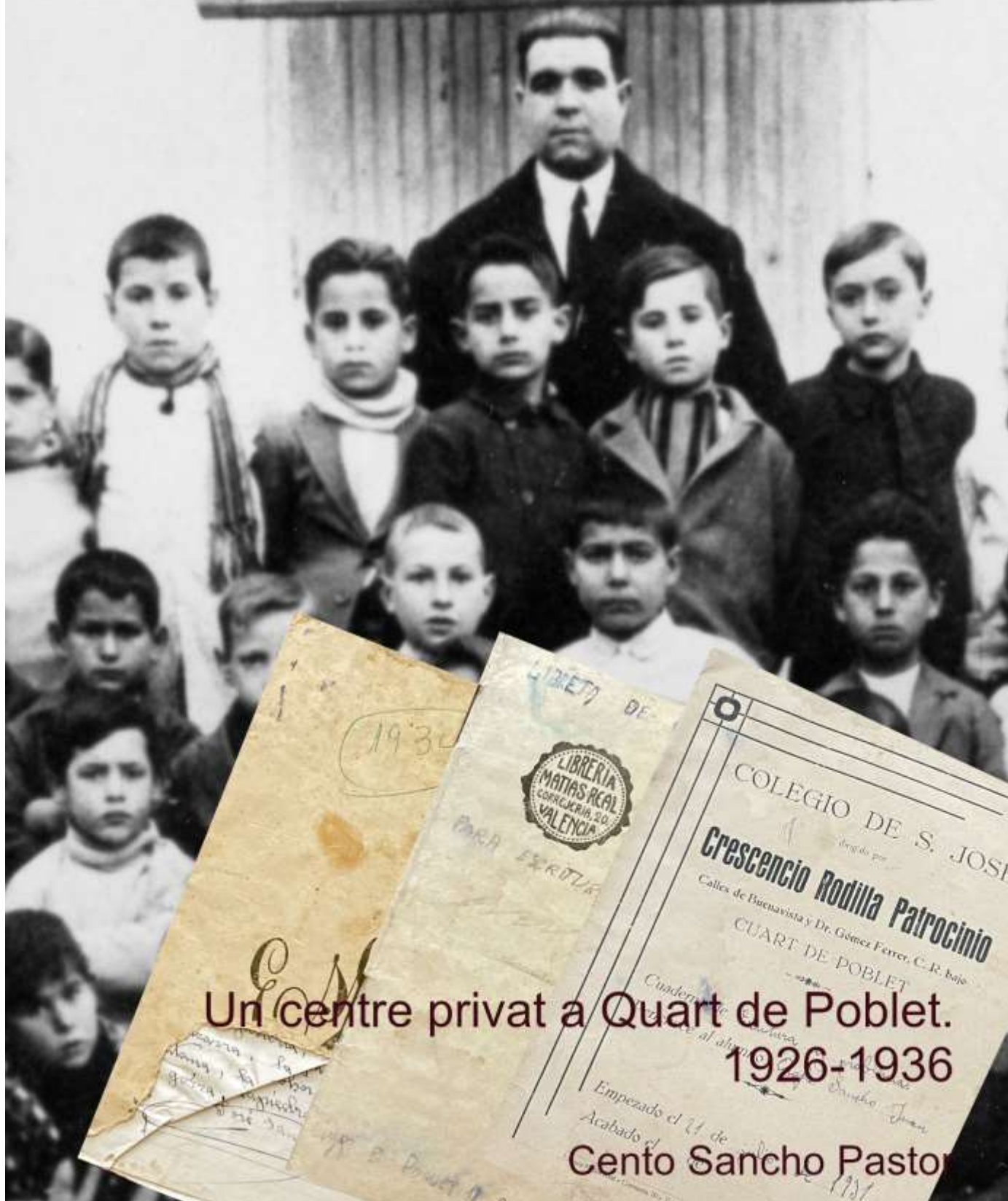

El Col·legi de D. Crescencio a Quart de Poblet

Un centre privat a Quart de Poblet.
1926-1936

Cento Sancho Pastor

ÍNDIX

ÍNDIX	2
ÍNDIX DE GRÀFICS	4
ÍNDIX D'IMATGES	5
ABREVIATURES	8
INTRODUCCIÓ. JUSTIFICACIÓ DE L'ESTUDI	9
LES FONTS	11
MARC HISTÒRIC	15
ENTRE LA RESTAURACIÓ BORBÒNICA I LA 2a. REPÚBLICA	16
EL PROBLEMA DE LA INSTRUCCIÓ PÚBLICA	21
Característiques	21
LA LLEI MOYANO	29
QUART DE POBLET 1875-1936	34
Evolució Política	37
Els Sindicats	40
Promoció de la Cultura	41
Escola i educació en Quart de Poblet	43
D. CRESCENIO RODILLA PATROCINIO	50
BIOGRAFIA	51
Excursió escolar en Casinos	54
Mort de D. Crescencio	57
La personalitat de D. Crescencio	60
EL COL·LEGI DE D. CRESCENCIO	62
Els principis	62

El reglament	67
Organització del col·legi.	70
Desenvolupament de la classe	74
Mètode docent	79
Els llibres de text	89
CONCLUSIONS	97
BIBLIOGRAFIA	99

ÍNDIX DE GRÀFICS

Fig. 1. Pes dels sectors econòmics en el PIB d'Espanya entre 1855-1944. Font: Prados, 2003.....	18
Fig. 2. Immigració interior en Espanya 1877-1940. Font: Carreras i Tafunell 2006	19
Fig. 3. Taxa d'analfabetisme en Espanya .1841-1940.Font: Viñao 1998	22
Fig. 4.. Escoles de primaria en Espanya 1797-1880. Font: Viñao, 2018.	24
Fig. 5. Escoles, alumnat i mitja d'alumnat per escola. 1797-1860. 1797=100. Font: Viñao,1998	30
Fig. 6. Autoritzacions de escoles primaries al BOP de València. 1923-1936. Font: BOP València.....	32
Fig. 7. Mètodes escolars utilitzats en Espanya 1846-1880. Font: Gil y Zárate, 1883; Error! Marcador no definido.	
Fig. 8. Població de Quart de Poblet 1835-1940. Font: INE.	34
Fig. 9. Escolaritat a Quart de Poblet. 1932. Font: <i>Consejo local 1ª Enseñanza.</i>	46

ÍNDIX D'IMATGES

Imatge 1. Llibreta 1. Onofre Sancho Juan 1929.	12
Imatge 2. Llibreta 1. Onofre Sancho Juan 1931	12
Imatge 3. Llibreta 3. José María Sancho Juan 1934	13
Imatge 4.. Distribució de l'alumnat en l'ensenyament mutu.. MUVHE, 2005. ¡Error! Marcador no definido.	
Imatge 5. Evolució del nucli urbà de Quart de Poblet. 1900-1930.	35
Imatge 6. Assassinat de l'alcalde Bautista Valldecabres. 1873.....	38
Imatge 7. La nit dels morts. 1902.....	39
Imatge 8. Escola pública de xiques de Quart de Poblet. Les mestres Da. Irene i la seua filla. 1890. .	44
Imatge 9. autorització de escola privada de Antonio López en Quart de Poblet. 1924.....	45
Imatge 10. Creació Grup Escolar Lenin. 1937. Arxiu Fermín Palacios	47
Imatge 11. Diploma escolar Col·legi de les Monges.1903	48
Imatge 12. Foto escolar cap a 1928	49
Imatge 13. D. Crescencio i la seua filla Amparo.1929.....	51
Imatge 14. Constitució de la Asociación de Maestros de Primera enseñanza no oficial..1927	52
Imatge 15. Edicte de D. Crescencio com a Jutge de Pau. 1935.	52
Imatge 16. Últim full de la sol·licitud d'ajuda per a l'excursió escolar. Arxiu Municipal Casinos	54
Imatge 17. Estadillo de “Caidos” en Quart de Poblet en 1936. Causa General. 1940. AHN	58
Imatge 18. Certificat de defunció de D. Crescencio. Causa General. 1940. AHN	59

Imatge 19. Edifici del Col·legi de D. Crescencio, amb un punt negre. Plànol municipal 1932.....	62
Imatge 20. BOPV.Autorització de l'escola de D. Crescencio. 1926	63
Imatge 21. Llibreta 1. Nuestra clase.	64
Imatge 22. Foto escolar cap a 1932	65
Imatge 23. Llibreta 2. Extracte del reglament de l'escola.. 1930	67
Imatge 24. Foto escolar amb l'alumnat de l'escola de pàrvuls. Apr. 1929	70
Imatge 25. Llibreta 1. Exercicis de regla de tres.....	72
Imatge 26. Llibreta 3. Redacció d'un rebut.	74
Imatge 27. Foto escolar cap a 1934.	75
Imatge 28. Llibreta 3. Correcció d'un dictat	76
Imatge 29. Llibreta1. Resolució exercici. Dalt el problema en el llibre d'aritmética	77
Imatge 30. Llibreta2. Rebut comercial	79
Imatge 31. Llibreta 3. ¿Qué hice ayer?.....	80
Imatge 32. Llibreta 2. Yo me llamo	80
Imatge 33. Llibreta 1. Exercicis de vocabulari	81
Imatge 34. Llibreta 1. Anàlisi morfològic.	82
Imatge 35. Llibreta 3. Dictat, Las ranas	82
Imatge 36. Llibreta 1.Copia de l'Enciclopèdia de Dalmau Carles	87
Imatge 37. Portada de España, mi patria.	91
Imatge 38. Portada de l'Enciclopedia G. Elemental.....	91

Imatge 39. Portada de Resumen de Lecciones de Aritmética.....	94
Imatge 40. Llibre Aritmética razonada.	94
Imatge 41. Portada Segundo Manuscrito.	95
Imatge 42. Portada Nociones de Geografía.	96

ABREVIATURES

ADPV = Arxiu General i Fotogràfic de la Diputació de València.

AHN= Archivo Histórico Nacional.

BOPV= Butlletí Oficial de la Província de València

BVPH=Biblioteca Virtual de Prensa Histórica.

CNT= Confederación General del Trabajo

D/S Congreso= Diario de Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados. Madrid

DRV= Derecha Regionalista Valenciana.

ILE= Institución Libre de Enseñanza

INE= Instituto Nacional de Estadística

PSOE= Partido Socialista Obrero Español

UGT= Unión General de Trabajadores

D.Crescencio cridà als pares i els va dir:
— Su hijo Rafael no ve bien. Tienen que ir al médico y que le pongan gafas.
— Ulleres? Ens costa l'escola un duro al mes, llapis i llibretes i damunt vol que li fiquem ulleres!
No va tornar a anar al col·legi.

INTRODUCCIÓ. JUSTIFICACIÓ DE L'ESTUDI

La història de l'educació és una ciència complexa. En el seu objecte d'estudi, on s'interseccionen la història i la vida educativa, trobem els teòrics i els pràctics de l'educació, els legisladors, els polítics... S'estudien elements personals i circumstàncies històriques, pensaments filosòfics i equilibri entre les institucions. En eixe marc, voler analitzar la trajectòria educativa d'un mestre concret que va exercir en un poblet proper a la capital de València durant 10 anys, pot semblar una tasca poc rellevant i sense importància en el context de la història de l'educació. Tanmateix, volem exposar algunes raons que justifiquin aquesta feina.

La història de l'educació es mou en una dialèctica doble: d'una banda la ciència històrica i la influència dels grans corrents socials, les institucions, els estaments, les classes socials i grups de pressió, els avenços tècnics, científics, filosòfics i culturals . D'altra banda l'acte educatiu que és, en essència, un acte de comunicació entre un mestre i cadascun dels alumnes del seu grup. En el context d'aquest acte comunicatiu trobem multitud d'elements físics (llibres, aules, materials escolars) i simbòlics (reglaments, diferència d'estatus social, expectatives). Els dos factors, global i local, han de ser sospesats i interrelacionats per construir una història de l'educació efectiva.

La intenció d'aquest treball és estudiar un temps històric, el que es desenvolupa des del 1926 fins al 1936, a Espanya, des de la perspectiva d'un mestre rural que funda el seu centre d'ensenyament privat en un xicotet poble agrícola i industrial.

El període històric que abasta el final del s.XIX i el primer terç del s.XX a Espanya, es pot considerar alhora com un dels més fructífers pel que fa a la realització pràctica dels projectes regeneracionistes i reformadors en matèria social i educativa que es van desenvolupant des de 100 anys abans i que, després d'etapes d'avanços i marxés enrere, es reprenen els darrers anys del s.XX . És un període convuls on es van enfrontant diferents concepcions de l'home i la societat en una espiral que acabaria esclatant amb gran violència a la guerra civil del 1936 i els anys posteriors.

També és objectiu d'aquest treball recuperar la història oblidada de Quart de Poblet. El nostre poble ha evolucionat des de principis del s.XX, però sobretot a partir del 1960 com un poble diferent. La proximitat a València i els fluxos migratoris n'han fet una ciutat-dormitori on els seus habitants, originaris de tots els llocs d'Espanya, i ara del món, habiten ací però es desplacen a altres zones properes a treballar o gaudir de serveis bàsics com alimentació, oci o cultura. Per a la majoria dels habitants de Quart de Poblet, el període turbulent entre 1930 i 1939 de la història d'aquest poble és un referent estrany a les seves vides. A més a més, a banda de la manca d'arrels al poble de molts dels seus veïns, la desaparició documental i artística producte de la guerra ha contribuït a perdre bona part de la nostra memòria, la nostra història i l'interès de dibuixar el nostre territori com el lloc de vida d'un poble al llarg del temps. Així, parlar de D. Crescencio és recuperar una mica de la història de Quart de Poblet.

LES FONTS

La Escuela Moderna i posteriorment, *El Colegio San José* de Crescencio Rodilla va ser una experiència escolar que va durar en Quart de Poblet a penes deu anys, des de 1926 fins a 1936. D'ací poc celebrarem el centenari de la fundació de l'escola. Lògicament, el funcionament d'un centre privat de poble rural, estretament vinculat a la figura del seu mestre i director, no tenia cap intenció de transcendència més enllà del treball quotidià d'un mestre, amb un caràcter definit, ensenyant a uns alumnes sobre els que els seus pares tenien unes expectatives de progrés més o menys ambiciosos. A banda del temps que ha passat i que ha pogut endolcir i idealitzar el seu record, la convulsió que va provocar la mort violenta de D. Crescencio ha influït, sense dubte, en la memòria col·lectiva del que va significar l'experiència educativa d'eixos deu anys.

Això ha portat a fer una tasca d'investigació important respecte a les fonts d'este estudi. Els testimonis orals, per motius obvis, són de segona mà i están doblement mediatitzats en la memòria i el record, el que recorden o creuen recordar els alumnes de D. Crescencio i el que recorde, o crec recordar de les meues converses amb ells, que es feien en un ambient distés o familiar i no en funció de poder realitzar este estudi. El lector ha de confiar de la seua veracitat i fidelitat, entenent que puguen haver distorsions en el record, tant de les persones que ho transmetiren com en la forma en que l'autor ho recorda. Gràcies de bestreta per la vostra comprensió.

Per altra banda tenim els rastres documentals que ha pogut deixar D. Crescencio i la seua escola en distints àmbits i arxius, començant per les referències dels treballs escolars del propi D. Crescencio quan era alumne en Casinos. També en trobat referències en documentació oficial de l'escola o de altres activitats de D. Crescencio com jutge de pau. Per últim es va generar una nombrosa documentació a partir de la seua mort i la seua consideració de *Caído por Dios y por España*, per la qual passàrem, com que no és objectiu de este treball, molt lleugerament.

Hem pogut recuperar alguns llibres que utilitzava a classe com material educatiu, i d'altres en tenim una referència certa que eren utilitzats en la seua escola. Però, finalment, el verdader tresor documental i motiu fonamental que ha permès este estudi són les llibretes de treball i llibres d'escola conservades al si de la família de dos germans alumnes de D. Crescencio en dos períodes diferents

del seu funcionament. A banda de l'indubtable valor sentimental, és un material que pot oferir una panoràmica de la vida escolar, del mètode d'ensenyament i la forma de treballar d'este Col·legi, privat i rural, aparegut al rebuf de les aspiracions de renovació educativa i millora social de finals del s. XIX i principi del S.XX.

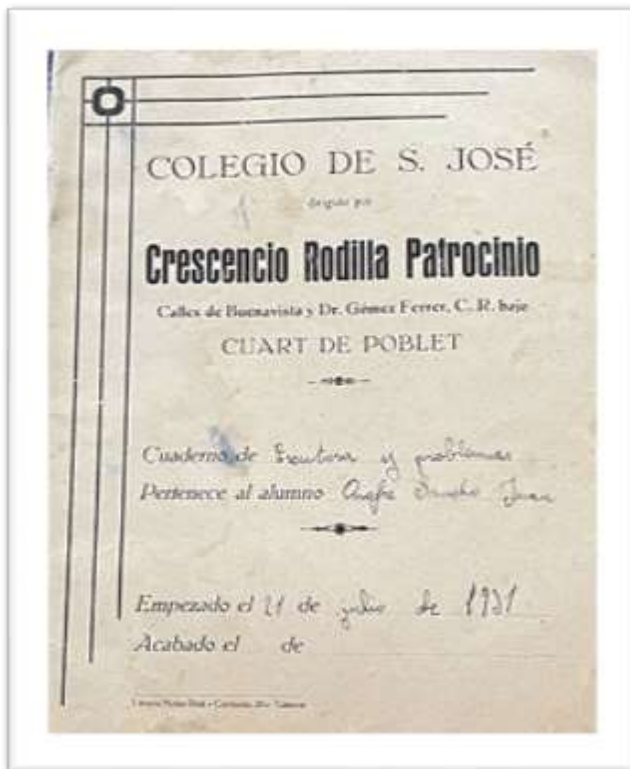
Estes llibretes són:

Llibreta 1. Llibreta escolar de Onofre Sancho Juan. En el moment d'utilitzar la llibreta, Onofre tenia 9 anys. A la portada té un segell imprès: "Libreria de Matias Real Correjeria, 20 València". La llibreta original contenia 15 fulls grapats (60 planes), impresos amb pauta d'una línia. Falta el full corresponent a les planes 23-24. La primera part, amb 35 planes, correspon

Imatge 1. Llibreta 1. Onofre Sancho Juan 1929.

als exercicis d'escritura, està escrit a tinta i s'inicia el 25 de desembre de 1929 i finalitza el 11 de gener de 1930. La segon part, al llarg de 23 planes, la componen exercicis de matemàtiques, la majoria resolució de problemes, escrit a llapis i amb anotacions de dades entre el 14 i el 24 de gener de 1930.

Imatge 2. Llibreta 1. Onofre Sancho Juan 1931

Llibreta 2. Llibreta escolar de Onofre Sancho Juan. Onofre tenia 11 anys quan escrivia en la llibreta. La portada és un disseny propi del centre: "COLEGIO DE S. JOSÉ dirigido por Crescencio Rodilla Patrocinio Calle Buenavista y Dr Gómez Ferrer, C. R. bajo CUART DE POBLET". A la plana interior de la portada està

imprès: "Extracto del Reglamento". A la contraportada està impresa la *TABLA DE MULTIPLICAR* i la *TABLA DE PARTIR*. A l'interior de la contraportada, la *TABLA DE SUMAR* i la *TABLA DE RESTAR*. Composta per 4 fulls grapats (16 planes), impresos amb pauta quadriculada. La portada indica que la llibreta s'inicià al 21 de juliol de 1931. La primera part correspon als exercicis d'escriptura, escrit a tinta amb dos tipus de plomes distintes. Només té una indicació fiable de data, feta amb segell en l'última plana d'esta part, del 25 d'agost de 1931. La segon part, de 6 planes, correspon a exercicis de matemàtiques, escrit a llapis i amb segells de data entre el 4 i el 24 d'agost de 1931. Per les referències de les dates, està part va ser escrita iniciant la llibreta per la part de darrere. Entre estes dos parts hi han 2 fulls en blanc.

Llibreta 3. Llibreta escolar de José María Sancho Juan. L'alumne tenia 9 anys quan utilitzava la llibreta. La portada està retallada i amb un títol transversal "Escolar". Té una anotació a bolígraf que fica 1934. La llibreta original contenia 32 fulls grapats (64 planes) impresos amb pauta d'una línia. Falten, esgarrades, les 8 últimes planes. Tota la llibreta correspon a exercicis d'escriptura, escrit a tinta de distintes plomes. Hi ha un segell de data en la plana 4 que indica 13 MAR 1934 i la última plana un altre de 21 MAYO 1934.

Els propietaris de les Imatge 3. Llibreta 3. José María Sancho Juan 1934

llibretes: Onofre Sancho Juan, va néixer el 22 d'abril de 1920 en Quart de Poblet. Era el segon fill i el primer baró de Ramón i Rosario, estatgers de la fàbrica de rajoles de Juan Bautista Valedcabres. Assití a l'escola de pàrvuls del Col·legi de les Monges i, després d'estudiar al col·legi de D. Crescencio ingresà al seminari en València al curs 1930-31. A maig de 1931, amb els avalots que es van produir a València amb la proclamació de la República, es tancà el seminari i Onofre tornà a l'escola de D.

Crescencio fins el següent curs. Víctima de una malaltia respiratòria, Onofre va morir a Quart de Poblet en 1934, amb 14 anys.

Jose Maria Sancho Juan, Pep Sancho, va nèixer en Quart de Poblet el 2 de desembre de 1924. Germà d'Onofre, va assistir a l'escola de pàrvuls del Col·legi de les Monges i a l'escola de D. Crescencio fins que, a final de 1934, son pare el tragué de l'escola amb quasi 10 anys per a que li ajudara en les faenes agrícoles. Pep va ser llaurador fins als 25 anys, que ingressà en una entitat bancaria com a ordenança.

Excepte quan s'assenyala la font, els documents que apareixen al treball són accessibles a l'enllaç www.sanchosanmartin.es/docuquart. Pel mateix, les fotografies que es presenten són accessibles a la pàgina www.sanchosanmartin.es/photo. Per suposat, l'autor compta amb els corresponents permisos de reproducció.

MARC HISTÒRIC

ENTRE LA RESTAURACIÓ BORBÒNICA I LA 2A. REPÚBLICA

El període de la història d'Espanya entre 1875 i 1936, des del pronunciament del General Martínez Campos que significà el fi de la 1a. República i la Restauració Borbònica fins a la revolta que va donar lloc a la Guerra Civil, és un període caracteritzat per la incapacitat de mantindre un sistema estable que poguera garantir una relativa tranquil·litat social i política. En estos 62 anys es van succeir 6 caps de l'estat, reis, presidents o regents, 2 constitucions i 9 pronunciaments militars d'importància, entre els quals tenim el que va obrir el període, a mans del General Campos, el que va desembocar amb la Dictadura de Primo de Rivera y el que, al 1936 va iniciar la Guerra Civil. Es van constituir al voltant de 72 governs, alguns d'ells d'una duració relativament llarga com els 4 anys del Directori Civil de Primo de Rivera, i molts governs de curt recorregut. Més de 20 governs que no van arribar a durar un trimestre.

A la literatura sobre este període històric es sol diferenciar distintes etapes d'anàlisi:

- 1.-El regnat d'Alfons XII (1874-1885)
- 2.-La regència de Maria Cristina (1885-1902)
- 3.-El període constitucional del regnat d'Alfons XIII (1902-1923)
- 4.-La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)
- 5.- La segona República (1931-1936)

Com a visió general, podem dir que és el període on culmina la implantació en Espanya del liberalisme, amb repercussions en tots els àmbits: social, polític, econòmic i educatiu. Però es tracta d'un procés que no ha sigut lineal sinó que ha estat marcat per avanços, resistències i compromisos, la majoria de les vegades, sense una direcció definida.

El liberalisme troba el seu basament en una concepció de l'home i de la societat centrada en una sèrie de principis individuals: La llibertat de l'esser humà per cercar la felicitat, la igualtat de drets i oportunitats de tots els hòmens com a complement del principi de llibertat. La propietat com a dret inalienable que és mitjà per al desenvolupament de l'home lliure, i la seguretat que és garantia social

de l'exercici dels drets individuals. A nivell polític són fonaments del liberalisme la separació de poders com a forma de prevenció de la tirania, la Constitució com acord mínim pel desenvolupament legal i polític i el principi de soberania nacional on resideix la legitimitat del poder polític .

Així, podem veure com des de la primera meitat del s.XIX s'origina una revolució en l'àmbit social, amb el desmantellament de l'estructura de l'Antic Règim, principalment a través de tres mecanismes: la desaparició dels senyorius i majorats; l'eliminació, en el plànol legal, de tot tipus de privilegis, exclusivitats i monopolis i, per últim, la desamortització dels bens morts i comunals. L'esquema feudal d'organització en estaments fonamentat en relacions de vassallatge es transforma progressivament en un sistema regulat per relacions legals, on cada individu opta en condicions teòriques d'igualtat. Al 1837 van ser abolits definitivament els senyorius. El resultat d'este procés no va ser l'accés a la propietat de la terra pels llauradors que directament la treballaven, sinó que les classes aristocràtiques, en conjunció amb elements de la classe burgesa emergent obtingueren, les més de les vegades, el reconeixement legal de la seua propietat plena i única, sobre les antigues terres. La desamortització de les terres de l'Església i comunals van permetre finançar la guerra carlista i el desenvolupament de les comunicacions però, per contra, es va constituir una nova oligarquia latifundista poc interesada en la inversió en el camp.

A Quart de Poblet, el final del senyoriu va suposar el fi de la jurisdicció del Monestir de Poblet. La nua propietat de la terra que mantenia el Monestir va passar a mans dels propietaris usufructuaris, la majoria d'ells aristòcrates i congregacions de València. Els béns vinculats i fundacions que hi havia d'orige senyorial o religiós van ser alliberades i accessibles al mercat de propietats. Desaparegué la figura del majoral i l'alcalde major i els impostos i taxes que es pagaven al senyor (cens anuals per la terra i les cases, lluïmes cada vegada que es comprava o venia una propietat...) foren abolits. També desaparegueren els monopolis exclusius del senyor (molí, forn, almàssera i trulls). Això va portar l'aparició de nous forns particulars o de molins de gra o industrials sobre les séquies (Tormos, Mislata o Faitanar) dins del terme municipal. Les propietats directes del senyor feudal i les que eren propietat del municipi per concessió de la senyoria (hospital, pòsit, bovalar) van ser desamortitzades i van passar directament a propietats nacionals. Posteriorment van ser subastades i la majoria van anar a mans de terratinents de València o Torrent.

Al món econòmic, en este període, la població d'Espanya creix més d'un 50%, des dels 16.5 milions fins els 25 milions de persones. Progressivament, es va desenvolupant el teixit industrial del país, la major de les vegades en dependència del capital i de la tecnologia estrangera. El desenvolupament d'esta nova xarxa industrial, estava centrada en el tèxtil a Catalunya i la siderurgia en el Nord. A València, la indústria textil de la seda va sofrir la plaga de pebrina que significà quasi la seua paralització (Martinez, 1995), mantenint-se, no obstant, la indústria textil i del paper en zones com l'Alcoià. La fortalesa de les inversions en l'activitat agrícola va dur el desenvolupament d'una indústria química, de maquinària i de fusta centrada en el suport a l'agricultura, mentre anava evolucionant la indústria del calcer al Baix Vinalopò. (Miranda, 1992).

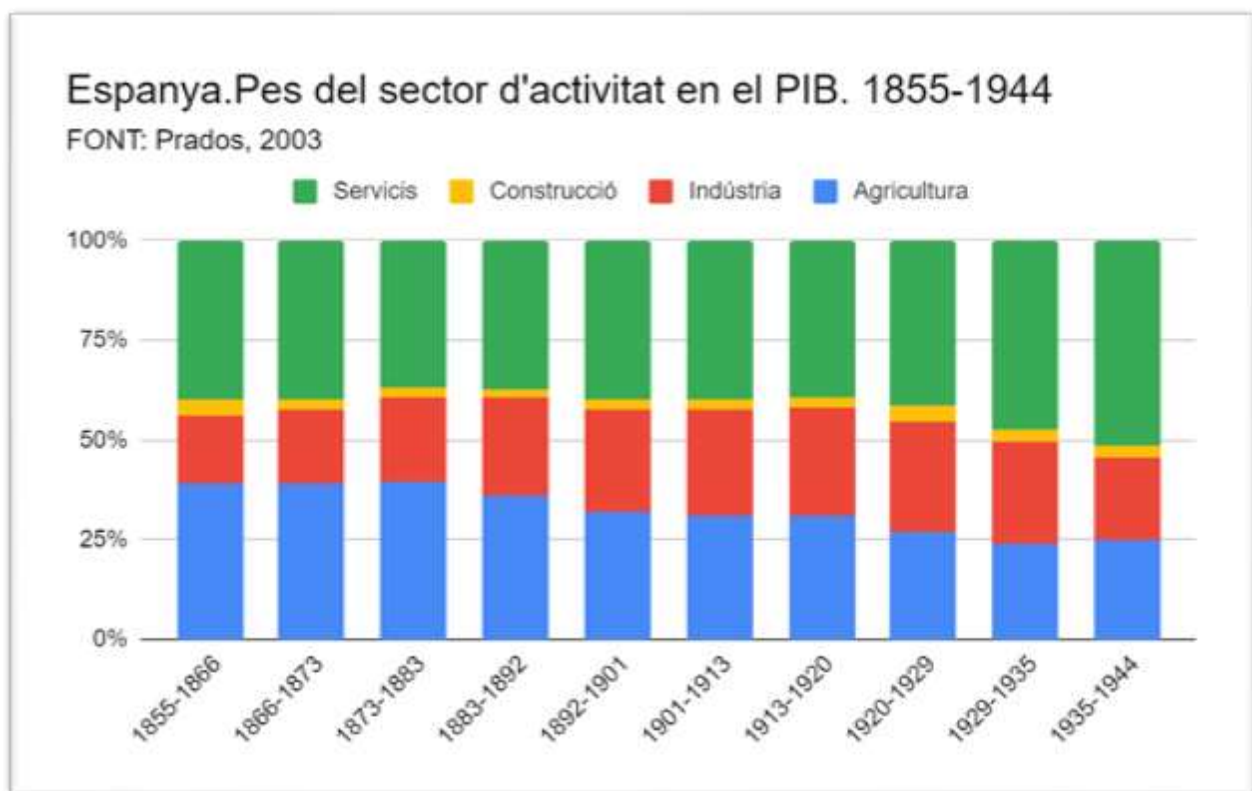

Fig. 1. Pes dels sectors econòmics en el PIB d'Espanya entre 1855-1944. Font: Prados, 2003

La política proteccionista dels governs moderats de la Restauració van privar als centres industrials d'accés a mercats més dinàmics i a novetats tecnològiques. A Espanya, el producte interior brut (Fig 1), un indicador del desenvolupament econòmic i de la prosperitat, es multiplica per 4 i la nació va patint una modificació gradual en la força de treball.

Progressivament, la força de treball es va desplaçant des dels sectors primaris cap al sector industrial i de serveis, empès per la millora de les comunicacions, el desenvolupament del comerç

nacional i internacional, la millora progressiva de les tècniques de cultiu i la implantació de polítiques d'estat que afectaran tots els sectors socials. Aquests processos comportaran un progressiu augment de la població urbana en detriment dels nuclis rurals.

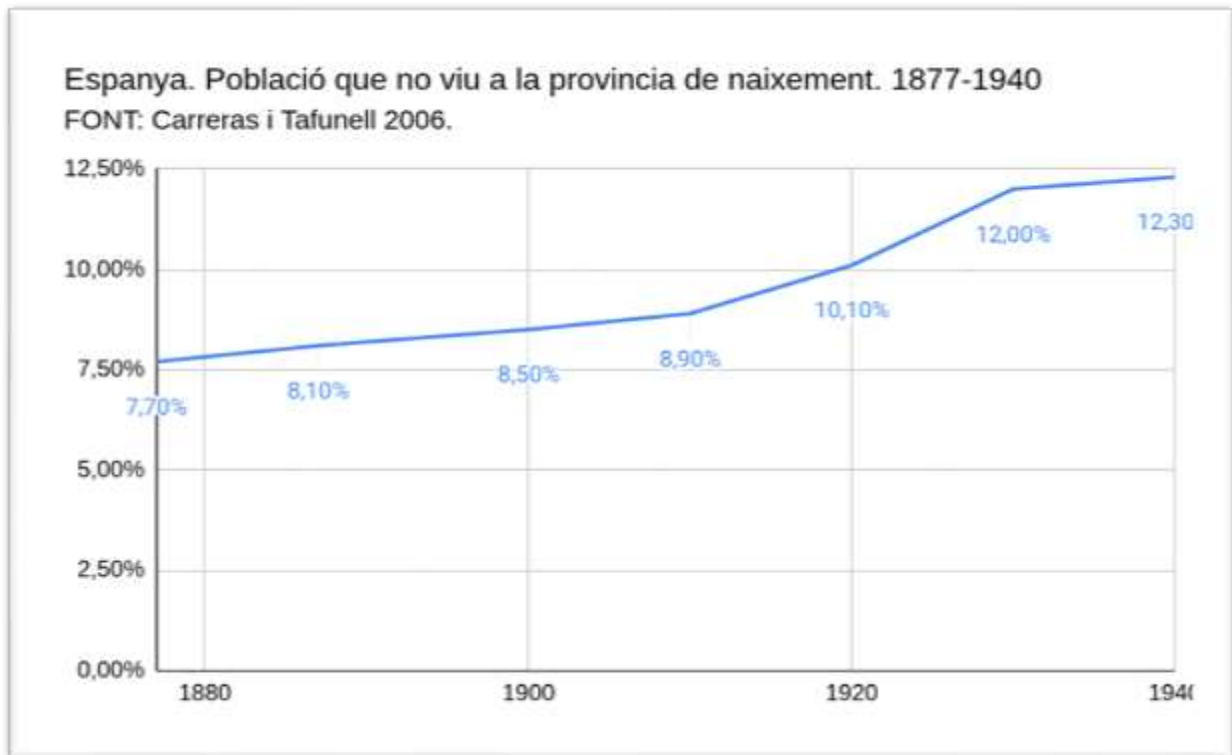

Fig. 2. Immigració interior en Espanya 1877-1940. Font: Carreras i Tafunell 2006

A Quart de Poblet, la indústria tradicional terrissera es va transformant, en bona part gràcies als capitals provinents del desenvolupament agrícola, en la indústria rajolera i taulellera el que suposa l'aparició d'un primer grup molt actiu de proletariat industrial. De la mateixa manera, la immigració interior tradicional de població que arribava des de les comarques d'interior i de Terol es va completant amb ma d'obra més especialitzada de les regions ceramistes de l'Alcanten i la Vall d'Uxó.

La implantació progressiva de formes més democràtiques d'organització social i política donen com a resultat l'aparició de projectes d'Estat que volen incidir directament en diferents aspectes relacionats amb la millora de les condicions de vida de la generalitat dels ciutadans. A conseqüència d'això, la maquinària de l'Estat es va engrandint i necessitant progressivament més recursos per funcionar. Curiosament, l'Estat Liberal que es feu ideològicament del liberalisme individualista es veu abocat a intervenir al món econòmic, laboral, social i educatiu. Les polítiques d'Estat porten a la

intervenció en les diferents esferes socials i al llarg del s.XIX es van implantant, encara que només sigui a nivell legislatiu, diferents mesures que suposen les bases fonamentals en allò que després seria considerat l'estructura del benestar del món desenvolupat. Així, es van imposant mesures de regulació al món del treball, a conseqüència d'això el 1919 es crea el Retiro Obrero Obligatorio i s'instaura la jornada de 8 hores. Al camp de la salut i la higiene es promulga el 1855 la Llei de Sanitat i es crea l'Institut Nacional de Previsió el 1908. Així mateix, en altres camps com el comerç, el terreny assistencial, el control alimentari, la salut animal, etcétera, l'Estat va imposant la seua presència a través de lleis i regulacions successives. Es tracten de processos que no són lineals, sinó que pateixen contínuament avanços i marxés enrere, motivats, la major part de les vegades, per les dificultats pressupostàries d'una administració que va a poc a poc creixent i per les disputes entre grups i sectors de poder per aconseguir els instruments polítics amb els quals imposar les seves visions de la societat.

EL PROBLEMA DE LA INSTRUCCIÓ PÚBLICA

Característiques

Al llarg del s.XIX a tota Europa, i amb més retràs a Espanya, es va afirmant el procés de consolidació de l'Estat Liberal. Paral·lelament a este procés, es va configurant a Espanya la qüestió educativa com una qüestió política, com a part de la política d'Estat. Aleshores, es va produint al llarg de tot aquest període una reflexió sobre la situació educativa i escolar que és a la vegada pedagògica i política, i que va adquirint unes línies de pensament característic respecte als que s'entenen com a problemes bàsics del sistema (Quintana de Uña,1975). Eixes línies de reflexió son:

La constant presència del problema de l'analfabetisme.

Ja des del regnat de José I i amb la Constitució de Cadis de 1812, la preocupació per l'extensió de l'analfabetisme al regne presenta com a eix fonamental de l'Estat Liberal. L'article 366 de la Constitució de Cadis disposa l'existència d'una escola en cada poble de la Nació on: *“se enseñará a los niños a leer, escribir y contar, y el catecismo de la religión católica, que comprenderá también una breve exposición de las obligaciones civiles”*. Es fa tant patent el problema de la instrucció que a l'article 25.6, per als suspesos de drets constitucionals, se'ls dona la possibilitat de recuperar-los amb la condició que al 1830 *“deberán saber leer y escribir”*.

A l'Estat Liberal l'alta taxa d'analfabetisme entre la població rural i urbana suposava un problema no sols de tipus social i cultural, també per al desenvolupament econòmic. En el moment de la proclamació de la Constitució liberal del 1869, la taxa d'analfabetisme de la població espanyola arribava al 70%. Al cens del 1908, només el 43% de la població de sis a dotze anys estava matriculada a escoles de primària públiques, i el 7% a centres privats. Pràcticament el 50% dels xics en edat escolar, i encara més les xiques, no assistia a cap escola. En zones com Almeria l'analfabetisme arribava al 85%. La magnitud del problema era tal al món rural i en les capes proletàries de les ciutats, que grups interessats en la promoció social i econòmica de les classe populars intentaren diverses iniciatives per anar revertint la situació.

Des del pensament llibertari sorgiren projectes com *la Escuela Moderna* de Ferrer i Guàrdia, d'orientació anarquista i racionalista. *La Escuela Moderna* tingué una efímera trajectoria, a penes 5 anys, però una gran influència per les seues innovacions, basades en els principis de la coeducació de sexes i classes, l'avaluació continua, el racionalisme i el mètode científic. Va servir com a centre de formació i difusió del pensament sociològic, polític i educatiu més innovador d'Espanya i de l'estranger. A València es fundà en 1900 *l'Ateneo Libertario de Valencia*, centrat en l'organització sindical i la formació dels treballadors.

També des del socialisme. *Las Casas del Pueblo* foren els centres d'una xarxa formativa, cultural i d'oci, centrada en la difusió d'una cultura nova, militant i moralitzadora, que servira a l'objectiu

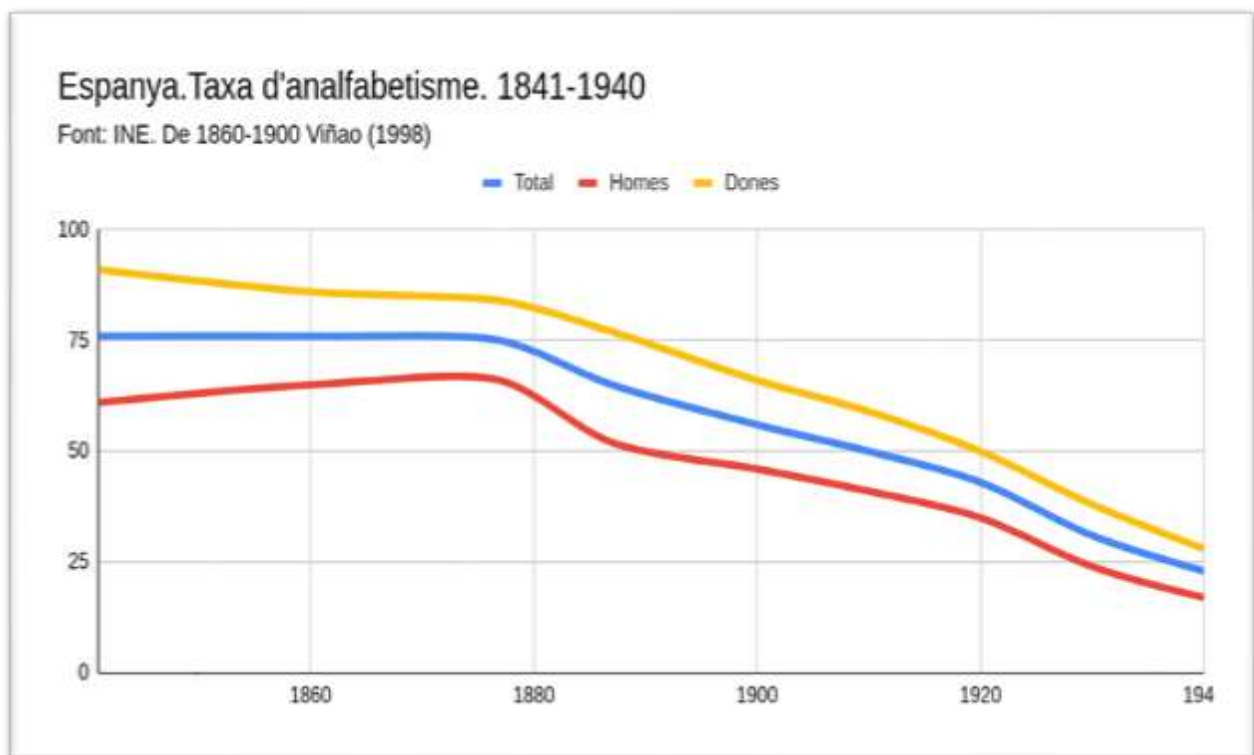

Fig. 3. Taxa d'analfabetisme en Espanya .1841-1940.Font: Viñao 1998

final de l'emancipació de la classe treballadora: escoles de militants, centres d'estudis esperantistas, grups de música i teatre, centres de lectura i, en menor mida, escoles de xiquets.

A la vegada, hi ha una extensió dels centres de formació derivats dels grups d'orientació lliurepensadora i francmaçona. Estos centres, coneguts com escoles laiques tingueren una estreta vinculació amb la maçoneria, moviments socialistes i lliurepensadors... Mantenien un grau més o menys radical de component anticlerical i compartien l'oposició a la forta presència de l'Església en la

instrucció de les classes populars. Hi ha constància d'escoles obertes i sostingudes per lògies de Cadis, Santander o Barcelona, o la fundació en 1882 de la *Liga Anticlerical de Libre Pensamiento* en Barcelona que posteriorment s'escindiria en altres grups per tot el país (Alvarez, 2001).

També hi hagué una resposta educativa des dels sector eclesiàstics més compromesos en la vida social. Al 1891, el papa Lleó XIII publica l'encíclica *Rerum Novarum*, que significà un canvi en la forma en la que l'Església s'enfrontara al mon obrer. Des dels obispats, parròquies i congregacions religioses sorgeixen nombroses iniciatives per tot l'Estat Espanyol amb un doble objectiu: per una banda millorar la formació dels sectors populars agrícoles i proletaris com una forma de millorar les seves condicions de vida i per altra evitar l'avanç de les ideologies laïcistes i materialistes en el món proletari i camperol. Al 1889 Andrés Majón funda les escoles del Ave-Maria en Andalússia, o les escoles taller de la institució teresiana promogudes per Pedro Poveda. A València, el Padre Vicent y Rafael Rodríguez de Cepeda inicien l'extensió dels *Círculos Catòlicos* que a banda de ser centres del catolicisme social sigueren seu d'una important tasca formativa. En 1892, els 50 *Círculos Catòlicos* de la diòcesis de València comptàvem amb quinze escoles que atenien a 1.300 xics i xiques i 17 escoles nocturnes que formaven a 1.256 obrers (Ruiz, 1982).

A Quart de Poblet arriba com a rector en 1897 el Mossèn José Palacios Molina que aleshores es va convertir en un actiu col·laborador del P. Vicent. Combinava un treball intens per la promoció dels obrers i llauradors en Quart de Poblet i en tota la província, amb una posició intransigent d'animaversió per les ideologies progressistes, laicistes i materialistes en general. Estigué 7 anys a Quart abans d'abandonar el poble per a professar com a jesuïta, i de la seua etapa tenim la fundació, o els primers impuls per a que, per mig de la donació d'una viuda de Sueca, se creara al poble l'escola "de les Monges", el Gremi de Llauradors i la Cooperativa de Consum.

Les escoles i el professorat.

Al llarg del s.XIX els impulsors de l'Estat Liberal se n'adonen que el problema de l'escolarització popular és tant un problema de qualitat com de quantitat. Les escoles eren escasses, els mestres pocs, sense formació i mal pagats. Alguns historiadors han estudiat l'augment de l'analfabetisme en les dècades centrals del s.XIX com a efecte de les desamortitzacions i la desaparició de la xarxa rural d'escoles elementals depenents de les rendes eclesiàstiques. Però no és tant sols

una qüestió de extensió de la xarxa d'escoles: molts centres rurals tenien mestres amb una formació ínfima, en moltes escoles femenines, per exemple, no s'arribava més enllà d'una formació en tasques domèstiques i un bon percentatge de l'alumnat deixava l'escola en edat primerenca per treballar i ajudar la família. L'educació per a la vida adulta es centrava en formar als xiquets per al paper que s'esperava d'ells en el futur, i en molts àmbits es veia de poca utilitat el saber llegir i escriure. Poc a poc, es va obrint pas la nova mentalitat liberal que entén l'educació com una forma de progrés personal, social i econòmic. A Quart de Poblet, D. Crescencio arribà a donar un torn de classe per la vesprada específicament per a que algunes alumnes del "Col·legi de les Monges" milloraren el seu nivell de lectura i escriptura.

Amb la consolidació dels governs progressistes, després de l'expulsió de Isabel II, la mentalitat liberal entenia que la creació d'escoles havia de ser una iniciativa que partira dels propis ciutadans: El decret de llibertat d'ensenyament de 21 d'octubre de 1868, a penes un mes després de l'inici de "La Gloriosa", anunciava el període de transició fins la "*supresión de la enseñanza pública*". El pensament liberal imaginaba que una vegada establert el marc legal, apareixerien per la força de la iniciativa privada una multitud de centres d'aprenentatge per tot el país. La realitat va imposar-se exactament en sentit contrari. La llibertat de creació i gestió de centres dugué a que, a l'ensenyament primari, molts ajuntaments agobiats per problemes econòmics tancaren els centres que depenien d'ells,

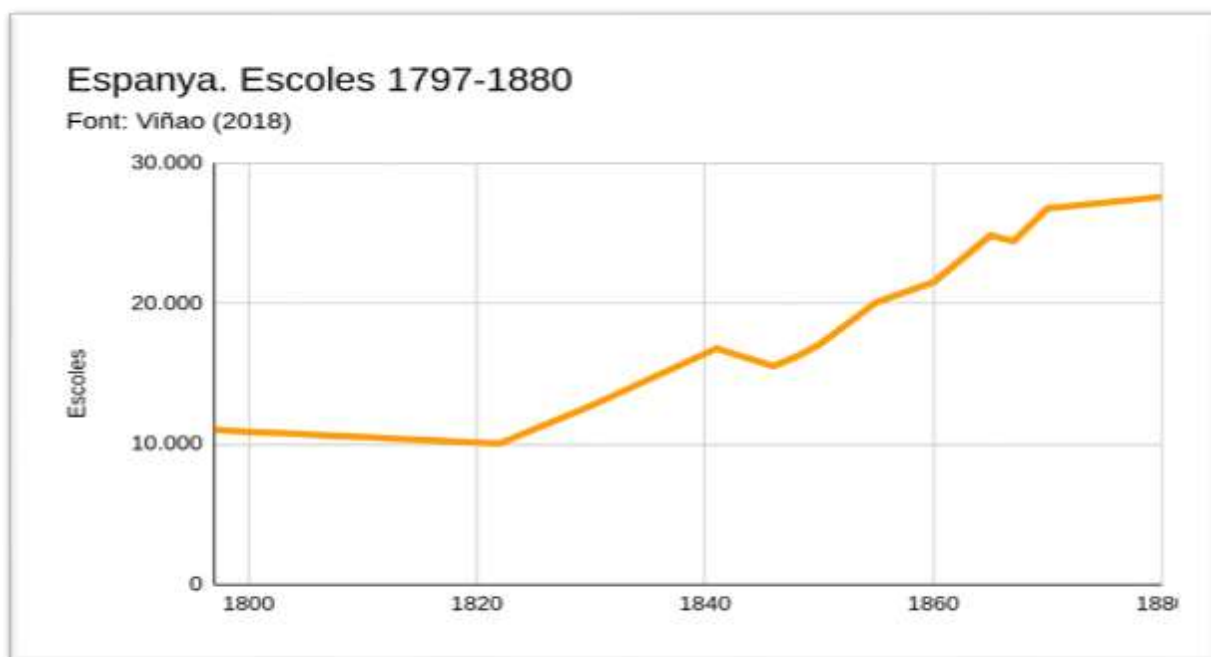

Fig. 4.. Escoles de primària en Espanya 1797-1880. Font: Viñao, 2018.

o deixaren de pagar als mestres, o els substituïren per persones sense titulació i amb menor retribució. La possibilitat de crear nous centres sense autorització fou aprofitada per moltes associacions i institucions, però principalment, per l'única institució que estava en condicions de formar i mantindre una xarxa de centres potent per tot el país: l'Església Catòlica (Viñao, 2018).

De seguida, el pensament liberal girarà cap a orientacions més possibilistes. Per una banda cap a l'enfortiment de la xarxa escolar pública que consagrava la Llei Moyano, augmentant la implicació de l'Estat en assumptes com l'ordenació dels títols, la formació del professorat i el seu pagament directe. Per altra, pasaria d'una concepció de centres independents, però segregats en funció de l'adscripció ideològica dels creadors i dels usuaris, a la construcció d'una xarxa nacional d'educació estatal per a tots els ciutadans.

La progressiva secularització del sistema educatiu.

Des del començament del s. XIX la ideologia del progrés liberal es va obrint camí als estats europeus. Per influència de la Revolució Francesa, un element clau serà la progressiva desposseïció política, social i educativa de l'Església i l'assumpció progressiva per part de l'Estat de les rendes de la Instrucció Pública. No seria un procés fàcil i se trobaria amb fortes resistències d'una escola de l'Antic Règim centrada en «*Los dos puntos capitales de la Educación de un país: la lengua que se habla y la religión que se profesa*» (Gómez-Rodríguez, 2010). Al 1845, després d'un procés d'extrema tensió en les relacions Església-Estat pel colp que va significar els decrets de desamortització, es publica el Plan Pidal on s'assegura el control governamental, la regulació administrativa i la dependència de l'Estat de tot l'ensenyament superior. Serà la definitiva secularització de la Universitat, que no vol dir autonomia, ja que els diversos governs moderats intentaran, moltes vegades sense aconseguir-lo, controlar el món universitari. Paradòmicament, a la negociació del Concordat de 1851, la qüestió educativa no era el principal punt de fricció entre les dos institucions. En eixos moments, l'Església intentava fixar una financiació estatal estable després dels processos de desamortització i el govern necessitava el reconeixement de la legitimitat d'Isabel II davant de les pretensions carlines. Tot i això, l'Església Espanyola mantindrà amb el Concordat el seu paper supervisor de tot el sistema educatiu a través de les *Juntas de Primera Enseñanza* que es feren a nivell local, provincial i nacional, on assistien

com a membre nat el rector o el bisbe. Esta presència en les Juntes que regulaven qüestions com els plans d'estudi, es mantindrà fins a maig de 1931.

El projecte progressista liberal farà front al control de l'Església sobre l'educació, control que s'establí tant a nivell de la gestió concreta de la xarxa de centres depenent del clergat i de les congregacions que fa de l'ensenyament la seua tasca principal, com el control en la funció de supervisió sobre el sistema general, a través de les *Juntas de Primera Enseñanza* una constant al llarg del s. XIX i sobretot al s. XX. Serà un procés irregular amb fites com la creació en 1900 del Ministeri d'Instrucció Pública per anar assumint el control estatal de l'ensenyament i que culminarà quan la II República, al seu l'article 48 de la Constitució definisca l'ensenyament, atribució essencial de l'Estat, com laic i l'article 26 prohibisca a qualsevol associació religiosa dedicar-se a l'ensenyament. Al Decret del 9 de juny de 1931 es reformà la composició d'estes Juntes, convertint-les en *Consejos de Primera Enseñanza* i eliminant la presència de membres de l'Església i de representants de l'ensenyament privat. La Llei de Confessions i Congregacions Religioses de 1933 va ser la plasmació legal d'este precepte constitucional, justament avans del Bieni Negre que va fer una política de no derogació de la llei, però suavitzant el seus efectes.

A Quart de Poblet, existia un centre escolar privat, "*La Milagrosa*" o el "Col·legi de les Monges" dut per les Filles de la Caritat de Sant Vicent de Paul que, segons el dret canònic és una societat de vida apostòlica. El que vol dir és que, a banda de portar hàbit (el típic hàbit negre i llarg amb la característica toca emmidonada alada o cornette francès que causava sensació entre els xiquets) no fan cap vot públic, no són considerats ordre religiosa segons el dret canònic ni tampoc segons la definició de l'article 20 de la Llei de Confessions i Congregacions Religioses de 1933. Així doncs, no pot ser considerada Ordre o Congregació religiosa i van poder realitzar la seua activitat al llarg de tota la Segona República. En principi, tenien una aula de primària per a xics, altra per a xiques i una classe mixta de parvulari. Pel febrer de 1932, només tenien l'aula mixta de "cagons", per a 68 pàrvuls i la de primària per a xiques amb 58 alumnes (Moreno i Olmos, 2015). El 22 de juliol de 1936, aprofitant l'impuls revolucionari del moment i sense cap tipus de suport legal, els membres del comitè revolucionari del poble van anar a l'edifici, van expulsar a les tres monges que hi havien enviant-les cap a València i van incautar-se la casona per establir allí el nou centre escolar nacional.

El pas del dogmatisme a la llibertat d'ensenyament.

La llibertat d'ensenyament, com a part de l'ideari de l'Estat Liberal ha sigut una aspiració permanent i recurrent, modulada al llarg de tot este període per les resistències no sols dels sectors més reaccionaris que pretenien no perdre el control ideològic del sistema, sinó també pels sectors més moderats del liberalisme que havent controlat en determinats moments els ressorts del poder social, econòmic i polític temien perdre'ls en mans de forces més radicals. La llibertat d'ensenyament pren contingut en 3 vessants fonamentals: la llibertat de creació de centres; la llibertat de docència, de càtedra o de programació de continguts i la llibertat d'edició de textos escolars com un cas particular de la llibertat d'impremta.

Després de la revolució de 1868, amb l'enderrocament d'Isabel II, els sectors de l'anomenat liberalisme democràtic o liberalisme radical, prenen el govern i inicien una sèrie de reformes que abasten distins espais socials. Al poc del canvi de govern, el ministre de Foment publica un Decret sobre ensenyament amb el doble objectiu de derogar els decrets anteriors considerats "legislació reaccionària" i organitzar el curs acadèmic que inaugura el període revolucionari. Aquest decret és una declaració d'intencions sobre el canvi educatiu. El seu objectiu és lluitar contra el dogmatisme i promoure la llibertat de la ciència:

"Art. 5.º La enseñanza es libre en todos sus grados y cualquiera que sea su clase.

Art. 6.º Todos los españoles quedan autorizados para fundar establecimientos de enseñanza.

Art. 16. Los Profesores podrán señalar el libro de texto que se halle más en armonía con sus doctrinas y adoptar el método de enseñanza que crean más conveniente.

Art. 17. Quedan relevados de la obligación de presentar el programa de su asignatura".

(Ministerio de Fomento. Decreto sobre enseñanza de 21 de octubre de 1868)

Al finalitzar l'experiència revolucionària i instaurada la Restauració Borbònica, els grups més reaccionaris, que inclouen els sectors més intransigents de l'Església, iniciaran una contraofensiva pel

control social i de la cultura popular, en una població on l'analfabetisme arriba al 65%. Però ja en aquell moment comença a mostrar-se la força emergent del moviment obrer amb l'obertura d'escoles populars i ateneus. El 1875 es publica el Decret Orovio on es va suspendre la llibertat de càtedra «si s'atemptava contra els dogmes de fe». Un any després, un grup de catedràtics sancionats per defensar la llibertat de càtedra funden la Institución Libre de Enseñanza.

A Quart de Poblet, el diumenge 4 de gener de 1903, huit mesos després de la nit dels morts, ocorregué l'arrestament de vintitrés escolars del Grao entre set i dotze anys. L'assumpte va succeir d'esta forma: Una escola, laica segons els conservadors, del camí del Grao de València solia fer els diumenges excursions de l'alumnat amb el professor i un ajudant, a peu, pels pobles dels voltants de la capital. Aquell dia anaren a Quart de Poblet i mentres jugaven els alumnes es ficaren a cantar "La Marsellesa" pels carrers del poble, segons els conservadors a instàncies del seu mestre i portant banderetes tricolors. El cas és que les autoritats, nervioses davant la cridadissa dels xics i les protestes dels veïns, ordenaren la detenció dels vintitrés alumnes, mestre i ajudant, que no quedaren lliures fins el final del dia, que s'aclarí tot. (BVPH, Las Provincias 5-1-1903. El Pueblo 6-1-1903)

LA LLEI MOYANO

El 17 de juliol de 1857, en un període parlamentari dominat pels corrents moderats, es promulga una Llei de Bases amb l'objectiu d'aprovar una Llei d'Instrucció Pública, que apareixerà el 9 de setembre. Aquesta Llei, coneguda com a Llei Moyano pel polític que la va impulsar, estarà en vigència, amb totes les seves modificacions, adaptacions i reglaments, fins al 1970. Alguns historiadors de l'educació (Viñao, 2018) no li reconeixen a esta llei més virtualitat que la d'arreplegar les innovacions i reformes ja implantades de fet, inclús ralentitzant-les. La veritat és que la plasmació com a llei d'alguns dels seus supòsits: Reconeixement de l'escola pública i privada, educació en tres graus, la inspecció educativa, cos docent de l'ensenyament públic, creació de les Juntes d'Instrucció Pública..., racionalitzaren i donaren una direcció a un sistema que havia crescut fins aleshores a colps d'iniciatives disperses urgides per les necessitat més urgents de cada moment.

La situació del sistema formatiu en Espanya al moment de la promulgació de la Llei Moyano, estava lluny dels ideals de l'Estat Liberal. Al 1868, 10 anys després:

“Cuál era la situación de la enseñanza en España al advenimiento del sexenio?. Cerca de un 75% de analfabetismo bruto, una tasa de escolarización aproximada del 45% de la población de 6 a 13 años, una tasa de inasistencia sobre la población matriculada del 24%, un 38% de alumnos con asistencia inferior a 6 meses, sobre el 55% de locales calificados oficialmente como «malos» y maestros escasamente retribuidos y con atrasos generalizados en la percepción de sus haberes, eran circunstancias que no dejaban lugar a duda sobre las necesidades educativas prioritarias del país. (Viñao, 1985)”

Els 307 articles de la Llei Moyano i la Llei de Bases en que es fonamenta reconeix l'ensenyament públic i privat. L'ensenyament s'organitza en un sistema educatiu a tres nivells i la responsabilitat de la gestió dels centres públics recau a cada nivell de l'administració: Els ajuntaments dirigiran i financiaran l'ensenyament primari; les diputacions provincials, l'ensenyament secundari i el govern els estudis superiors. El fet de deixar la responsabilitat dels centres primaris en mans del municipis, tot just quan acabava de despullar-se als municipis dels seus bens comunals, feia que en

situacions precàries l'ensenyament, el manteniment de les escoles i les retribucions dels mestres foren les primeres víctimes de la falta de recursos. Així mateix, es reconeix el dret a la creació de centres:

“Art. 148. Son establecimientos privados los costeados y dirigidos por personas particulares, Sociedades o Corporaciones.

Art. 149. Todo el que tenga 20 años cumplidos de edad, y título para ejercer el Magisterio de primera enseñanza, puede establecer y dirigir una Escuela particular de esta clase”.

(Ley de Instrucción Pública. Ley Moyano 1857)

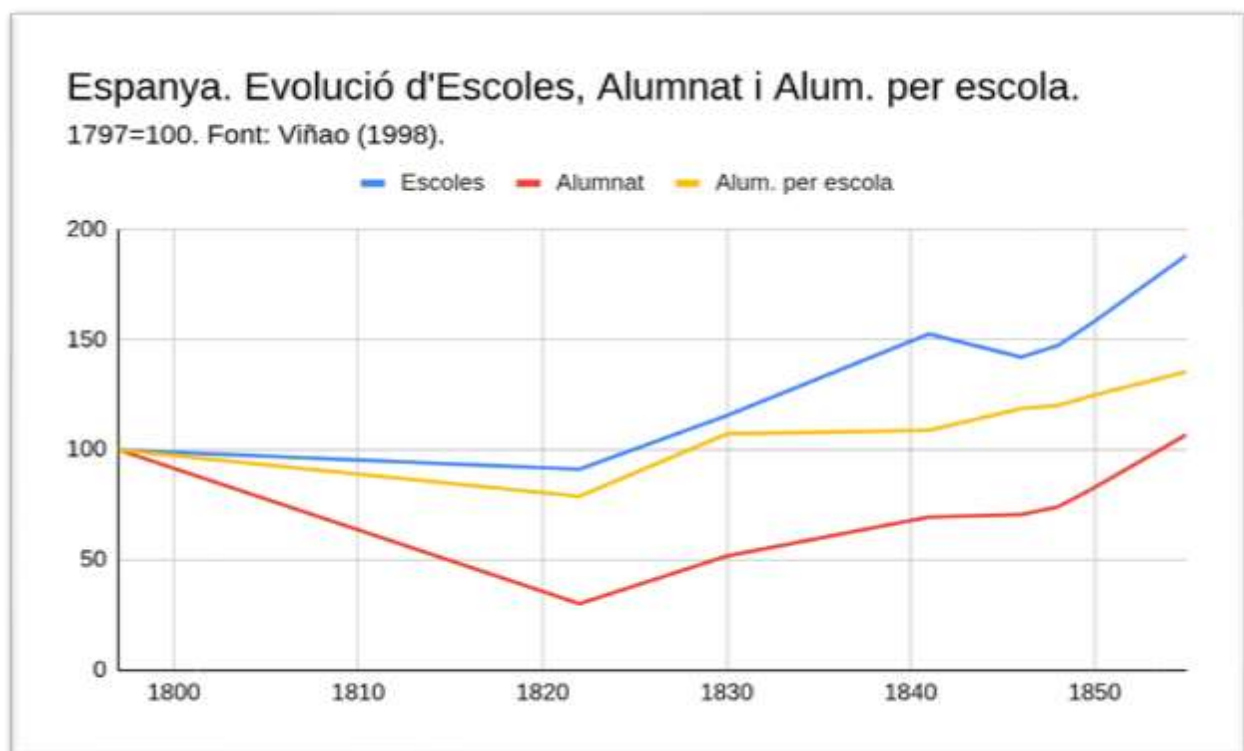

Fig. 5. Escoles, alumnat i mitja d'alumnat per escola. 1797-1860. 1797=100. Font: Viñao, 1998

La creació de centres privats estava sotmesa al principi d'autorització administrativa. Els requisits necessaris es centraven en la titulació del responsable del centre, el disposar d'un local en condicions, amb els mitjans materials adients i dipositar una fiança monetària. Les congregacions religioses estaven excloses de l'obligació de fiança i el govern podia eximir de dita obligació a associacions i corporacions (Martín, 2017).

La ideologia liberal de la Llei Moyano, a banda d'establir un programa d'extensió de la Instrucció Pública, suposa el reconeixement de la llibertat de creació de centre i un marc d'actuació davant del monopoli de l'Església en el camp de l'ensenyament. A aquest marc es van acollir multitud d'iniciatives de tota mena al llarg de tota la segona meitat del segle XIX i el primer terç del segle XX.

La llei consagra per una banda l'obligatorietat de l'educació elemental per a tota la població bé siga de forma domèstica o en centres privats o amb l'assistència a l'escola pública. L'escola pública primària només serà gratuïta per a aquells que no puguin pagar-la, previ informe de l'alcalde o del rector de la parròquia.

L'article 7é de la Llei Moyano de 1857 declara:

“La primera enseñanza elemental es obligatoria para todos los españoles. Los padres y tutores ó encargados enviarán á las escuelas públicas á sus hijos y pupilos desde la edad de seis años hasta la de nueve; á no ser que les proporcionen suficientemente esta clase de instrucción en sus casas ó en establecimiento particular. “

i l'article 9é:

“La primera enseñanza elemental se dará gratuitamente en las escuelas públicas a los niños cuyos padres, tutores ó encargados no puedan pagarla, mediante certificación expedida al efecto por el respectivo Cura párroco y visada por el Alcalde del pueblo.”

Al 1909 es publica una reforma de l'article 7 on l'ensenyament es fa obligatori des dels 6 als 12 anys. Fins a 1970 no pujarà l'edat d'escolarització obligatoria dels 6 als 14 anys.

A la Llei Moyano, el govern central es reserva les decisions més importants del sistema: la programació de l'ensenyament, l'autorització de llibres i currículums, la titulació dels mestres i l'expedició de títols. L'ensenyament superior passa a dependre directament del govern i l'esperit centralitzador fa que Madrid es converteix en centre d'institucions i organismes relacionats amb la política d'Instrucció Pública de l'Estat (Sevilla Merino, D. 2007).

A nivell de València, ens podem fer una idea de com era l'escola abans de la promulgació de la Llei Moyano seguint l'informe que va fer l'escolapi Bernardo Monforte per a la Real Societat d'Amics

del País sobre la situació de l'ensenyament elemental en la ciutat de València. Monforte fa una relació de les 14 escoles masculines i les 42 escoles femenines de la capital i dels 28 mestres que atenien les escoles masculines i les 58 mestres de les femenines. Només 8 del mestres masculins tenien algun tipus de titulació i de les mestres de les escoles femenines cap ni una. Dos terços dels centres son de pagament i la resta es mantenien per rendes o pels beneficis d'algunes finques. En un dels centres més grans, el Col·legi de Sant Joaquín dirigit pels escolapis en un edifici cedit per l'arquebisbat, 10 mestres atenien a 1700 alumnes.

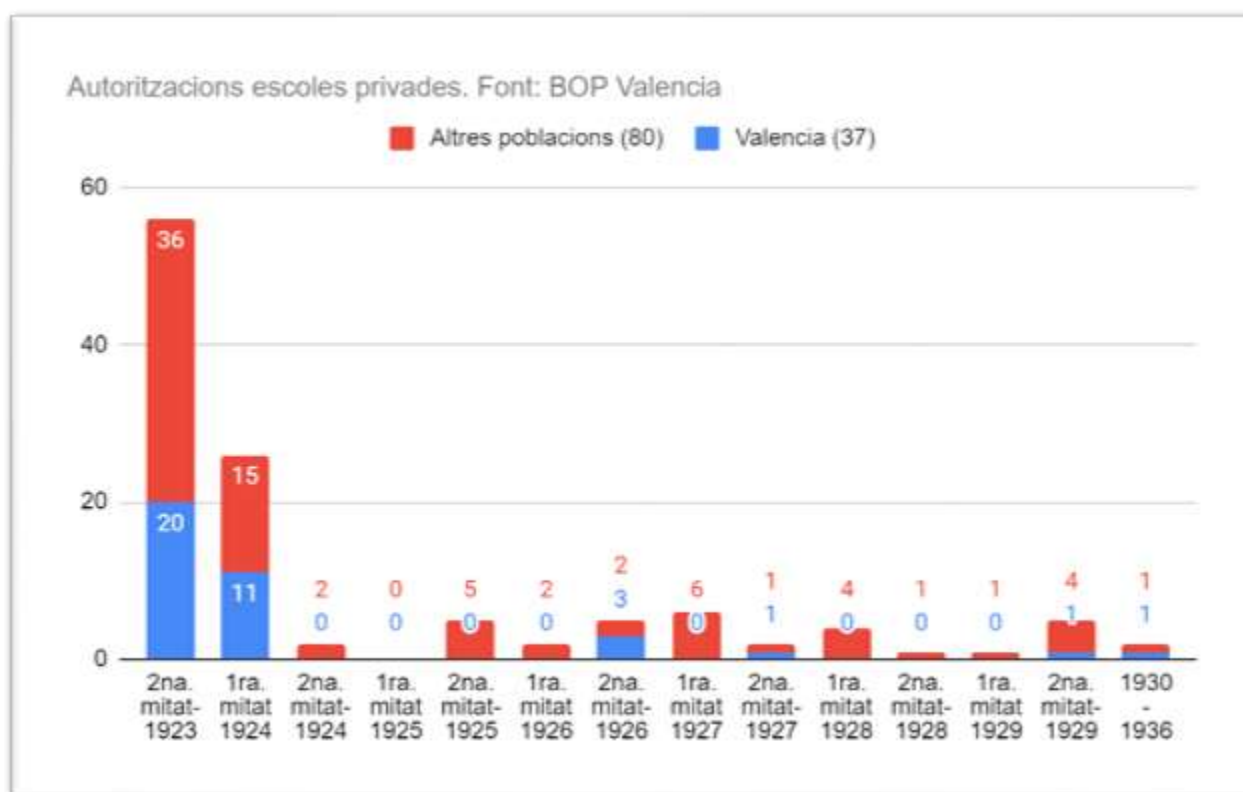

Fig. 6.. Autoritzacions de escoles primàries publicades al BOP de València. 1923-1936. Font: BOP València

Curiosament, va ser en Espanya amb l'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera, i al context de relativa estabilitat política que suposa, quan es va disparant la creació de centres privats d'ensenyament elemental en València i Espanya. Si atenem a les dades d'autoritzacions de centres privats que van apareixent al Butlletí Oficial de la Província de València, es pot veure com hi ha una explosió d'autoritzacions de centres privats (1923 - 56 centres, 1924 - 28 centres, 1925 - 5 centres i en 1926- 7 centres). Esta autorització de nous centres es especialment rellevant perquè, si bé un terç

dels centres en creen a la capital, molts centres són creats a poblacions rurals que no es poden considerar especialment importants: Enova, Clelva, Sueca, Oliva... i Quart de Poblet. I dins aquest marc es va fundar l'escola de D. Crescencio.

QUART DE POBLET 1875-1936

Al 1.850, la població de Quart de Poblet estava al voltant dels 1.500 habitants. Cinquanta anys després, al 1.900 la població ja arribava a les 1.800 persones i en 1.936 eren al voltant de 3.000 veïns. Vol dir que en 80 anys, la població del nostre poble s'havia duplicat. En quant a la seua extensió, el nucli urbà a penes arribava a 0.03 Km² i bona part de la població es diseminava per masos, alqueries i, fins i tot, per cases més o menys habitables al les rodalies de les fàbriques. El nucli urbà

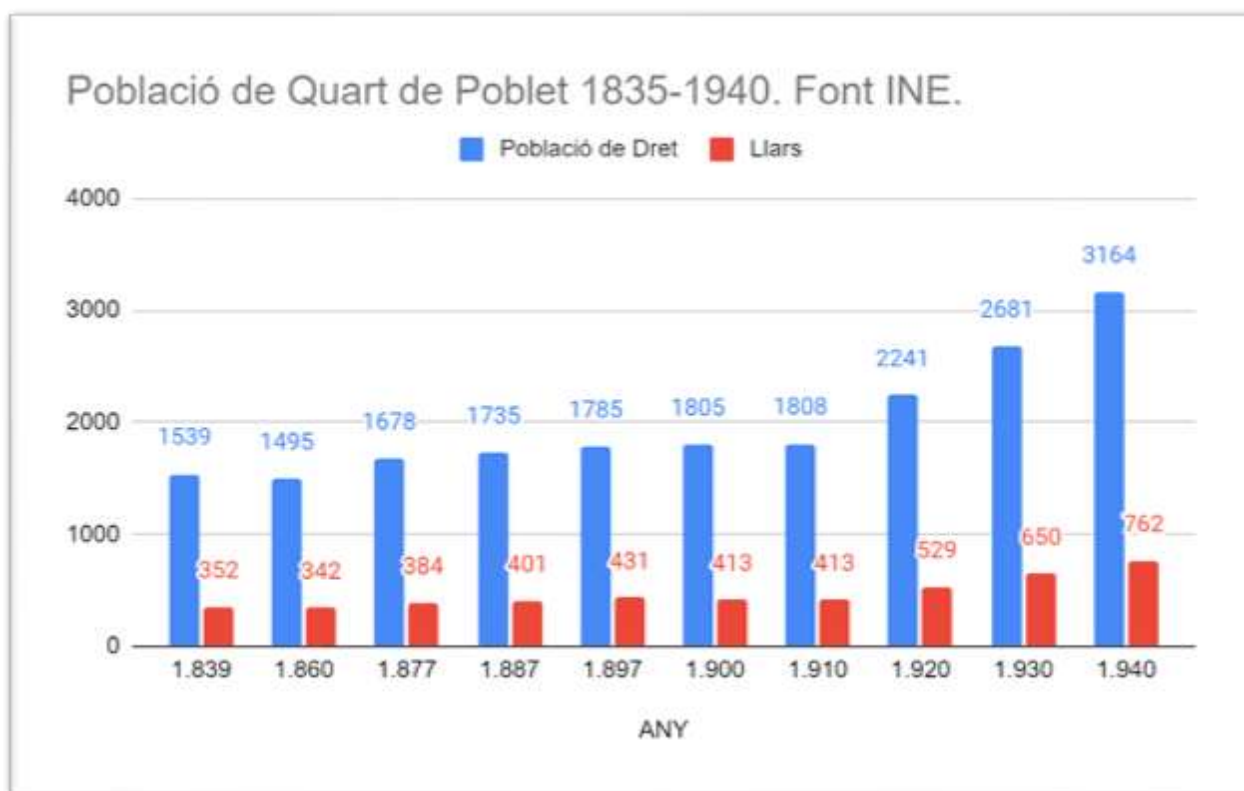
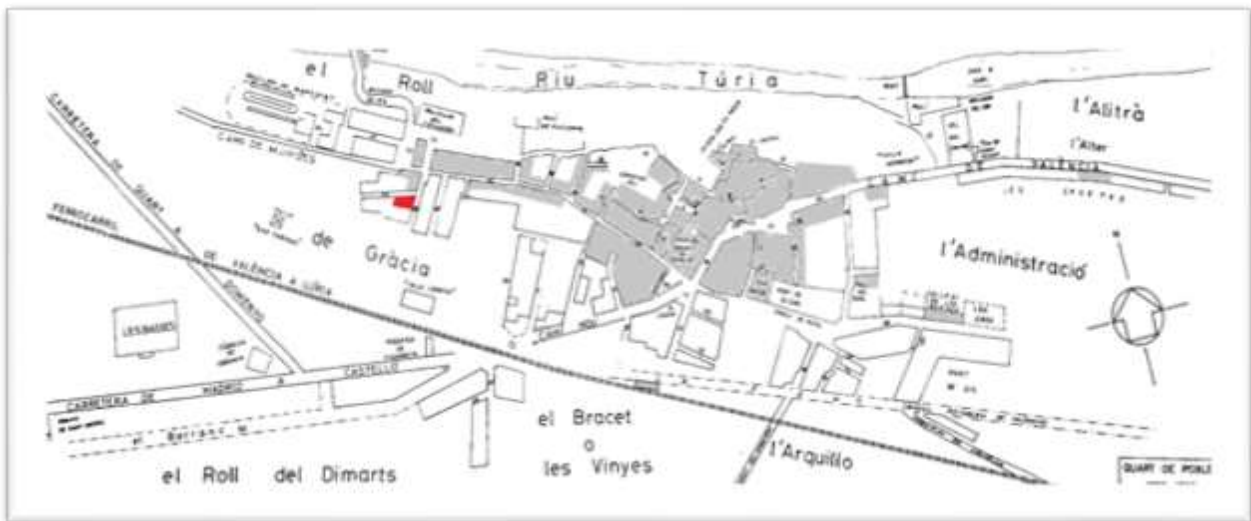

Fig. 7. Població de Quart de Poblet 1835-1940. Font: INE.

s'estructurava al voltant d'unes poques places (Major, el Castell, l'Església, Sant Isidre, Els Martirs) comunicats per carrers irregulars on, moltes vegades, les cases alternaven amb horts i camps de cultiu. Hi havien dos camins que feien d'eixos bàsics, un era el Camí que des Xirivella arribava al poble pel Sud-est, en la zona de Les Eres i continuava pel Carrer de la Pilota (C/ del Pilar) i l'Alcota fins arribar-se a Manises. L'altre era el Camí Real de València-Madrid, que acostava al poble per l'Est i que, fins que arribava a la Plaça Major (Pl. Valldecabres), deixava les cases a la seua esquerra i després de passar el "Palau del Marqués" limitava el poble pel Sud.

Imatge 4. Evolució del nucli urbà de Quart de Poblet. 1900-1930 Gris:Nucli més antic. Roig: Escola de D. Crescencio.

L'activitat fonamentalment era el treball agrícola i va desplaçant-se cap al sector industrial, representat fonamentalment per les indústries taulelleres i rajoleres. D'altra banda, hi ha un grup important de població, amb un alt percentatge de dones, que treballen als obradors de Manises i Paterna. Al 1845, el diccionari de Pascual Madoz ens parla de: "3 fàbriques de tejas y ladrillos y 3 molinos harineros". En 1900, la fàbrica de seda, els molins de farina, vernís i d'alabastre amb les fàbriques de rajoles i taulells superen la dotzena.

EL TREBALL EN L'AGRICULTURA

Quan el propietari o l'arrendatari treballava amb els seus braços la terra. En tal cas la portaven entre ell i els seus fills, i havien d'ajudar-los en més d'una ocasió la dona i les filles als moments de sembra o recol·lecció. També solien buscar ajudes entre altres familiars, a condició de correspondre o pagar algun jornal (com menys, millor). En treballs pesats i de temporada, com ara segar forment, arplegar les collites, etc., es tirava mà dels temporers.

La jornada laboral era de sol a sol, cosa que, si bé en hivern la feia relativament curta -però no oblidem la duresa de les inclemències de l'oratge-, els dies d'estiu eren esgotadors.

Les dones, en algun cas analfabetes, però suficientment cultivades per a resoldre tot problema que sorgira en la família, tenien molt que fer. Treballaven en les faenes de casa i del corral, i ocasionalment en les

del camp. Hi havia també dones de famílies llauradores que ensenyaven de cosir a les xiques; anar a costura, se'n deia. Les que tenien major necessitat anaven a encaixonar cebes, i les jovenetes treballaven en fàbriques de filats o teixits a València, o en la fàbrica de seda de Quart. A pesar de la tasca dels incipients sindicats, era molt freqüent que, de les treballadores d'una empresa, sols n'hi haguera assegurades algunes. Fet i fet, hi ha hagut dones que s'han assabentat que no ho estaven, en reclamar la jubilació.

Els fills (barons) dels llauradors, de ben menuts ja anaven al camp i supeditaven els estudis a les necessitats agrícoles i de casa. Fins i tot, abans d'acabar els anys d'escola -pràcticament hi anaven tots, puix que hem conegut pocs analfabets-, ajudaven en els quefers del camp en allò que podien: esclafar terrossos...

INDÚSTRIA

Fins ben entrat el segle XX seguien existint a Quart les mateixes indústries del segle passat (...) Estes fàbriques donaven faena a uns dos-cents cinquanta treballadors; un altre centenar treballava a Manises, i alguns a València en distints oficis. Les xiques treballaven en fàbriques de filats i teixits, o en la seda; els hòmens, en la construcció i els mobles. Tots els altres es dedicaven a l'agricultura.

Abans de l'arribada del tramvia (l'any 1922 el posaren fins a les Casetes), tots els qui treballaven a València feien el desplaçament a peu; la majoria hi anaven pel camí de la Font.

Tant a les fàbriques de rajola com a l'horta es treballava de sol a sol. No es feia setmana anglesa, sinó «dissabte capó: a treballar sí, a cobrar no». No tenien festes, i encara els diumenges de matí es veia els hòmens preparar algun treball per dilluns.

[...] Els rajolers treballaven a tant la unitat posada ja en el sequer, de manera que si plovia quan encara estaven les rajoles a les eres, es llançaven a perdre i no es cobraven, encara que estiguera tot el treball fet. Els fills, quan a penes començaven a caminar (cinc o sis anys), ja ajudaven els pares «per traure algun dineret més».

Generalment, tots els treballadors de fàbrica tenien algun trosset de terra, encara que fora vora riu (mig quartonet de terra o així), per seguir malvivint. La vida era austera, però no miserable. La cosa s'agreujava quan hi havia algun malalt en la família. Tot amb tot, hi havia èpoques de major estretor.

(Sancho i Sancho, 1993),

Evolució Política

L'evolució social i política de Quart de Poblet en el període previ a la creació de l'escola de D. Crescencio té colors particulars en relació amb allò que és la dinàmica general de la resta d'Espanya. El final del XIX i el principi del XX està marcats a nivell general del país pels enfrontaments entre conservadors i liberals, dretes i esquerres. Després de la Restauració i dels Pactes de l'Escorial del 1885, l'alternança del poder dóna certa estabilitat al nou sistema. Però al món rural, els enfrontaments persisteixen. A Quart de Poblet, a partir de La Gloriosa de 1868 se configuren dos grups (conservadors i progresistas) que en realitat amagaven els espais d'influència de dos líders-cacics que dominaven el poble. El caciquisme agrari de llavors era violent, producte de la força i la imposició. Moltes vegades s'arribava a les mans. A més a més, a Quart de Poblet, els líders de les dos fraccions eren empresaris de la indústria taulellera i rajolera, i germans: Onofre (progresista) i Baptista (moderat) Valldecabres Sanmartin.

En 1873, el líder conservador i aleshores alcalde Baptista Valldecabres Sanmartin és assassinat en un carrer del poble (“el tio Majalí matà Baptiste d'una trabucada en creuar per la baixada del Riu”). Les cròniques diuen que li dispararen 3 trabucades i, a més, el cosiren a ganivetades. Encara que hi tenia un criat que li feia de guardaespalles, no es feu cap investigació ni s'inicià cap procés judicial. Això dugué un període de domini local per part del grup liberal progressista controlat pel germà del difunt, Onofre Valldecabres Sanmartin que arribà fins

a diputat de la Diputació de València i per això és conegut al poble com “el tio Diputat”. El fill del finat, de 13 anys, li succeeix al front de la fàbrica de rajoles i, amb el temps, com a cap de les forces conservadores del poble i de la comarca que es van agrupant al seu voltant. Serà la figura política

central del poble als primers vint anys del s.XX. El seu nom és Juan Bautista Valldecabres Rodrigo, “Baptistet”.

Al 1902, un succés luctuós alterarà radicalment la vida política i social del poble. Havien pujat a l'alcaldia els conservadors i l'ajuntament havia nomenat eixe dilluns de Pasqua Síndic de la Séquia de Quart a un llaurador del seu grup, trencant una tradició no escrita que alternava alcalde conservador amb síndic progressista i viceversa. La nit del 13 d'abril, Onofre Valldecabres “el tio Diputat”, líder del grup progressista, fa un sopar amb els seus fidels al “Casino Republicà”. Després de molt de vi i algunes soflames enceses, el grup ix a la nit i s'origina una baralla on cauen morts 4 persones: dos serenos i dos guardes. És “la nit dels morts”. En el poble es comentava que, en realitat, les ganivetades i tirs anaven dirigides als líders conservadors: a l'alcalde, el rector, el jutge i, per suposat, al cap

Imatge 5. Assassinat de l'alcalde Bautista Valldecabres.
1873.

conservador Juan Bautista Valldecabres Rodrigo.

La commoció fou enorme al poble i en tota la comarca: “A Quart els maten de quatre en quatre”, quedà a la saviessa popular. La guàrdia civil va prendre el poble i va requisar gran quantitat d'armes. Es varen detindre 18 persones, entre ells Onofre Valldecabres, el líder progressista i el seu fill, també dit Onofre Valldecabres, líder local dels republicans. Com a conseqüència, s'esdevingué l'eclipsi del partit progressista i dels seus líders. Després de la nit dels morts, el casino republicà va ser tancat i Onofre Valldecabres va perdre tota la influència política. Batistet, el líder conservador, va saber canalitzar la situació, traent partit de les circumstàncies i tingué la bona vista de pacificar l'ambient polític del poble.

Imatge 6. La nit dels morts. 1902

Utilitzà la seua influència per a suavitzar les penes dels condemnats i aconseguir l'adhesió majoritària de la població. A partir d'eixe moment, Juan Bautista Valldecabres va controlar la vida social, cultural i política del poble. Va ser figura destacada en l'àmbit provincial i estatal: President de la Diputació, Diputat a Corts, Senador Real, etc.. Sempre sota la seua influència, el poble de Quart de Poblet, distanciat dels enfrontaments socials de la resta del país, va viure el seu millor moment cultural, de cohesió social i de progrés equilibrat. Va ser el moment de l'aparició d'un gran nombre d'iniciatives de la mà del grup conservador. La més important la construcció, amb el suport de tot el poble, d'un casino que va recollir e impulsar nombroses iniciatives culturals: banda de música, grup de teatre, biblioteca,

escola nocturna d'adults. Fins a l'arribada de la República els conservadors controlaren la vida social i política del poble.

Al 1930, es fa present al poble un grup potent producte de la convergència dels partidaris republicans i socialistes. Este grup està recolzats tant pels sectors més il·lustrats de la població com pel cada vegada més conscienciat sector proletari, treballadors a les fabriques de rajola i ceràmica, especialment en Quart de Poblet i Manises. En eixe sentit emergeix la figura de Salvador Vila Vilar, antic col·laborador de Juan Bautista Valldecabres i antic president de la *Unión Patriòtica* local en temps de la Dictadura. Sent alcalde, en 1930 fa un viratge ideològic per convertir-se en líder del republicanisme local. Al 1931 guanyà les eleccions municipals en coalició amb el socialisme i ja va continuar d'alcalde del poble fins a la dissolució del comitè a finals de 1936. Al llarg del període de la República el poder local republicà i socialista promouen una serie de reformes en aspectes com l'urbanisme, aigües potables, ampliació de les escoles... a la vegada que mantenen fortes disputes amb l'església i els sectors conservadors de la dreta local units al voltant de la DRV.

Per acabar de definir la vida política del poble (republicans, socialistes, DRV) cal assenyalar un reduït grup carlista-tradicionalista d'importància, molt vinculat a l'Església i als grups carlistes de Manises i València i que té com a seu el casino carlista "El Cressol".

Els Sindicats

Cal entendre, que en una societat com la de finals del s.XIX i principi del s.XX sense cap tipus d'estructura de previsió social de suport (malaltia, incapacitat, vellesa...) les dos úniques formes de que alguna persona sense recursos puguera mantindre's en cas d'infortuni eren la caritat pública i les associacions de treballadors.

A nivell de les distintes entitats públiques (municipi, diputació, govern) es mantenien una serie d'institucions (Síndic d'Orfes, Olla de Presó, Manicomi, Casa de Beneficència, Hospital) la majoria de les vegades a càrrec del pressupost públic o de rendes específiques. Els problemes que en el temps apareixen en estos mecanismes d'atenció pública no venen sols a la capacitat dels responsables en la

gestió de recursos, sino que en conjuntures econòmiques adverses augmenta la dificultat per mantindre el nivell d'ingressos..

Al col·lectiu d'obriers industrials, a mida que van enfortint-se les relacions dels treballadors, van apareixent associacions d'obriers amb una doble direcció: la millora de les condicions de treball, normalment front a la patronal, però també a través de la millora en la formació dels propis treballadors; i ,per altra banda, per mig de la creació de mecanismes d'ajuda mútua i de previsió. A Quart de Poblet es formen associacions de treballadors a les principals fàbriques rajoleres i taulelleres, influïdes pels moviments sindicals a València i, sobretot de Manises amb els quals els obrers, i polítics de Quart de Poblet mantenen una forta relació. Sindicalment, al llarg de la dictadura de Primo de Rivera, a tota la zona del Llevant es va anar refermant el moviment anarquista i la CNT, que va jugar un gran paper a les zones agràries deprimides i industrials del capitalisme ferotge. La dictadura, mentres reprimia fortament el moviment anarquista, mantenia amb la UGT una certa tolerància de facto que li va permetre estendre's per tota Espanya. A Quart de Poblet, en 1918 fa una conferència Isidro Escandell, president de la *Juventud Socialista de València* amb el títol , "*Visicitudes del obrero agrario*". Des de 1902, la UGT ja tenia presència a Quart de Poblet, molt vinculats a les associacions de Manises. Des d'aleshores la UGT va ser el sindicat predominant. També hi havia des de 1922 presència de la CNT, principalment al sector de la construcció i el Sindicato Obrero Católico, de tendència carlista. Relacionat amb els sindicant o les agrupacions polítiques hi havia una serie de cooperatives de consum, de socors mutus o d'ajuda a l'exportació dels productes agraris.

Promoció de la Cultura

Al llarg dels s.XIX els centres de reunió social i polític del poble foren els casinos. Els casinos van néixer com a llocs de tertúlia amb un clar matís polític. El casino reunia als simpatitzants d'un projecte polític: es llegien els diaris nacionals o de la província que servien com a elements de formació i difusió del pensament polític i estratègic, als casinos es comentaven, de vegades en discussions acalorades, la vida política del país. Per últim, servien com a element de cohesió del grup local, en tant que es formulaven crítiques a l'acció dels dirigents locals si eren adversaris polítics, es feien

proclames d'adhesió si eren correligionaris i es plantejaven projectes futurs per a millorar la vida del poble.

A Quart de Poblet el Casinet Republicà, que tenia antecedents des de la Primera República, va ser al final del segle XIX el centre liberal per excel·lència i el que agrupava a les forces vives de la població. Es funda en aquest casino una cooperativa de consum. Després de la "nit dels morts", va ser tancat i encara que després van haver intents de tornar-lo a obrir, el projecte no va quallar fins 1918. També hi havia altres centres de tertúlia, altres casinos, amb altres components ideològics pertanyents als diferents grups polítics que s'utilitzaven per a fer conferències i mítings. Al Casino dels conservadors, el Casino de La Amistat, el senyor capellà tenia un lloc preferent. El grup de pensament carlista i tradicionalista tenia el seu propi casino, El Cresol.

Al 1870 sorgeix la banda musical del poble, L'Amistat. Durant la primera època fins a 1910 es tracta d'un grup reduït de músics, de 18 a 20, sense nocions a penes de solfeig que van aprendre tres o quatre pasdobles i marxes. Tenien un local reduït on també es realitzaven peces de teatre populars. En 1910, en plena hegemonia de Juan Bautista Valdecabres i els conservadors, aprofitant la relativa calma social i la prosperitat del poble, s'inicia la que potser és la màxima obra de col·laboració popular realitzada en aquesta vila: la construcció del nou edifici de la Societat Artístic Musical Recreativa i de Socors Mutus L'Amistat. Va ser una obra de tothom, una societat que comptava amb 550 socis en un poble de 2200 habitants. L'edifici es va construir amb un casino, un teatre, un frontó interior, una sala per a assajos, despatxos, etcètera... Durant molt de temps ha estat el centre de la vida cultural i la discussió social i política local. A l'abric de l'Amistat s'acollien la banda de música, grups de teatre, societat de caçadors, una orquestina, equips de pilota valenciana, de futbol, societat cultural... Durant la República s'havia format una biblioteca amb alguns llibres cedits o comprats per mig de donacions. Comptava amb uns 500 exemplars dividits en dos grup: per una banda novel·les clàssiques i per altra, llibres de formació espiritual i de vides de sants. Aquests darrers es llegien poc ja que no eren molts apropiats per als joves i la majoria dels lectors eren xiques joves.

Escola i educació en Quart de Poblet

El problema de l'escolaritat al moment de l'arribada de D. Crescencio a Quart de Poblet en 1925, era principalment un problema de qualitat i de demanda d'aprenentatge. La majoria de les famílies eren llauradors i necessitaven braços per als moments cims de la temporada: recol·lecció, sega i sembra. A banda, els fills barons solien començar a treballar al camp als 9 o 10 anys.

Quan va arribar D. Crescencio Quart de Poblet al 1925, a banda de les unitats públiques, hi havia un centre escolar privat: el Col·legi de San Vicente de Paul, conegut com l'Escola de les Monges.

Tenim constància pel BOPV que es va autoritzar al 7 de març de 1924, l'obertura d'un centre privat a nom de D. Antonio López, al carrer Travessia del Teatre, nº 24. No hem trobat més informació respecte al desenvolupament final d'este projecte.

L'escola pública.

En relació a Quart de Poblet, al dietari manuscrit de Joseph Aliaga Menor hi ha una anotació de 1774 que diu: "El día de Pascua entró maestro nuevo", per la qual cosa podem deduir que ja hi havia escola al poble (Sancho, 1993). Al 1813, en un Llibre Padró de renda dels habitants de Quart de Poblet es parla de Ventura Crespo al qui se li considera "*por el Magisterio de primeras letras*" la quantitat d'una renda mensual de 5 lliures, el que equivalia a la renda que s'adjudicava a un jornaler, un alfarer o un obrer de vila. No tenim constància en el Llibre Padró que hi haguera mestra d'escola de xiques.

Al 1834, el govern nacional dicta una "Instrucción para el régimen y gobierno de las escuelas de primeras letras del Reino", del 21 d' octubre de 1834 que pretén fer una estadística de les escoles del país i de com es mantenen (Guereña, 1989). En l'entrada referida a Quart de Poblet s'apunta que el poble en té 1492 veïns, amb un percentatge global del 2,65% de alfabetitzats en relació al total de població. Hi han dos escoles, una de xics i altra de xiques que atenen a 160 alumnes, 70 xics i 90 xiques. Entre el 40-50% de l'alumnat tenen més de 10 anys. Encara que estes dades s'han de prendre amb prudència, sí que ens tenen valor per poder fer-se una idea de la situació cultural i del sistema

instructiu en eixe període. Si corregim estes dades basant-se en la distribució d'edat que tenim del cens de 1900 (un 23,5% de població fins als 10 anys i un 18,8% de població entre 3 i 10 anys) podem interpolar i proposar una taxa d'analfabetisme del 96,5 i una població entre 3 i 10 anys de 280 xics i xiques, el que vol dir que en 1900 menys del 40% de la població infantil que podia anar a l'escola, hi anava.

Imatge 7. Escola pública de xiques de Quart de Poblet. Les mestres Da. Irene i la seua filla. 1890.

Els pressupostos municipals de 1847 estableixen com a objectiu la construcció d'una escola nova i la dotació suficient per al professorat. En 1851 l'ajuntament va decidir reforçar el sou del mestre per a que puga donar classes nocturnes als adults. (ADPV C.3.6.1, C 14/15).

Les dos aules escolars es trobaven a la plaça de l'Església en un conjunt de cases ara desaparegudes, front al temple parroquial. A la classe de les xiques s'entrava per una porta a la vora de l'entrada de la Cisterna i la classe dels xics tenia la seua entrada front a la entrada de l'església.

La realitat és que ja abans de la promulgació de la Llei Moyano, Quart de Poblet tenia escola de primària per a xics i escola de primària per a xiques a càrrec del municipi, amb tot el que suposava per a l'ajuntament com a font de despeses. A l'octubre de 1858 ja apareix Quart de Poblet en la relació de la Diputació d'ajuntaments que encara no havien abonat a les escoles els pagaments de mestre i per a material. Tot i això, cal tindre en compte que als pressupostos municipals entre 1842 i 1877 un 26% de la despesa total va emprar a pagar el sou dels mestres i en la millora de les escoles municipals. A més a més, aquesta partida va ser la que més va créixer en tot el període, ja que en 35 anys va veure incrementat el seu pressupost en un 245% (Sirera, 2012).

Al 1870, va ser depurada la mestra de Quart de Poblet, Rosa Castany, per negarse a jurar la Constitució de “La Gloriosa”, convocant-se un concurs específic per a cobrir les places dels mestres apartats

A partir de les dades de la província de València del cens de 1900, podem considerar que el 9% de la població es trobava en la franja d'edat entre 6 i 9 anys. Això ens dona que a Quart de Poblet havia d'haver al voltant de 135 xiquets i xiquetes en edat escolar obligatòria i el doble, uns 270, al 1936. Si tenim en compte que fins als anys trenta només hi havia una unitat de primària de xics i altra de xiques que com a molt arribarien a atendre a un centenar d'alumnes, podem comprendre el problema de falta d'escolarització i d'analfabetisme que s'estenia, sobretot, entre els grups proletaris i jornalers al poble. Al record de la gent major quedaven els noms dels mestres d'estes escoles Manuel Puig, Damiana Pérez o Francisca Vellver.

Imatge 8. autorització de escola privada de Antonio López en Quart de Poblet. 1924

En 1912 i baix la influència de Juan Bautista Valldecabres, aleshores diputat provincial, s'inauguren les noves aules de l'escola nacional situades a la “Casa del Canonge”, on ara es troba l'ajuntament municipal i que en eixe moment era un conjunt d'edificis entre els que se trobava la caserna de la Guardia Civil.

Al 2 de març de 1924, en plena Dictadura de Primo de Rivera, es va inaugurar l'escola nocturna d'adults per a obrers, encarregat al mateix mestre nacional de l'escola de primària, que afegia d'eixa manera un complement per la dedicació al seu paupèrrim salari..

Fins l'arribada de la Segona República, a Quart de Poblet es mantenen les dos unitats públiques, una de xics i altra de xiques. En la Gazeta del 28 d'octubre de 1931 es publica l'ordre del 21 que crea dos aules més a Quart de Poblet. L'aleshores ministre d'instrucció Pública en els dos primers governs provisionals de la nova República, Marcelino Domingo Sanjuán, en un esforç per mostrar el compromís del nou règim amb la formació dels ciutadans, ordenava la creació de 880 noves

aules per tot el país. Des de 1840, la població havia augmentat prop del 60 % però les aules, que ja eren insuficients quan es crearen, es mantenien igual.

Al febrer de 1932, el Consejo Local de Primera Enseñanza, fa un balanç de la situació de l'escolaritat al poble: Sobre un total de 686 xics i xiques en edat d'ensenyament obligatori, l'alumnat escolaritzat eren 388, sobre el 56%. Sense escolaritzar, a pesar d'estar en edat escolar hi havien 298 xics i xiques. Les xiques estaven matriculades 150 en les dos escoles nacionals i 58 al centre de la Milagrosa (Col·legi de les Monges), 36 xiques pàrvuls anaven al col·legi de les Monges i 138 xiques en edat escolar restaven sense escolaritzar. Dels xics assistien 120 a les dos escoles nacionals i 60 a l'escola de D. Crescencio, on també tenia una unitat amb 6 pàrvuls, i 160 estaven sense escolaritzar, encara que tenien l'edat.

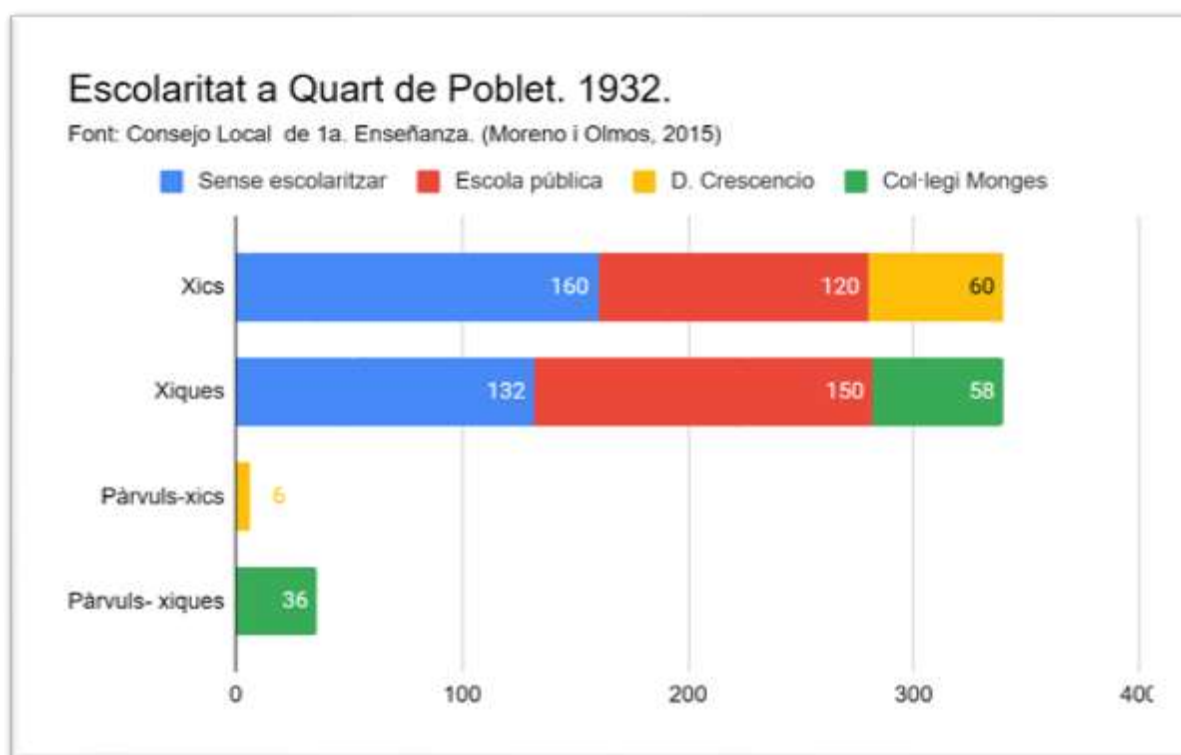
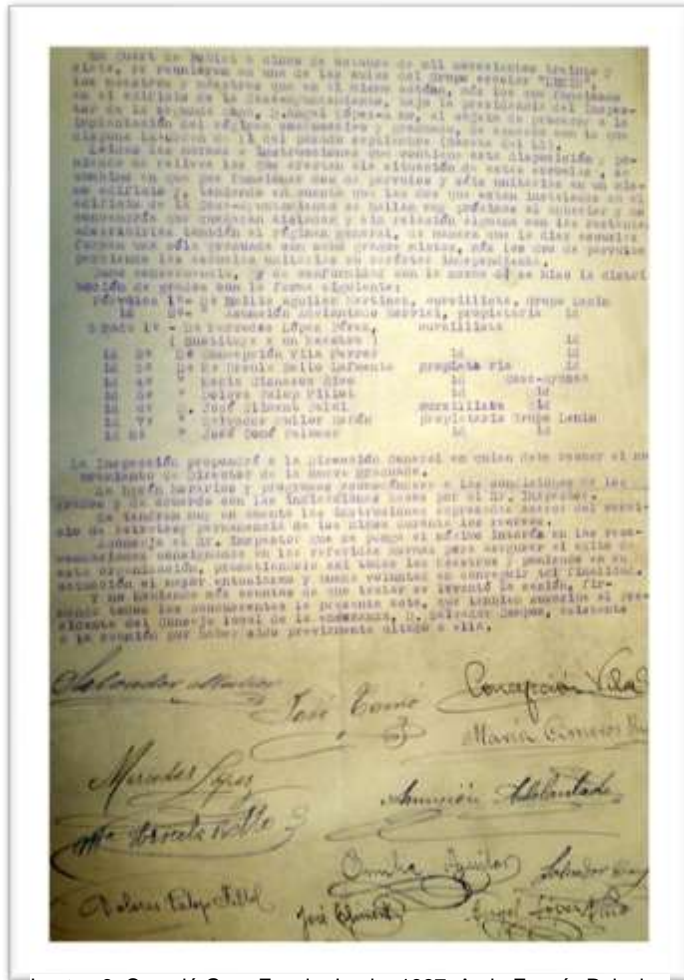

Fig. 8. Escolaritat a Quart de Poblet. 1932. Font: Consejo local 1ª Enseñanza. (Moreno i Olmos, 2015).

El 31 d'agost de 1934, apareix a la Gazeta l'ordre del 21 d'agost per el que es publica un llistat de 226 centres de nova creació. A Quart de Poblet, amb una població de 2.681 habitants, es crearen tres noves escoles, un de xics, altra de xiques i una unitat de pàrvuls, el que faria en aquell moment 7 aules públiques. Al concurs del mateix any es cobriren eixes places per part de Salvador

Muller Bafi3n i Maria Cisneros Rico a les aules de primària i Asunci3n Adelantado Barriel, a l'aula de pàrvuls.

Al 1937, ja en plena guerra, el poble comptava amb 10 unitats escolars públiques. En compliment de l'ordre del 11 de setembre del govern republicà on s'establia la coeducaci3n de xics i xiques en totes les aules de primària, l'inspector escolar reuní a tots els mestres i al responsable municipal per reestructurar l'ensenyament en la localitat. Així, en un document signat per tots els docents, s'acorda la desaparici3n de les escoles unitàries i la creaci3n d'un sol centre escolar amb 8 aules mixtes graduades i dos de parvuls: "el Centre Lenin", distribuït en dos edificis

Imatge 9. Creaci3n Grup Escolar Lenin. 1937. Arxiu Fern3n Palacios

El Col·legi de les Monges

El 1899, la senyora Ignacia Cardona Burguera, al seu testament, donà una Casa-Alqueria amb dos fanecades de terra per fer una escola "donde se dé gratuitamente cristiana instrucci3n a pàrvulos de ambos sexos". No tenim constància documental de la participaci3n en esta donaci3n del responsable de la parròquia d'aleshores, Mn. José Palacios, però donat el caràcter actiu i proselitista d'este rector no seria gens d'estranyar la seua participaci3n en esta donaci3n que obriria pas a un nou col·legi al poble i a la fundaci3n del sindicat cat3lic de llauradors.

La Societat de les Filles de la Caritat de Sant Vicent de Paül, conegudes per Vicentines o Paules reberen l'encàrrec de complir aquella voluntat, i l'alqueria esdevingué l'escola de les Monges, coneguda també com l'escola de cagons o, simplement *La Milagrosa*, pel quadre de taulells que hi havia a l'entrada de l'edifici que representava la imatge de la Mare de Déu, especialment venerada per les Paules. A nivell general, la congregació està dedicada a l'assistència al necessitat i han tingut al llarg de la seua història, des de 1633 distints camps de treball, com les presons, hospitals, escoles, residències o asils.

Imatge 10. Diploma escolar Col·legi de les Monges.1903

El centre era a la vegada escola i casa de les tres o quatre monges que vivien allí. La primera directora en fou sor Teresa Barberà. Al 16 de juliol de 1903, com a final de curs, es varen repartir diplomes encarregats per l'ajuntament i signats tant per la directora i l'alcalde d'aleshores, Llorenç Hueso. Segons la llei al ser un centre religiós, el professorat no estava obligat a estar titulat. i així, encara que les primeres germanes es van donar una empenta pedagògica a la vida del poble, al temps, el nivell educatiu va caure, els alumnes xics solien estar poc temps més al finalitzar l'escola de "cagons" i al remat el centre es va mantenir amb una aula de pàrvuls mixta i una altra de primària per a xiques. La formació que es donava era prou discreta i es feia molt d'èmfasi en l'educació religiosa i en les

tasques domèstiques per a les xiques que restaven al centre fins a prou majoretetes: faenes de la casa, brodar, fer-se el dot...

Pels anys trenta, una de les germanes, Sor Asunción Escudero, va costear, pel seu compte, la construcció d'una sala gran a l'hort de darrere de la casa principal.

L'atenció als més menuts era, i és, un problema important en un context on els pares havien de marxar a treballar a les fàbriques de dins i fora del poble. Era molt habitual que algunes veïnes s'encarregaren de la guarda del pàrvuls de manera més o menys legal en les seues pròpies cases .A Quart de Poblet no ha hagut altre centre de pàrvuls públic fins als anys 30 i l'aula d'este col·legi tenia una gran importància a la vida del poble, doncs moltes dones que havien d'anar a treballar al camp o a les fàbriques de Manises o València, deixaven allí als menuts.

Imatge 11. Foto escolar cap a 1928

D. CRESCENIO RODILLA PATROCINIO

BIOGRAFIA

Crescencio era natural de Casinos. Sos pares, de procedència treballadora, eren José Rodilla i María Patrocinio, que es casaren en 1888 i vivien en Casinos, al carrer San Roque. Quan naixqué Crescencio el 10 de març de 1891, el matrimoni ja tenien dos filles: Maria de cinc anys i Josefa d'un any. Crescencio cursà l'ensenyament primari al seu poble natal, a l'escola nacional de xics dirigida pel mestre D. José Ruano.

La figura del professor de l'escola de Casinos, D. José Ruano, serà fonamental per a que, després de finalitzar l'ensenyament primari, els seus pares el recolzen per a fer els estudis de magisteri per lliure i obtindre el títol de mestre per l'Escola Normal de València. Al tornar de fer la mili a Àfrica, va treballar com a professor ajudant de D. José Ruano en l'escola de Casino i es va casar amb Isabel Esteban Benavent. En tingueren dos fills, José Elias i Amparo.

Al 1925, amb 34 anys, decideix traslladar-se i s'instal·la a Quart de Poblet. El seu germà acabava d'obrir en el poble un forn de pa, "El Horno Moderno", situat a la vora de la carretera Madrid València al pas pel poble, en l'actual carrer Joanot Martorell. A Quart de Poblet, D. Crescencio trià una parcel·la per a edificar el seu propi col·legi, "*La Escuela Moderna*". Va demanar la corresponent autorització per a la seua obertura i ésta va ser publicada al BOPV el 1 d'abril de 1926.

Imatge 12. D. Crescencio i la seua filla Amparo. 1929.

Imatge 13. Constitució de la Asociación de Maestros de Primera enseñanza no oficial. 1927

Al novembre de 1927, es crea a València l'Asociación de Maestros de Primera Enseñanza no oficial, de la que D. Crescencio formarà part de la seua junta directiva com a vice-secretari. Al gener de 1931, amb la renovació de la junta, D. Crescencio ocuparà la plaça de vocal.

Des d'una perspectiva ideològica, es podria considerar a D. Crescencio com una persona propera a la dreta moderada, encara que no va significar-se en cap disputa i era considerat per tots els sectors de la població com un home de vàlua professional. No s'implicava a les polèmiques

polítiques i solia mantindre's en bona

relació amb tots els sectors de la població, com ho demostra el fet de que rebia alumnat de totes les tendències.

Al 7 de juny de 1931, el govern de la nova república convocà eleccions per triar jutges municipals, jutges de pau, en les poblacions de menys de 12.000 habitants. A Quart de Poblet es triat D. Crescencio, que gaudia de titulació universitària. El seu nomenament com Jutge de Pau de la població es mantindrà fins el 28 de juliol de 1936.

Com a complement dels ingressos de l'escola, a més de jutge municipal, D. Crescencio venia llibres, llibretes i tota classe d'estrils escolars dels que s'abastia a València, a l'impremta de Matias Real, al carrer Correjeria, 20. Posteriorment va dur també la representació comercial de diversos productes d'alimentació i begudes alcohòliques als establiments del poble i rodalies, per la qual cosa estava afiliat a l'UGT.

Imatge 14. Edicte de D. Crescencio com a Jutge de Pau. 1935.

Tot i estar completament afincat a Quart de Poblet, va continuar mantenint la relació amb el seu poble natal, Casinos, i va ser designat Clavari Major del Santíssim Crist de la Pau de Casinos per a les festes que haurien d'haver-se celebrat el dia 5 de desembre de 1936 i que mai es varen dur a terme.

Al 22 de novembre de 1936, quan començava a amainar l'ola de repressió que va sacsar la zona republicana a l'inici de la Guerra Civil, uns desconeguts tragueren a D. Crescencio de nit de sa casa i l'executaren al terme de Riba-roja, per la zona de Venta de Poio.

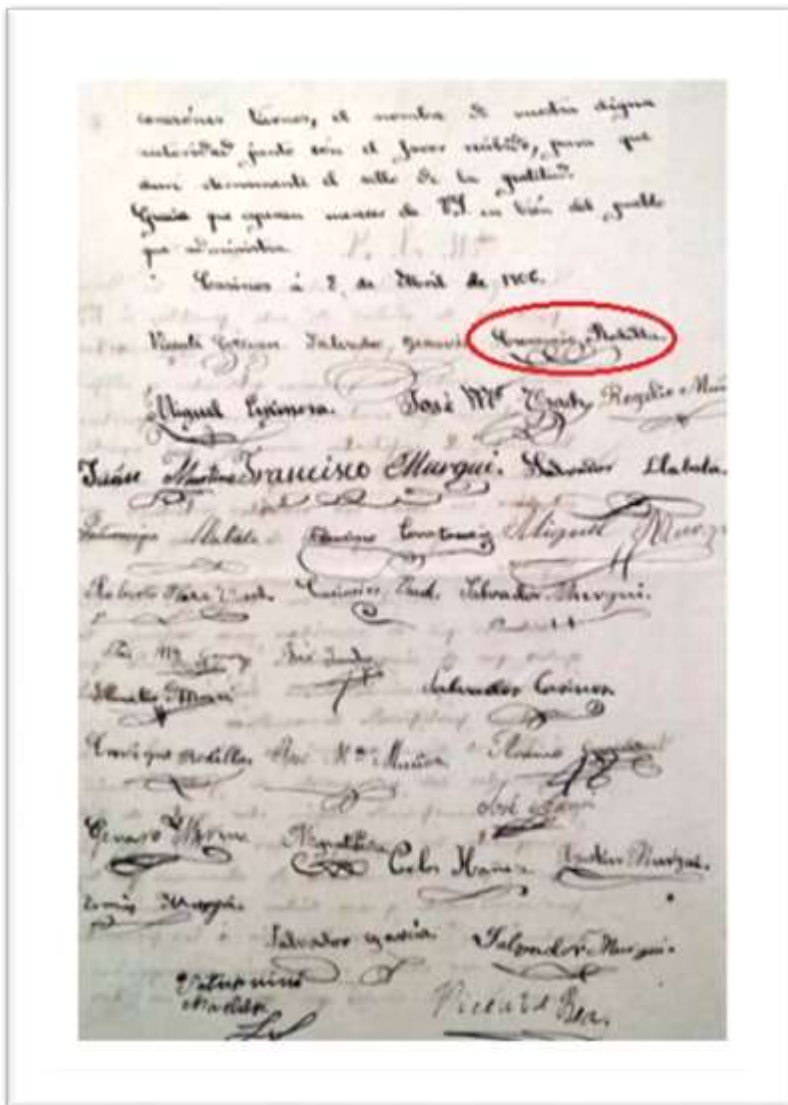
Excursió escolar en Casinos

Gràcies a la tasca del Cronista Oficial de Casinos, José Salvador Murgui, tenim ben documentada una activitat que es va realitzar a l'escola nacional de Casinos en 1906 en la que Crescencio Rodilla, aleshores amb 15 anys i alumne del centre, tingué una participació destacada (Murgui, 2020).

D. José Ruano, el mestre nacional de Casino sigué, amb tota probabilitat, un home amb personalitat pedagògica que influí decisivament en la vida dels seus alumnes, entre els qui es trobava Crescencio Rodilla Patrocinio. Tenim constància d'una excursió de tres dies que feu l'escola de Casinos per visitar Sagunt el 12 d'abril de 1906. El mestre, D. José Ruano, va plantejar l'activitat com el que hui diríem, salvant la distància, que és un projecte de treball: es va aprofitar l'activitat per a que els mateixos alumnes gestionaren i portaren tots els aspectes de la seua organització.

El primer que varen fer és demanar a l'ajuntament de Casinos subvenció per a dur-la avant, l'excursió.

El 8 d'abril, 32 alumnes de l'escola nacional redactaren una carta conjunta dirigida a l'alcalde de Casinos demanant que sufragara les quantitats necessàries per a fer-la. La sol·licitud està signada per tots els alumnes de l'escola. El llenguatge de la misiva està ple de formalismes i esterotips:

Imatge 15. Últim full de la sol·licitud d'ajuda per a l'excursió escolar. Casinos 1906. Arxiu Municipal Casinos

“Suplican a V I: Se digne acordar que del capítulo de imprevistos del presupuesto de gastos municipales ó transfiriendo algún otro gasto de dicho presupuesto les sufrague los gastos del viaje referido, para el número de alumnos que tenga por conveniente y con dicha determinación reportará un inmenso beneficio a los firmantes, que por ser niños no podrán recompensar ahora de otro modo, que grabando en los corazones tiernos el nombre de vuestra digna autoridad junto con el favor recibido, para que dure eternamente el sello de la gratitud.”

A més, algun alumne tingué que demanar un permís per escrit particular a alguna associació, per exemple de la banda de música local, per absentar-se eixe cap de setmana.

L'excursió es va realitzar als dies de Pasqua i participaren 15 alumnes amb el mestre de l'escola José Ruano. Les dos nits dormiren a València, en el Seminari. Fou una activitat complexa, ixqueren de Casinos a les 2 del migdia i arribaren a València a les 20:00 després de visitar Lliria. Dormiren al dormitori del Seminari. A l'endemà visitaren València i, per la vesprada, s'acostaren a Sagunt. Tornaren a València a dormir i el tercer dia, després de visitar altra vegada València, arribaren a Casinos a les 11 de la nit. D. Crescencio tindria 15 anys aleshores i va ser l'encarregat de redactar la memòria final de l'excursió per a enviar-la a l'ajuntament que havia finançat l'activitat. La redacció del D. Crescencio de 15 anys de la memòria és concisa, plena de fórmules retòriques i buscant sempre referències comunes socialment correctes. S'inicia d'esta manera:

“Señores:

Aunque mi débil inteligencia no está acostumbrada a este tipo de trabajos literarios, y mis facultades no están aún en el grado de desarrollo que se necesita para hacer un discurso acabado y perfecto como yo desearía y vuestra digna autoridad lo merece, me veo obligado a redactar esta memoria cumpliendo con ello un mandato de mi profesor y un deber de gratitud hacia la persona respetable de D. Juan Manuel Murgui y la de D. Vicente Rodríguez, que son los verdaderos amantes de la cultura popular, así como los demás miembros de la Corporación Municipal que tan acertadamente administran los intereses de este municipio. Así, pues, haré la memoria.”

En altres descripcions es reflexa la influencia del mestre de l'escola que, de segur, anava en tot moment explicant alló que veien els xics. Eixa mateixa tècnica utilitzarà D. Crescencio anys després a la seua escola de Quart de Poblet.

“Por el camino vimos muchos pueblos y caseríos, y cerca ya de Sagunto, vimos desde el tren a la izquierda y en el ángulo que forma la carretera de Barcelona y la de Teruel, el árbol histórico debajo del cual el General Martínez Campos proclamó Rey de España a Alfonso XII, padre de nuestro soberano.”

El text finalitza amb els agraïments propis d'un text formal:

“Por fin nos encaminamos a la estación y regresamos a esta llegando a las once de la noche a casa, muy contentos y sin incidente desagradable alguno que mencionar en todo el viaje.

Solo me resta dar las expresivas gracias a la M. I. Corporación Municipal y en particular al Sr. Alcalde D. Juan Manuel Murgui y a D. Vicente Rodríguez que mayor esfuerzo han hecho en beneficio de nosotros.

He dicho

Crescencio Rodilla.”

Mort de D. Crescencio

Després del colp militar de juliol de 1936, a molts pobles que quedaren en la zona republicana es desencadenà una forta repressió, especialment contra el clergat i polítics de la dreta. És el que s'anomena la “repressió republicana”, que en la seua expressió més radical va ser protagonitzada pels elements més exaltats. Sortadament, a Quart de Poblet, la violència fou relativament “moderada”, tenint en compte com va ser eixe període en els pobles dels voltants. A Quart de Poblet hi hagué3 assassinats dins del poble i un més en València induït per gent d'ací. A Manises, per exemple, van matar 9 sacerdots i 20 seglars.

El mateix mes de juliol de 1936 fou especialment difícil: les autoritats legals de la República, tant en València com en els pobles, foren sobrepassades pels partits i sindicats d'esquerra, PSOE, UGT i CNT, que es feren amb el control de la situació. Es va constituir el Comité Revolucionari Local i es feu la búsqueda d'armes als partidaris de la dreta. Al mes de juliol es feren les detencions, i posteriors execucions o desaparicions: un dels ancians rectors de l'asil de Betania i un militar retirat de Villahermosa. Va ser detingut Juan Bautista Valdecabres, l'antic líder dels conservadors, en València que seria executat a finals d'agost en una de les saques de presos de la Modelo. A partir d'agost, el nou poder municipal es va dedicar a gestionar els béns i les cases abandonades o confiscades a la gent de la dreta i a crear un ambient de por i pressió social envers dels que podien ser considerats desafectes a la República: escorcolls sorpresa buscant armes o diners, citacions per presentar-se davant el Comité a declarar o humiliacions directes al carrer (Pujà un de la dreta al tramvia i els que hi estaven començaren a dir, mirant-lo: “ací fa olor a ciri”. Baixà de seguida). A més a més, l'eixida del poble cap a Madrid es va convertir en lloc d'execució de les saques de presos de la Modelo i per les nits es sentien els tirs, especialment els mesos de juliol, setembre i octubre, i més esporàdicament fins a febrer del 37 (Moreno i Olmos, 2015). Vol dir que la gent de la dreta o que simplement els que havien sigut religiosos, vivien baix una atmósfera de por, amb raó.

A D. Crescencio el mataren la nit del 22 de novembre de 1936, això vol dir que la dinàmica repressiva republicana ja havia baixat prou i el Govern Republicà s'havia instalat a València. Segons

la declaració de la vídua, dos hòmens que no coneixia cridaren a casa, portant armes i amb el nom de D. Crescencio en un paper. Els obligué el mestre i li digueren que pujara al cotxe en el que havien arribat, per anar a declarar al Comitè. D. Crescencio els digué que ja havia anat pel matí i que li havien dit que tornara a casa que no tenien cap acusació contra ell. De males maneres, el pujaren al cotxe i marxaren. Poc després, el fill del mestre s'acostà al Comitè, però el trobà tancat.

Als 11 dies trobaren el seu cadàver semisoterrat en Ribarroja a la zona de la Venta de Poio, prop de Xiva. Encara duia el guardapols que utilitzava a l'escola per no tacar-se de guix i que s'havia ficat per obrir la porta. Pel que sembla, es varen acarnissar amb ell abans de matar-lo.

Les raons per les quals van matar el Sr. Crescencio no són clares. D. Crescencio no era especialment significat políticament. La seua tasca com a jutge de pau no havia sigut especialment conflictiva, no tenia càrrecs ni influència política i a les seves classes hi havia fills de totes les tendències.

Imatge 16. Estadillo de "Caidos" en Quart de Poblet en 1936. Causa General. 1940. AHN

La seua l'execució va produir un forta commoció i sembla que va desagradar a bona part de les forces d'esquerra que manaven en aquell moment al poble. Va ser soterrat al cementeri de Xiva per les presions d'un membre del Comitè de Quart de Poblet, destacat dirigent del Partit Comunista a la capital, perquè allí se resistien a acceptar el soterrament. La versió més comú, compartida per sectors de l'esquerra local, és que el varen matar per motius econòmics, a causa de la rivalitat que va despertar la seua activitat com a representant comercial de productes d'alimentació i licors. Al poble hi havia

diverses botigues, fàbriques de licors i cooperatives, els encarregats de les quals tenien presència al Comitè, als que la competència del mestre-representant no els havia fet gens de gràcia.

A la Causa General (AHN Fiscalia del Tribunal Supremo, Causa General Quart de Poblet FC-CAUSA_GENERAL,1385, Exp.2) que es va obrir després de guerra, s'assenyala que D. Crescencio Rodilla, de 45 anys, mestre local i, militant de DRV, va ser mort el 22 de novembre a Xiva. Les dades que apareixen en la fitxa cal acceptar-les amb un poc de precaució. Per exemple, s'atribueix la responsabilitat al que en aquell moment era 2n. tinent alcalde Salvador Vila, la qual cosa pot presentar moltes dubtes. També s'assenyala com a executors directes a un grup de pistolers de Manises, cosa que era prou comuna en la repressió republicana: encarregar a un grup d'altre poble les execucions locals.

Les restes de D. Crescencio, convertit en "mártir de la patria", es troben al mausoleu del cementeri de Quart de Poblet, construït després de la guerra en memòria dels caiguts. La repressió després de guerra a Quart de Poblet va alcançar a 13 veïns del poble, la majoria afusellats al paredó de Paterna. Una bona part de les execucions que es varen realitzar després dels procediments militars sumarissims, es van relacionar, amb més o menys evidències, amb la participació en l'assassinat de D. Crescencio.

Imatge 17. Certificat de defunció de D. Crescencio. Causa General. 1940. AHN

La personalitat de D. Crescencio

El paper que juga la maduresa personal de l'educador en el context de l'aprenentatge és importantíssim. És per això que cal fer una aproximació al caràcter personal del mestre. El record que els seus alumnes tenen de D. Crescencio no el presenten com un home inestable sinó que gaudia d'un equilibri personal que el feia mereixedor de la confiança i el respecte de l'alumne.

Però no hem de tenir una imatge de D. Crescencio com d'home mel·liflu, tolerant en tot i bondadós. Més bé era un home ordrenat, amb caràcter, que sabia molt bé allò que volia i la direcció que havia de prendre. A l'escola, els alumnes de D. Crescencio estaven formats en aquesta mena d'ambient d'innocent brutalitat pròpia de les famílies que viuen del camp. A banda que en els reglaments dels centres d'instrucció pública de primària estaven prohibits des de 100 anys

arrere qualsevol tipus de castic físic, la veritat és que a les escoles, i a les famílies, hi havia un cert grau de violència mínima, de vegades no tant mínima, que s'entenia necessària per assegurar l'ordre i una certa cohesió jeràrquica, podem dir. Els alumnes, les trastades que feien no eren precisament bromes sense importància (una vegada a un se li va acudir orinar precisament a la botija on bevia tota la classe). D. Crescencio era un home ferm i no dubtava a donar dues galtades a qualsevol alumne. No era, tanmateix, un home cruel. No donava pallisses de mort ni s'acarnissa amb l'alumne, però en aquell temps entrava dins d'allò habitual a l'escola el que podem definir com "ús mesurat de la violència" en forma de bufetades i de reglades amb un punter trencat que tenia. Un episodi tòpic comú a l'escola de D. Crescencio, i a moltes escoles de país, era quan el mestre veia algú despistat o alborotant pel

mig o darrere de classe. El mestre li llançava les claus des del seu lloc a prop de l'alumne, tenia bona punteria, i li demanava que se les tornara. El subjecte en qüestió s'aixecava sabent que al apropar-se al lloc del mestre li esperava una bona espolsada.

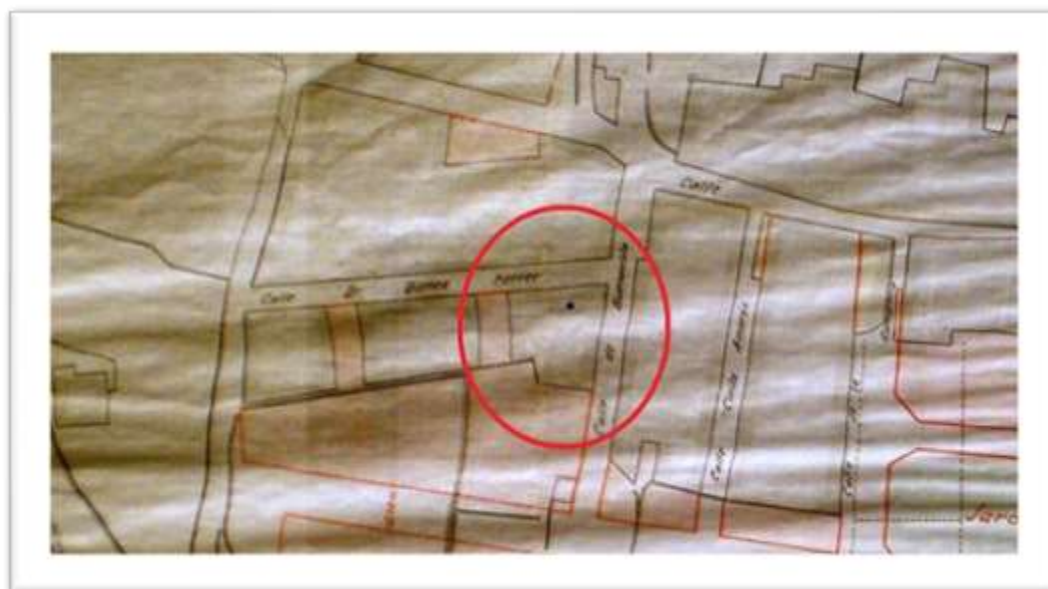
Tot i ser un home corpulent, D Crescencio era un home jovial, al qui l'agradava el cant i el contacte amb la natura. Solia prepara excursions pels voltant del poble per visitar zones que pogueren ser interessants, com la Villahermosa, un xalet modernista amb un hort-jardí ple d'arbres ornamentals a l'entrada del poble pel camí de València. Els antics alumnes també recorden quan anaven en dos fileres encapçalades per dos banderes per mig de l'horta cap a Paterna.

Fora de l'escola, la imatge de D.Crescencio era el d'una persona ordenada i sociable. Per la vesprada, passejava pel carrer i es reunia amb els grups de veïns que prenién la fresca a la porta de les cases per comentar el dia o algun esdeveniment d'importància.

L'empremta que va deixar l'escola de D. Crescencio Rodilla en tota la generació que va viure la infància i l'adolescència entre la república i la guerra civil ha quedat ben palesa en el record que es té d'aquell professor actiu, vocacionat, estricte de vegades però sempre preocupat per la promoció dels seus alumnes. *"A mi buen maestro don Crescencio Rodilla Patrocinio, una noche se lo llevaron (...)* Por mi parte he de decir que me cabe el honor y orgullo de haber sido uno de sus primeros alumnos en esta población" (Coll, 1984).

EL COL·LEGI DE D. CRESCENCIO

Els principis

Imatge 18. Edifici del Col·legi de D. Crescencio, amb un punt negre. Plànol municipal 1932

El valor educatiu de l'activitat de D. Crescencio Rodilla ha de ser consideratda al context del temps i del lloc on es va produir. Les perspectives de la localitat no eren atractives: una educació deficient per part de les escoles existents i una manca de demanda educativa en una zona on l'agricultura era la tasca predominant i saber llegir i escriure no era, precisament, la norma general.

Els principis del col·legi van ser durs. D. Crescencio, en un primer moment, es va instal·lar en dos andanes que el van llogar mentre s'acabava el nou edifici destinat a la seua escola privada i a la seua vivenda particular. *La Escuela Moderna* estava situada a l'oest del poble, molt prop del camí que va a Manises i del camí que comunica amb el pont del riu. L'edifici feia xamfrà entre els carrers Buenavista, avui Crescencio Rodilla, i Dr. Gomez Ferrer. A la façana hi havia un senzill rètol amb rajola

on posava “ESCUELA MODERNA”. Resulta xocant que triara este nom per a la seua escola, tot i que poguera ser per imitació a l'establiment del seu germà. El nom “Escuela Moderna”, en l'àmbit pedagògic i popular, fa referència directa a l'escola de Ferrer i Guardia, gens estimada per la gent moderada, que és el grup polític social on es podria adscriure a D. Crescencio (l'autor, de xicotet, quan feia alguna trastada, sa tia li cridava: -"Morrall, que eres un Morrall" per Mateo Morrall, professor de l'escola de Ferrer y Guardia i responsable de la bomba que va esclatar en la boda de Alfons XIII)

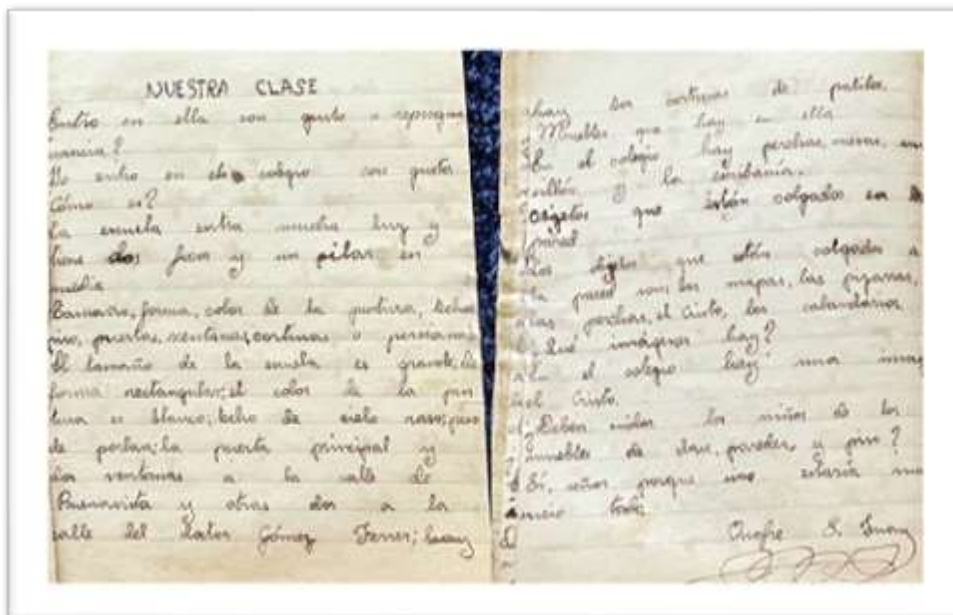
Cap a 1929, D. Crescencio deixa la seva afiliació al Sindicat d'Ensenyament de la UGT i s'afilia al Sindicat Catòlic de Mestres. Comença a resar al principi i final de les classes i canvia el nom de “Escuela Moderna” pel de “Colegio de San José”.

L'escola i la casa on vivia D, Crescencio amb la seua dona i els dos fills era tot un mateix edifici, d'uns 175 m². L'aula era, bàsicament, una gran sala amb entrada directa des del carrer i comunicava per una porta amb la casa del mestre. Tenia uns finestrals grans que donaven molta llum a l'interior. El sòl era de ciment nivelat sense més paviment i l'aula no tenia molts mobles, a banda dels pupitres de la classe i la taula i el seient del mestre. Només una perxa de peu i un armari pels llibres que estava encastrat a la paret amb portes de fusta.

Hem trobat una bona descripció de l'espai de l'aula dins d'un exercici de redacció dirigida, escrit a la llibreta 1:

Imatge 19. BOPV. Autorització de l'escola de D. Crescencio. 1926

Imatge 20. Llibreta 1. Nuestra clase.

“NUESTRA CLASE

(...) ¿Cómo es?

La escuela entra mucha luz y tiene dos focos y un pilar en medio.

Tamaño, forma, color de pintura, techo, piso, puertas, ventanas, cortinas o persianas.

El tamaño de la escuela es grande; forma rectangular; color de pintura es blanco; techo alto; piso de porlan [El sòl de porlan es refereix a que el paviment és de ciment]; puertas una a la calle Buenavista y otras dos a la calle del doctor Gomez Ferrer; hay dos cortinas de palitos.

Muebles que hay en ella.

En el colegio hay perchas, mesas, un sillón y la escribanía.

Objetos que están colgados en la pared.

Los objetos que están colgados en la pared son: los mapas, las pizarras, las perchas, el Cristo, los calendarios.

¿Qué imágenes hay?

En el colegio hay una imagen de el Cristo. (...)”

A través de les fotos escolars que tenim del col·legi podem fer-nos una idea dels alumnes que assistien a classe. La quantitat d'alumnes era variable i solia estar condicionada per la situació econòmica general. Quan hi havia una conjuntura més favorable, les famílies tenien més possibilitats de dur els xiquets a l'escola. En canvi, quan la situació es posava difícil, el primer que s'estalviava era en l'escola dels xiquets i calia aprofitar els seus braços per anar al camp o a la fàbrica a ajudar en casa. Entre els anys 1929 i 30 va succeir la depressió dels anys 30 en Espanya, que va ser un reflex de la crisi internacional però amb causes específiques nacionals, entre elles el clima d'enfrontament que arrossegà la república al llarg de tot el període. L'exportació de béns caigueren a plom, les inversions

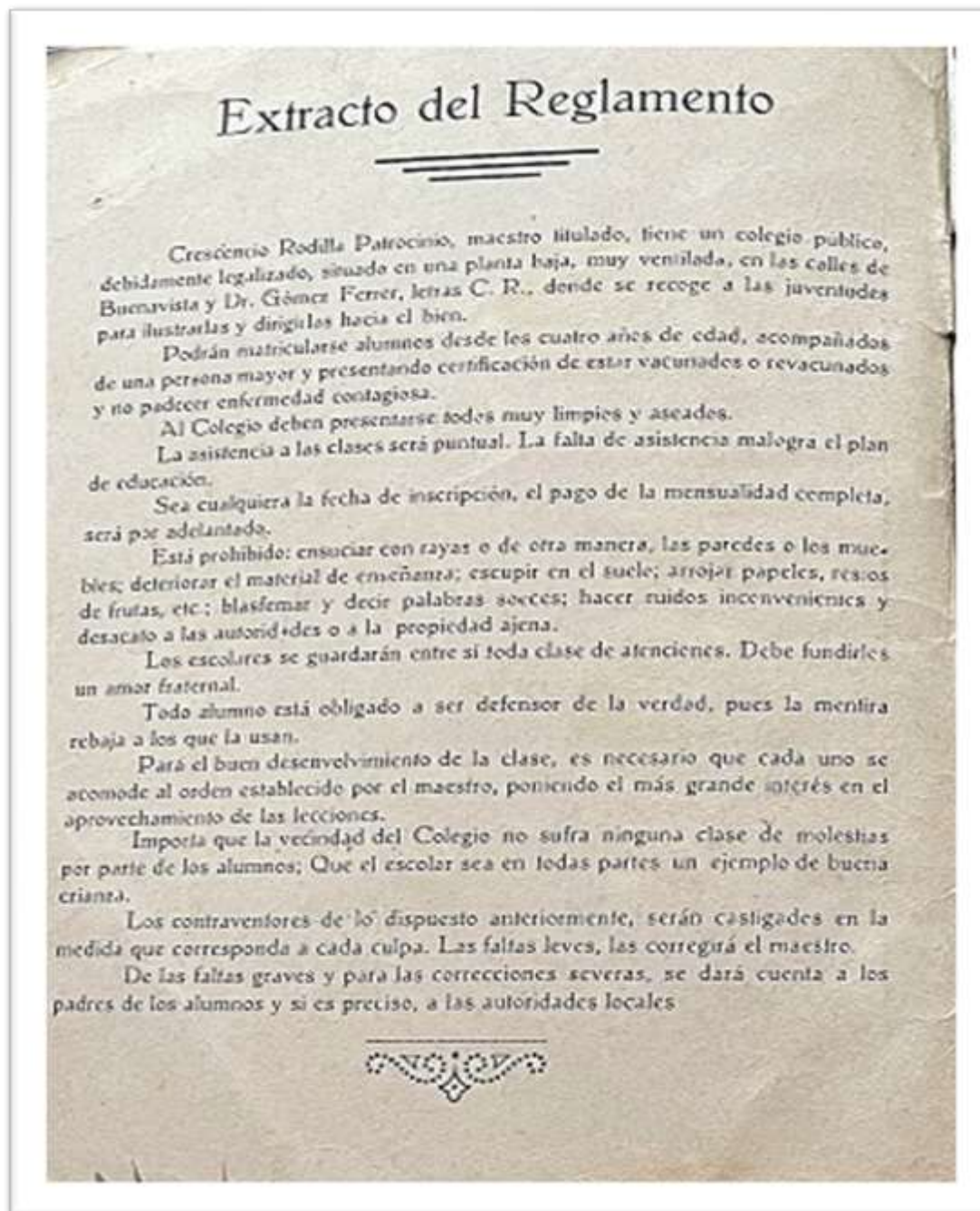

Imatge 21. Foto escolar cap a 1932

es van afonar i el PIB del país es paralizà. El moment més dur del pou de la crisi a Espanya va ser cap al 1931 i no es recuperà el PIB de 1929 fins a 1935. Això també va repercutir directament en Quart de Poblet, amb una economia agrícola dirigida cap a l'exportació de la ceba i la taronja (Baruque, 2018) i una indústria necessitada constantment de fortes inversions. Les fàbriques dels Valdecabres, la de taulells de Onofre i la de rajoles de Juan Bautista, tingueren que tancar: "Quan tancaren la fàbrica, a mon pare li cediren uns camps per que poguérem mantindre's. Me traqueren de l'escola amb 9 anys i anàrem a llaurar".

A les fotos escolar podem vore com l'alumnat de las classes va variant entre el 50 i els 30 alumnes, amb algun pic de 60. Cal entendre que l'assignació d'any a cada una de les fotos de classe no és fàcil encara que pogam ajudar-se de crosses com l'aparició en moltes fotos de la filla de D. Crescencio, que anava creixent en edat. Tampoc tenim la certesa que els que apareixen en les fotos siguen tots alumnat de D. Crescencio, o de les circumstàncies de cada foto, pero afirmar, com aproximació, una matricula entre 25 i 50 alumnes, a banda dels pàrvuls, sembla que és raonable.

El reglament

Imatge 22. Libreta 2. Extracte del reglament de l'escola.. 1930

Sabem del reglament de l'Escola de D. Crescencio gràcies al *EXTRACTO DEL REGLAMENTO* insertat a la part de darrere de la primera pàgina dels quaderns que D. Crescencio encarregava, especialment confeccionats per a la seva escola. En aquest extracte del reglament podem trobar els següents punts:

Preliminars. En els primers paràgrafs s'expressen les idees bàsiques, el nom del propietari del centre, la seua situació entre els carrers Buenavista i doctor Gómez Ferrer lletres C i R. i l'objectiu del centre: replegar als xics i dirigir-los cap al bé. Este objectiu general es comú al llarg de tota la Història de l'Educació, des de Plató fins a Sant Tomàs. Des de la nostra perspectiva actual, estem parlant de programes o matèries que s'orienten cap a l'ensenyament de valors considerats universals i aconseguir fer un bé als educands i educar-los per al bé. Però si considerem el context d'un poble eminentment agrícola i proletari com Quart de Poblet, la perspectiva canvia. Per al professor i per a molts pares, l'educació (llegir, escriure, l'aritmètica) en eixe moment suposa una possibilitat de progrés social real. Escriure correctament, dominar l'ús del castellà com a llengua acadèmica, saber entendre i expressar-se amb un cert nivell de desimboltura, operar correctament, podia suposar per a molts xiquets de Quart de Poblet un salt d'estatus social i una real possibilitat d'ascendir cultural i econòmicament. Un segle abans, la perspectiva d'un progrés personal basat en el fet de expressar-se correctament de forma oral i escrita en castellà i dominar l'aritmètica, podia no haver sigut percebut com real. Però, al context de principi de segle XX, en una societat que es feia cada vegada més complexa, ja era palpable que la formació acadèmica i cultural comportava un valor extra de possibilitats de millora social, laboral i econòmica. En eixe sentit, eixa direcció cap al bé pren una vessant molt concreta.

L'alumnat. L'escola acull a xics a partir dels 4 anys i es fa especial menció a les condicions higièniques i de salut: l'aula està ben ventilada i il·luminada. Pot parèixer una qüestió obvia, però era habitual, a les famílies de treballadors a jornal o a les fàbriques de rajola, l'hacinació als lloguers d'habitacions tancades o amb poques condicions de salubritat. Per això, està justificat insistir en que els alumnes han de presentar-se nets i ben vestits i que han de presentar certificació d'estar vacunats o revacunats i no patir malaltia contagiosa. Han de ser puntuals i han de pagar la mensualitat anticipadament. En este sentit, D. Crescencio, sense ser tacany, era especialment ordenat amb l'assumpte dels diners. Cobrava a tots els alumnes un duro per mes. A principi de mes, estenia rebuts a cadascun dels que pagaven. La quantitat d'un duro era aleshores un capital respectable, un jornalero podia guanyar la setmana que treballava entre dos i quatre duros. I quan no treballava, res.

Prohibicions. Embrutar, fer malbé el material, escopir, blasfemar, fer soroll inconvenients (rots o pets?) i desacatar a l'autoritat. Realment, hi havia un esforç per “pujar el nivell” acadèmic, social i d'urbanitat de l'alumne. En un context social on les diferències econòmiques, culturals i de formació eren molt acusades entre els distints grups socials: hòmens-dones, urbans-rurals, formats-il·letrats, etc... la formació acadèmica era una poderosa palanca social i el “saber estar”, la bona educació, era el primer pas en el camí de la promoció social.

Valors. Es refereix a les qualitats que han de destacar als alumnes del centre: companyerisme, defensar la veritat i adaptar-se al pla escolar que proposa el mestre. Així mateix, no molestar als veïns del centre i ser exemple de bona educació. En certa manera, l'escola era com una família, o com un centre militar. D. Crescencio havia d'aconseguir formar un grup més o menys compacte entre tots els seus alumnes que tenien, en principi, des dels quatre als dotze anys, encara que hi havien xics de més edat. De la mateixa manera, el mestre és el màxim responsable de tot el que passa en classe, l'alumne ha d'acomodar-se a allò que proposa en el procés educatiu.

Faltes i càstigs. Finalment, es plantegen dos tipus de faltes i correccions: les lleus que corregirà el mateix mestre i les faltes més greus que corregiran els pares o les autoritats. La consideració del tipus de faltes, no es fa en funció d'una regla fixa, al contrari, està en funció de la capacitat del mestre de poder “donar resposta” a la situació.

Organització del col·legi.

Imatge 23. Foto escolar amb l'alumnat de l'escola de pàrvuls. Apr. 1929

La realitat al carrer del Quart de Poblet de principi de segle XX, era que els xiquets i les famílies parlaven un valencià tancat i compacte. Poques persones sabien expressar-se d'una forma fluida en castellà i normalment ningú ho intentava. Quan algú havia de llegir o escriure algun text en castellà i es veia incapaç, demanava ajuda als foraster sabuts del poble: rector, mestre o al secretari municipal. D'altra banda, tots havien tingut experiència de les dificultats que suposava no saber expressar-se correctament en castellà quan havien anat a fer papers a València o quan els xics havien anat a fer la mili fora del poble. Els espais de major importància social i acadèmica eren en castellà: l'església, l'exèrcit, l'ajuntament i l'escola. Per això, estava perfectament assumit que D.Crescencio tinguera prohibit als seus alumnes parlar valencià en hores de classe i que haguera de tindre una cura especial per corregir les expressions castellanques mal utilitzades.

"Leer, escribir y las cuatro reglas" era el requisit bàsic que podia demanar qualsevol família en el període inicial de l'educació del seu fill. A estos ensenyaments bàsics era el que dedicava D. Crescencio la majoria del seu temps escolar.

Encara que en l'escola es complia amb un horari d'assignatures, la majoria de les activitats que es feien consistien en llegir, escriure o fer operacions aritmètiques.

L'horari de les assignatures era:

Dilluns	Gramàtica
Dimecres	Aritmètica
Divendres	Història d'Espanya
	Doctrina cristiana
Dimarts	Geometria
Dijous	Geografia
Dissabte:	Ciències
	Història sagrada

Les composicions, els dictats, les anàlisis morfològiques i les reproduccions d'himnes, poesies, màximes i faules omplen les llibretes dels seus alumnes. Solia ensenyar també models de cartes que els alumnes s'inventaven i després copiaven enviant-les als seus pares, germans, amics. O models de rebuts, on els alumnes fabricaven fabuloses transaccions.

Per començar el dia, els alumnes copiaven la data en la llibreta. Al temps, D. Crescencio va comprar un segell de tinta per ficar la data, d'eixos que tenen rodaments per modificar el dia, i els alumnes anaven a principi de la classe i estampaven la data a l'inici de cada full. Al final del dia o quan acabaven un exercici, cada alumne feia la seua signatura.

Altres tipus d'activitat que recordaven amb plaer els antics alumnes eren les excursions que es feien al camp o a altres poblacions amb tot un cerimonial preestablert: al capdavant una gran bandera del col·legi i darrere, el mestre i, al mig en dues files, els alumnes. D. Crescencio anava amb l'aspecte seriós, marcial i explicant allò que podria ser interessant a cada moment.

D. Crescencio solia facilitar als alumnes tot el material de classe que els feia falta i el personalitzava amb el nom del Col·legi. El seu proveïdor era la llibreria Matías Real de València, al carrer Corregería 20. Des de la seua segona professió de representant d'articles domèstics, servia llibres, llibretes, llapiceres, tinta, plomes, plomins, etcètera. Hem vist alguns llibres marcats amb el segell oval del col·legi on posava:

Colegio (espai en blanc) de primera enseñanza de

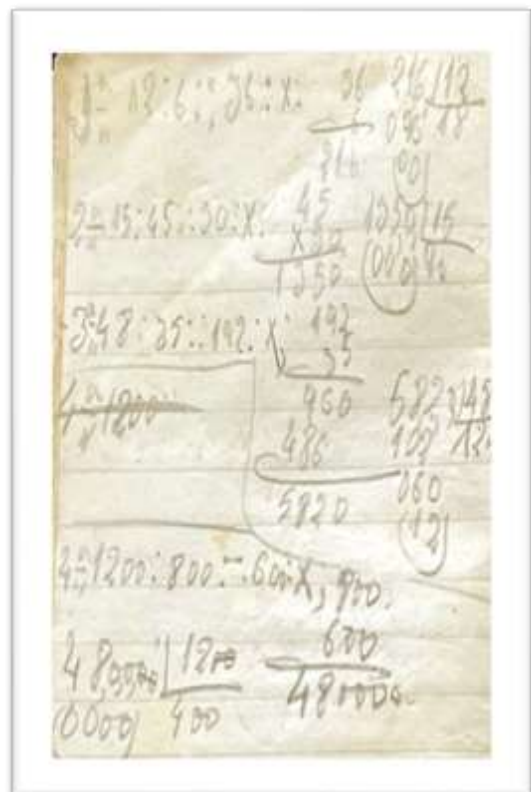
D. Crescencio Rodilla

*** Quart de Poblet ***

Fins i tot en les primeres comunions facilitava els recordatoris en què en una cantonada es podia llegir: "alumno del Colegio de San José".

El fonament didàctic de les seues classes era la formació a través de l'activitat de l'alumne. Feia freqüents dictats i utilitzava nombroses tècniques de composició per a que els alumnes desenvoluparen la creativitat i l'escriptura.

Els exercicis d'aritmètica i matemàtiques s'escriuen al quadern en orden invers, començant per l'últim full, així que la mateixa llibreta tenia totes les activitats ordenades i el quadern s'acabava al mateix temps, quan les dos parts es trobaven. Els enunciats dels problemes normalment no se copiaven, es resolien

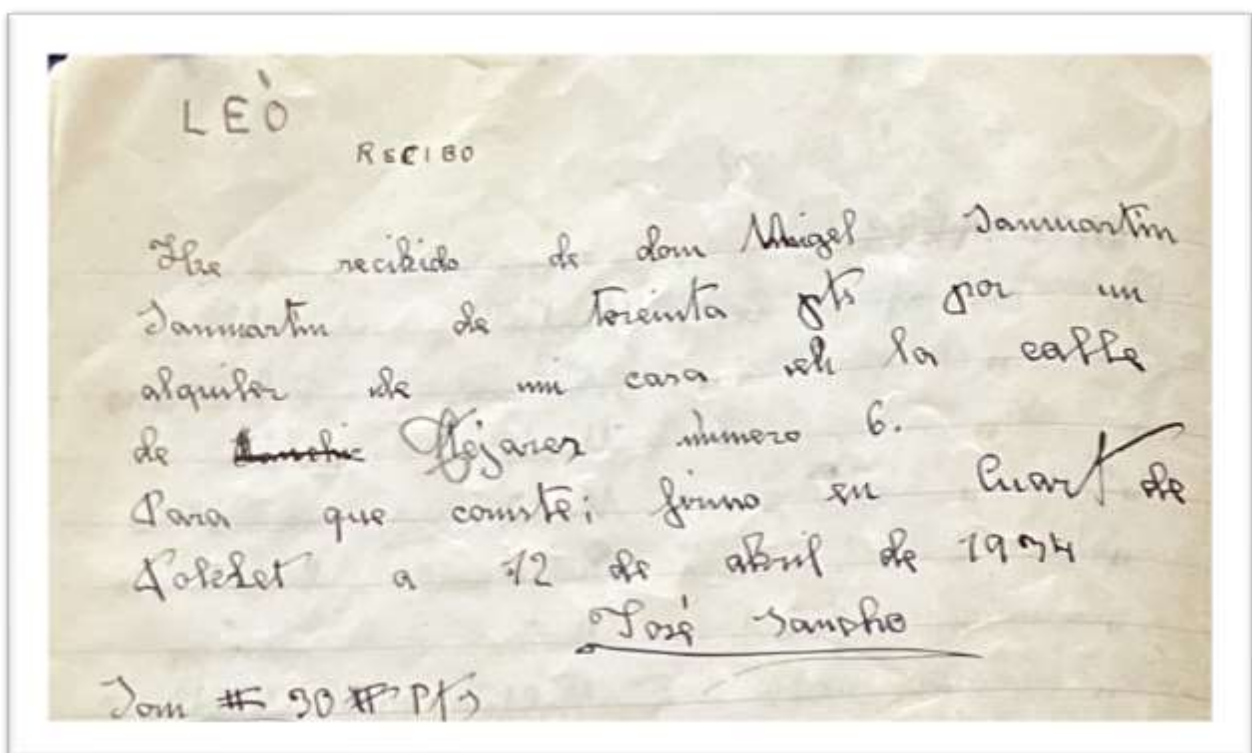
Imatge 24. Llibreta 1. Exercicis de regla de tres. La fórmula $12:6::36:X$ és una forma d'indicar la regla de tres. 12 és a 6 com 36 és a X

directament a la llibreta des de l'enciclopèdia o del llibre d'aritmètica aplicada on es prenien les dades. De la importància de l'aritmètica en donen fe els quaderns de classe que estan plens de problemes de sumes, multiplicacions, regles de 3, etcètera.

Desenvolupament de la classe

La sala de classe tenia dues portes d'entrada. Una donava al carrer i per allà entraven els alumnes. L'altra comunicava amb la casa del Sr. Crescencio.

A les 9:00 h del matí començaven les classes i cap a les 10:30 hi havia un temps de descans on els alumnes eixien al carrer Gomez Ferrer, vora l'escola, i D. Crescencio els vigilava.

Imatge 25. Llibreta 3. Redacció d'un rebut.

Als matins, D. Crescencio esperava assegut al seu lloc damunt la tarima l'arribada dels alumnes. A mesura que anaven arribant, s'acostaven a la tarima i saludaven.

-Buenos días D. Crescencio. ¿Cómo está usted?

Tots els alumnes havien de saludar abans de seure. Això significava un mal triàngol per a aquells que arribaven tard.

Després començava la classe. El dilluns o després de festes, solia demanar que els alumnes escrigueren una composició: "Memòria del dia de ayer" o ¿Qué hice ayer?" Es tractava d'explicar escrivint el que havia fet el dia anterior o al llarg dels dies de vacances. Així podem trobar a les llibretes detalls de la vida dels alumnes. Esta tècnica era molt utilitzada després d'una excursió, d'una festa, de les festes patronals... anem trobant a les llibretes l'oportuna redacció. D. Crescencio solia ser especialment cuidadós en corregir les expressions mal construïdes, les repeticions (*y después.. y después.. y cuando... y cuando*).

Imatge 26. Foto escolar cap a 1934.

A més de les redaccions, D. Crescencio utilitzava molt del temps escolar dedicat a l'escriptura fent dictats. En el moment del dictat, D. Crescencio anava a l'armari dels llibres de l'escola i agafava algun llibre de literatura clàssica, especialment *El Quijote* o *Ben-Hur*, i dictava unes 20 línies. A banda dels textos clàssics, també s'utilitzaven per a dictar fragments de reflexions de l'enciclopedia referits a qüestions educatives: els nens mimats, sobre la lluna, la justícia.... Hem trobat pocs dictats que siguin només paraules soltes, tant sols els que es refereixen exercicis per treballar l'accentuació i l'ortografia.

Moltes vegades els dictats servien com a suport d'altres exercicis: repetir el dictat posant-lo en plural, assenyalar els substantius, els adjectius, fer anàlisi morfològic d'alguna frase, etc... Quan algú escrivia malament un dictat, per manca de claredat a la lletra o per nombroses faltes d'ortografia, el mestre se'l feia repetir sencer.

Amb l'escriptura no podia faltar una mica de lectura. D. Crescencio feia llegir alumne per alumne en veu alta o també agrupava a tots els alumnes en quatre grups segons la seua progressió en la lectura, cosa que solia coincidir amb l'edat, i els posava a les quatre cantonades de la classe. Després llegien cada grup per torn. Ell anava de grup en grup corregint les faltes de pronunciació i feia repetir els errors. De vegades, s'acostava a un grup d'alumnes dels majors, que eren més alts que ell i, mentres llegien, es ficava entre dos, els enllaçava amb el braç pels muscles i deixava caure el seu pes penjant-se entre ells.

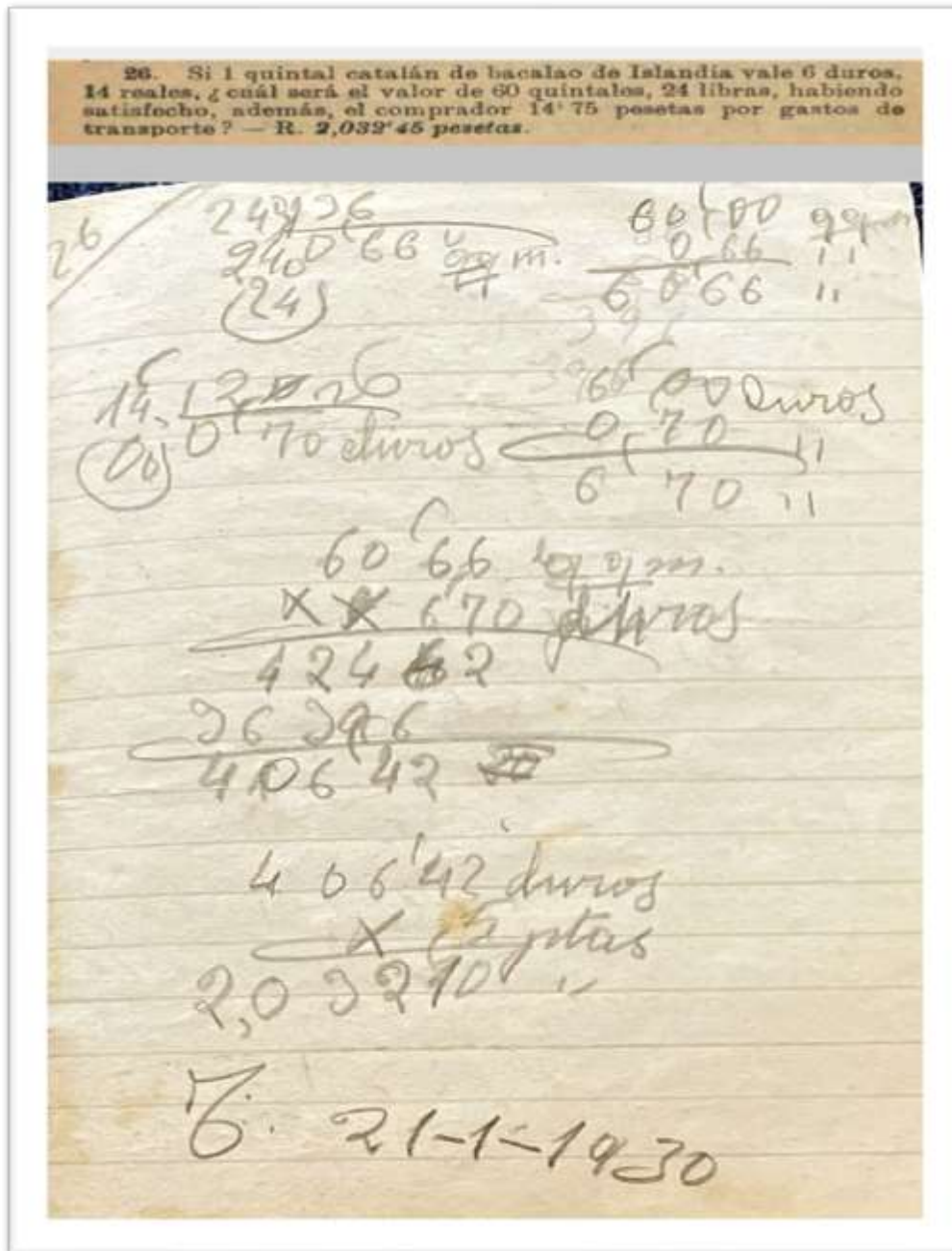
Pel que fa a l'aritmètica, cal destacar una particularitat de les classes de D. Crescencio: per aquell temps es considerava com una mostra d'habilitat matemàtica la capacitat de fer llargues sumes de molts sumands. En canvi, D.

Imatge 27. Llibreta 3. Correcció d'un dictat

Crescencio no era molt partidari de posar eixes sumes llarguíssimes. Qualsevol operació que es feia en classe, sigui d'aritmètica o de geometria, estava emmarcada dins d'un problema. La majoria dels problemes els traia dels llibres de classe: Aritmètica raonada i nocions d'àlgebra o Aritmètica aplicada de Dalmau i Carles, on hi ha més de 2500 exercicis i problemes diferents i adaptats als diferents nivells. També, en ocasions, proposava exercicis inventats amb transaccions comercials completament fantàstiques on els protagonistes eren els mateixos alumnes.

Potser on millor es pot apreciar l'habilitat i capacitat del mestre era en els jocs i cants que solia organitzar a classe. A D. Crescencio, home mediterrani, baix d'estatura però actiu, li agradaven els moments lúdics de la classe. Quan per culpa de la pluja no podia eixir a jugar al carrer del costat, es posaven tots en fila rodejant els pupitres i, a ritme de marxa, anaven cantant cançons que feien referència a l'escola, a la música o eren marxés festives on l'animació residia en gesticular a mesura que es cantava.

Imatge 28. Llibreta1. Resolució exercici. Dalt el problema en el llibre d'aritmética

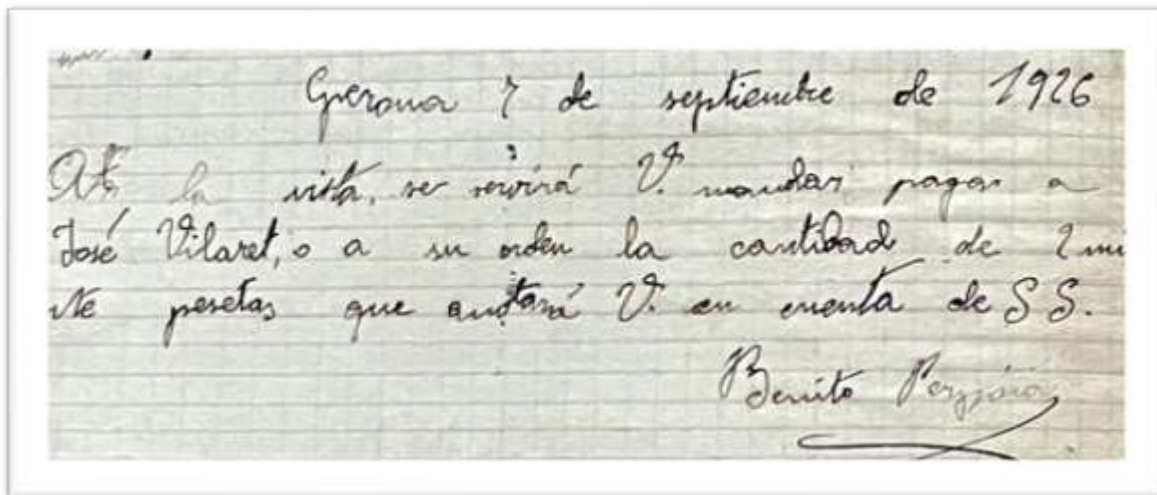
D. Crescencio no feia, en un principi, classes de religió, de doctrina cristiana, però sí que deixava que estudiessin aquells que anaven a la primera comunió. Aleshores anaven en fila des del col·legi a la parròquia. Ja hem dit que D. Crescencio facilitava els recordatoris de la primera comunió on posava: "...*alumne del Col·legi de Sant Josep*".

No cal pretendre trobar a les classes de D. Crescencio Rodilla cap cosa excepcional i impròpia d'un mestre rural o, millor dit, l'excepcionalitat de les classes de D. Crescencio és que es tractava d'una educació adaptada a la realitat d'un poble rural, amb la pretensió de donar una formació que obrira noves perspectives de progrés al futur dels seus alumnes. Tot i això, hem volgut perfilar estos detalls propis de la manera de treballar i del caràcter d'este mestre que va deixar empremta en la generació que va arribar amb 15 anys a la guerra civil i que malgrat les dificultats es van poder superar a sí mateixos en condicions molt difícils.

D. Crescencio no va ser un gran teòric de l'educació, ni un mestre preocupat per la seua projecció professional, però bé siga per la seva vàlua personal i, cal dir-lo, per la seva tràgica mort, hi ha tota una generació de gent de Quart de Poblet que el recorda amb un gran afecte.

Mètode docent

A la Història de l'Educació, els mètodes d'ensenyament es troben íntimament lligats a la figura dels docents que els fiquen en pràctica. Si entenem que l'ensenyament és, bàsicament, un acte de comunicació docent-alumnat, la manera de ser i comportar-se del mestre, la seua forma de afrontar els problemes, les seues creences i el seu tarannà, són factors d'una importància cabdal en l'ambient i el resultat de l'aprenentatge.

Imatge 29. Llibreta2. Rebut comercial

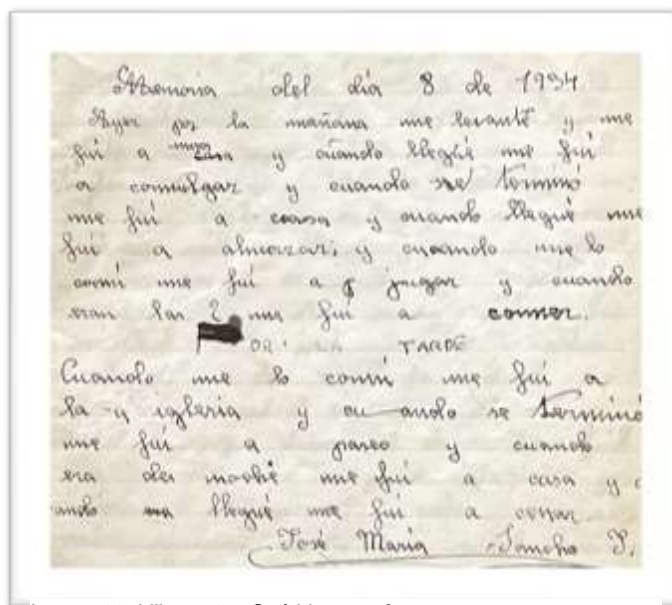
Hi ha tota una corrent d'estudi al món de la Pedagogia que tracta de desburgar com ha de ser el perfil professional del professor ideal o, almenys, establir els estils docents dels mestres per poder estudiar com afecta el seu caràcter personal i les seues competències didàctiques al procés d'aprenentatge (Salinas 2010) (Martínez 2009) (Grasha 1996).

D'eixa manera, anem a fer un esforç per anar assenyalant totes aquelles activitats o tècniques pròpies de l'estil d'ensenyament del D. Crescencio. Aquestes tècniques servien per animar les classes, facilitar la tasca d'instrucció o desenvolupar la creativitat dels alumnes. Farem un anàlisi a través de diferents apartats:

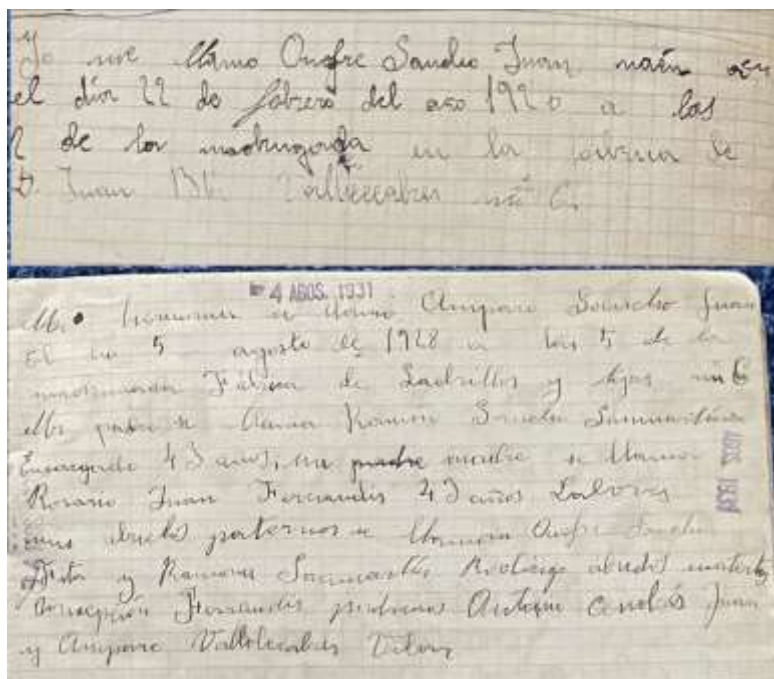
Llengua.

L'objectiu fonamental de les classes de llengua és el domini del castellà per a expressar-se correctament i escriure sense errors. Les activitats que se proposen (composicions, textos formals...) es fan i es tornen a refer una vegada el mestre ha corregit les errades. D. Crescencio sempre corregia amb llapis els exercicis que li presentaven i l'alumne, encara que foren poques les errades corregides, tornava a escriure tot el text.

Memòria de ayer. Aquest exercici se solia realitzar els dilluns o després d'uns dies de festa o de vacances. Consisteix en fer una redacció descrivint què havia fet l'alumne al llarg dels dies que no havia estat en classe. Les composicions s'iniciaven des del moment en que s'aixecava del llit fins que tornava a dormir. D. Crescencio prestava especialment atenció en l'ús dels connectors temporals i es solia desesperar-se de la quantitat

Imatge 30. Llibreta 3. ¿Qué hice ayer?

Imatge 31. Llibreta 2. Yo me llamo

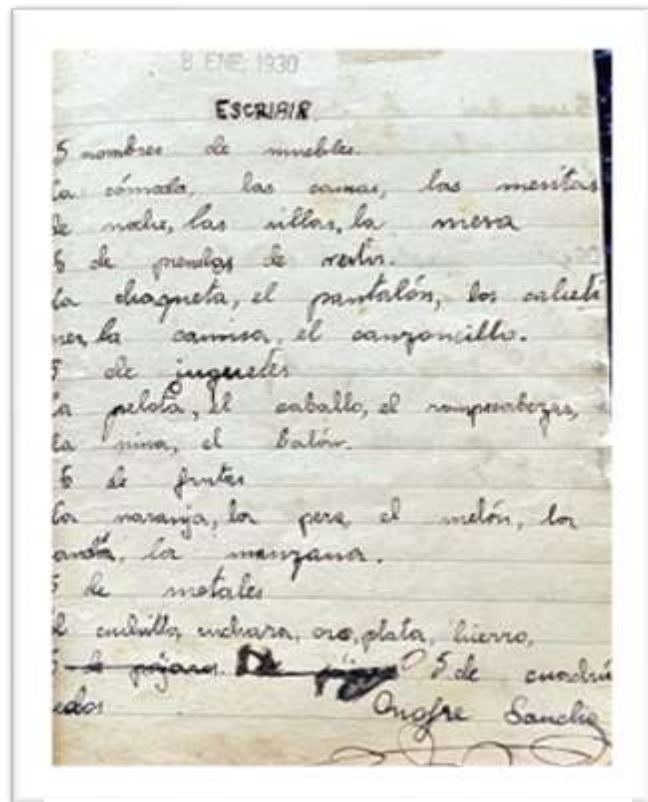
d'expressions com "y cuando... y cuando". Estes redaccions resulten especialment rellevants per conèixer quins eren els moments més importants en la vida d'un nen de 10 anys en un poble rural d'una família senzilla, religiosa i que viu de la terra.

Yo me llamo. Este tipus de text autobiogràfic servia a l'alumne per a presentar-se a altra persona i eren especialment

gratificants per a l'alumne en quan que mostraven a la resta de la classe i sobretot al seu mestre, les dades personals de l'alumne d'una forma estructurada.

Textos formals. D. Crescencio feia practicar als seus alumnes amb diversos textos formals, la majoria del món de l'empresa: lletres de pagament, circulars, rebuts, cartes de pagament. Els textos no sols eren copiats del llibre, també els mateixos alumnes confeccionaven cartes per als seus familiars o els seus amics fent rebuts o circulars. D. Crescencio, de vegades, els feia dictats de rebuts i comandes utilitzant als mateixos alumnes de classe com a proveïdors o receptors de matèries amb quantitats fantàstiques i desproporcionades que feien les delícies de l'alumne.

Exercicis de vocabulari. Els exercicis de vocabulari eren diversos. De vegades eren simplement copiar paraules que el mestre escrivia a la pissarra o dictava. En altres exercicis es feien hiperònims dels grups que proposava el professor: noms de metalls, de joguets, gèneres diferents, noms de ciutats, rius o muntanyes, preguntes i respostes, exercicis amb articles, etc.

Imatge 32. Llibreta 1. Exercicis de vocabulari

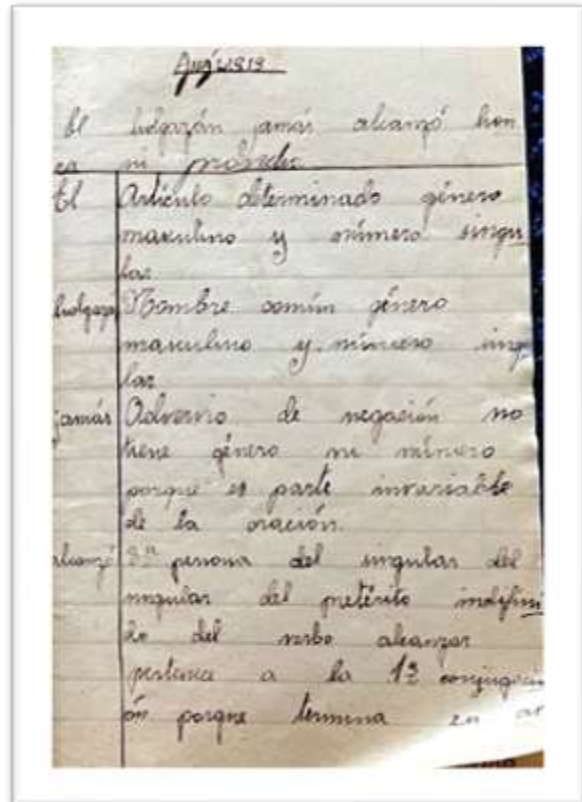
Dictat: El dictat ocupa una gran part de les llibretes dels alumnes. El seu objectiu era per una banda millorar la caligrafia i corregir les errades ortogràfiques. El model solien ser textos clàssics i relats moralitzants: faules, acudits, etc... A l'escola de D. Crescencio s'utilitzava principalment paràgrafs de El Quijote i els alumnes també recorden els dictats de Ben-Hur.

Gramàtica

L'estudi de la gramàtica formava part dels objectius fonamentals de l'escola en tant que servien per aconseguir un domini del castellà fluït i amb la suficient correcció per poder desenvolupar-se en un futur en ambients acadèmics. A les llibretes se troben els següents tipus d'exercicis:

Estudi del gènere. Les llibretes tenen molt exercicis sobre el gènere de les paraules i l'ús de l'article determinat i indeterminat.

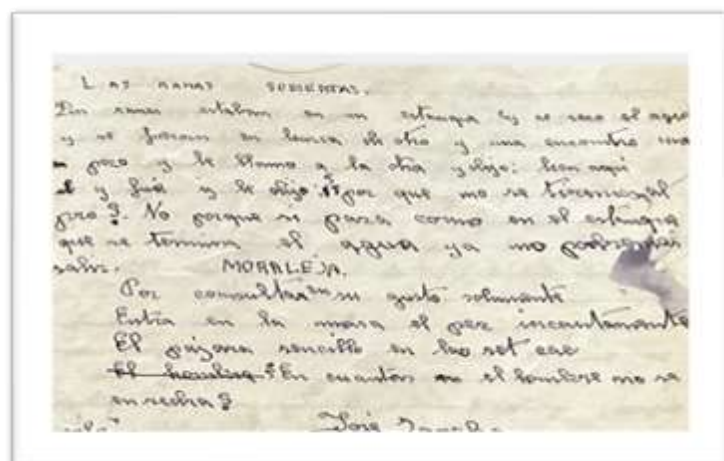
Anàlisi morfològic. El professor demanava als alumnes que analitzaren una frase, paraula per paraula. S'havia d'assenyalar la categoria gramatical, el gènere i el nombre. Si era una paraula invariable, s'havia d'escriure: *no tiene género ni número porque es la parte invariable de la oracion.*

Imatge 33. Llibreta 1. Anàlisi morfològic.

Llengua lúdica

Còpia de poemes. La dinàmica de l'exercici era copiar alguna poesia, aprendre-la i recitar-la. Solien ser versos majestuosos, brillants i esplendorosos pel seu so i contingut. També s'aprenien faules, epigrames, esbarbussaments i

Imatge 34. Llibreta 3. Dictat, Las ranas

poemes lúdics. Anys després, ja d'adults, els antics escolars de D. Crescencio, encara recordaven les poesies de la classe entre risos.

<p>EL LORO, EL MORO Y EL MICO, Y EL SEÑOR DE PUERTO RICO.</p> <p>Un señor de Puerto Rico de su balcon colgó un loro de rica pluma y buen pico, loro, que era un gran tesoro por lo loco y lor lo rico.</p> <p>Un vecino suyo, moro, de Tetuán recibió un mico. Ató este mico el moro a su terraza quedando el loro, aunque lejos, frente del mico.</p> <p>Pero tanto charra el loro, que un día se enfada el mico, y con pujanza de toro lo embiste; se esconde el loro, rompe la cadena el mico, abre la jaula del loro, sale el loro, pica al mico chilla el mico, grita el loro, Se asoman, al ruido, el moro y el señor de Puerto Rico.</p> <p>«¿Por qué no encierra a su loro?» «¿Por qué no amarra a su mico?» exclaman los dos, a coro, Mientras uno coge al loro y el otro tira del mico.</p> <p>Cae el mico sobre el loro, el loro le clava el pico, los dientes rechina el mico y, asustado, muerde al loro y al señor de Puerto Rico.</p>	<p>Hacia arriba vuela el loro, se escurre hacia abajo el mico, y, por falta del decoro, caen, agarrados, el moro y el señor de Puerto Rico.</p> <p>«¡Ay, moro, si pierdo al loro!», exclama el de Puerto Rico, y airado replica el moro: «¡Pagará caro tu loro, cristiano, si pierdo el mico!»</p> <p>El barullo crece: vuela el loro, y va a caer sobre el mico... Furioso el de Puerto Rico viendo en peligro su loro saca la escopeta y apunta al mico.</p> <p>Le da un empujón al moro; le dispara un tiro al mico, yerra el tiro y mata al loro; se desmaya.</p> <p>Sale el moro, y corre en busca del mico. Risueño regresa el moro con el loro y con el mico: riendo del de Puerto Rico le envía, muerto, al loro y una nota en el pico.</p> <p>Dice: «Seis onzas de oro por atentar contra el mico a un cristiano reclama un moro; guarda disecado el loro; ... y paga al punto, este pico».</p> <p>Viendo esto el amo del loro se lanza furioso al moro; coge al moro, coge al mico, y allí van moro, loro y mico en un fardo, a Puerto Rico</p>
--	---

<p>LOS GATOS</p> <p>¡Qué dolor! Por un descuido Mirifiur y Tupiñon, se comieron un capón dentro del asador metido.</p> <p>Después de haberse lamido trataron en conferencia si obrarían con prudencia de comerse el asador.</p> <p>¿Lo comieron? No señor, ¡Era caso de conciencia!</p> <p style="text-align: right;">Félix María Samaniego</p>	<p>LA PARRA Y LA PERRA</p> <p>Parra tenía una perra. Guerra tenía una parra.</p> <p>La perra de Parra subió a la parra de Guerra. Guerra pegó con la porra a la perra de Parra.</p> <p>Y Parra le dijo a Guerra: ¿Por qué ha pegado Guerra con la porra a la perra de Parra?</p> <p>Y Guerra le contestó: Si la perra de Parra no hubiera subido a la parra de Guerra, Guerra no habría pegado con la porra a la perra de Parra.</p>
---	--

<p>ESTANDO DE CENTINELA</p> <p>Cerca de San Sebastián Estaba de centinela Sin temor y sin cautela La víspera de San Juan,</p> <p>Cuando observé a poco trecho Un toro como un gigante, Más grande que un elefante Que vino hacia mí derecho.</p> <p>Yo, que en peligro me vi, Me colé por un reducto, Y por el mismo conducto Entró el toro tras de mí.</p> <p>Salgo del reducto y ¡zas! En una casa cercana Me metí por la ventana, Y el toro siempre detrás.</p>	<p>¿Qué hice entonces ? me encogí Y me metí en el cañón De mi fusil. ¡Trapalón! ...Y el toro detrás de mí.</p> <p>Mas no por eso aturdido Quise entregarme, lo juro: Cuando me vi en tal apuro Me salí por el oído.</p> <p>_ ¡Válgame Cristo! ¡Qué enredo! Pues, ¿cómo, voto a Caifás, No salió el toro detrás? ... Porque tapé con el dedo.</p> <p style="text-align: right;">José Selgas</p>
--	--

Cants. D. Crescencio era particularment actiu en aquest sentit. Ja hem parlat de com utilitzava el cant quan la classe no podia eixir a l'esbarjo per culpa de la pluja, desfilant els alumnes rodant per la classe fent marxes militars. També a les excursions, el cant era una forma de mantindre l'activitat ordenada. Les cançons eren d'un marcat ritme marcial:

<p>Volveréis coronados de victorias cantaréis vuestros hechos con afán y al volver vuestras madres cariñosas cuántos besos, cuántos besos os darán. Rataplán, rataplán rataplán, rataplán, plan, plan.</p>	<p>Los coros son bonitos y siempre gustarán; cantemos muy unidos y nos aplaudirán Do, do, sol, sol, mi, mi, mi, sol, mi, sol, mi, do. Do, do, mi, mi, mi, sol, sol, sol, do, sol, sol, mi, sol, do. Por la nariz no debe salir la voz jamás y las palabras claras, y así se entienden más. Do, do, sol, sol, mi, mi, mi, sol, mi, sol, mi, do. Do, do, mi, mi, mi, sol, sol, sol, do, sol, sol, mi, sol, do.</p>
--	--

Parèmies. D.Crescencio utilitzava en classe gran quantitat de frases fetes, refranys i sentències amb una finalitat didàctica per tal de millorar l'ús de la llengua castellana. Les construccions jocosos feien la delícia de l'alumnat quan les utilitzava el mestre en moments concrets de la classe.

Quan algú pronunciava mal l'accentuació de les paraules:

En tiempo de los apostóles (pronunciat plana),

cómo eran tan barbáros,

subían a los árboles,

a comerse los pájáros.

Si algú demanava “ir a cagar” o no pronunciava bé el verb hacer:

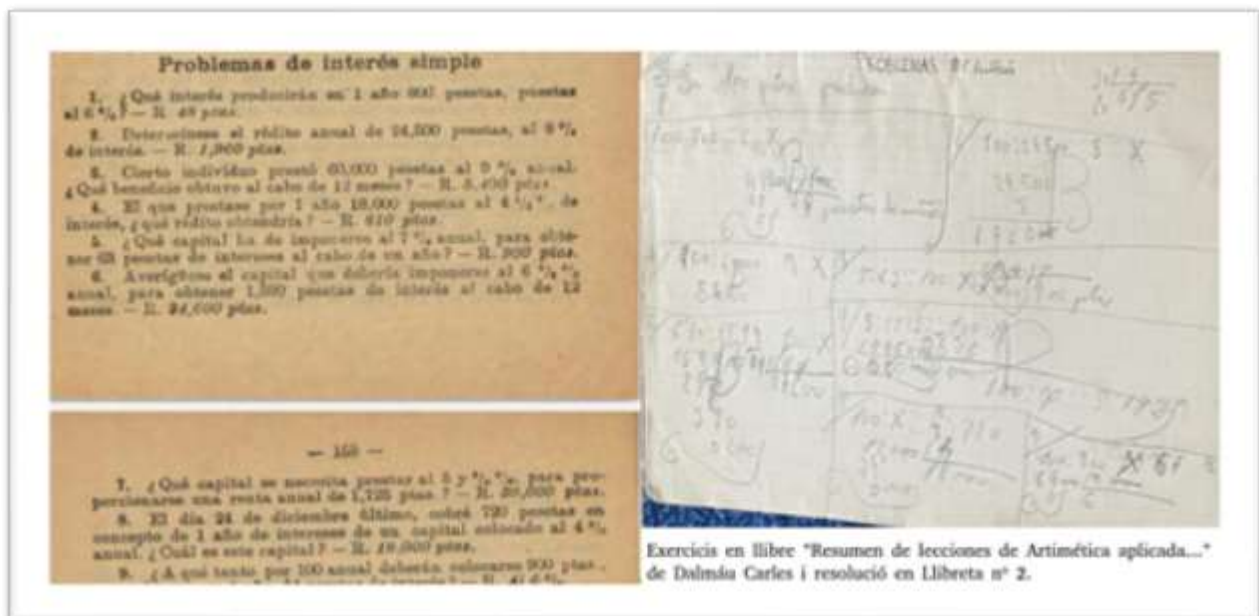
— ¿Qué queréis “cagamos” de ellos?

— “Ca-galeras” los llevéis.

— “Cagais” mal, señor os plazca.

— “Cago” bien.

Matemàtiques

Als llibres de matemàtiques que s'utilitzaven a classe, el programa d'estudi era molt complet: El llibre, de grau mitjà, s'inicia amb les quatre operacions bàsiques i finalitza amb el càlcul d'al·ligacions de metalls i comestibles, amb un apèndix de geometria.

En les llibretes, les matemàtiques ocupen la darrera meitat dels quaderns, escrits únicament amb llapis. Normalment els problemes no tenen escrits els enunciats i, com a molt, de vegades s'indica el número d'exercici que correspon al llibre de classe d'on s'han tret. La resolució del problema no guarda cap estructura ni ordre, sinó que directament es van fent els exercicis necessaris per resoldre-lo i la última quantitat que apareix es la solució. Sí que s'indica al final de cada operació les unitats a les que es refereixen. En alguns casos, està escrit en la llibreta l'enunciat del problema, segurament perquè són exercicis copiats de la pissarra. En general, el criteri de presentació és aprofitar al màxim

l'ús del paper. El mestre, seguint el seu costum, corrigeix amb llapis, per la qual cosa és prou difícil distinguir entre les anotacions de l'alumne i del mestre. Hem trobat distins tipus d'exercicis:

- Problemes d'unitats que utilitzen les distintes mesures pròpies de les regions espanyoles, quintals catalans, arroves valencianes...
- Problemes de mesures de capacitat i conversions de metres cúbics a litres i cànters.
- Problemes d'unitats monetàries en duros, pessetes i reals.
- Problemes de grosses i dotzenes.
- Regles de tres.
- Problemes d'interès simple.

Geografia

Hi han matèries escolars que no apareixen en les llibretes que tenim. No apareix cap referència que es pugui referir a Ciències ni Geometria. Sabem que la doctrina cristiana es donava en l'església, i segurament l'Història Sagrada també, sobretot després de la Constitució de 1931 que confinava a les iglésies la educació religiosa. El que si trobem a les llibretes són exercicis de geografia.

Imatge 35. Llibreta 1.Copia de l'Enciclopèdia de Dalmau Carles

La geografia que trobem, tant en la llibreta 1 com en la llibreta 3 es centren en geografia política: els estats d'Europa, les províncies d'Espanya, gentilicis o els partits judicials de València... Sabem que, a més de l'enciclopèdia, un dels llibres que s'utilitzava a classe és el *Nociones de Geografía* de Vicente Sanchis, que és un llibre de nocions elementals

Els llibres de text

La majoria dels llibres de text de classe que eren utilitzats en *La Escuela Moderna o Colegio de San José*, eren materials comuns en les escoles. D. Crescencio en persona es desplaçava a València a la llibreria Matías Real, que hi havia el carrer Corregèria, 20 i adquiria diversos exemplars que després distribuïa o venia als seus alumnes. La llibreria Matias Real feia a la vegada com a proveïdor de material escolar i també com editorial de llibres escolars. Del material bibliogràfic que tenia i feia servir a l'escola, hi havia una gran quantitat de llibres de José Dalmau i Carles de l'editorial Dalmau Carles Pla S.A., editors de Girona. L'editorial Dalmau Carles Pla S.A. va continuar editant llibres després de la guerra civil. La comparació entre els mateixos títols editats abans i després de la guerra civil deixen descobrir les hàbils censures produïdes als textos d'Història, Geografia. Així una biografia d'Alfonso XIII d'una edició antiga és substituïda per les esfigies i biografies de don Manuel Azaña i Julián Besteiro, president del Consell de ministres i de les Corts Constituents. Posteriorment seran a la vegada reemplaçats per José Antonio Primo de Rivera.

Dels llibres de text als que hem pogut accedir es troben:

- El Catecismo de Doctrina Cristiana de Fray Pedro Vives, editat per Viuda de Pedro Pascual, 1930

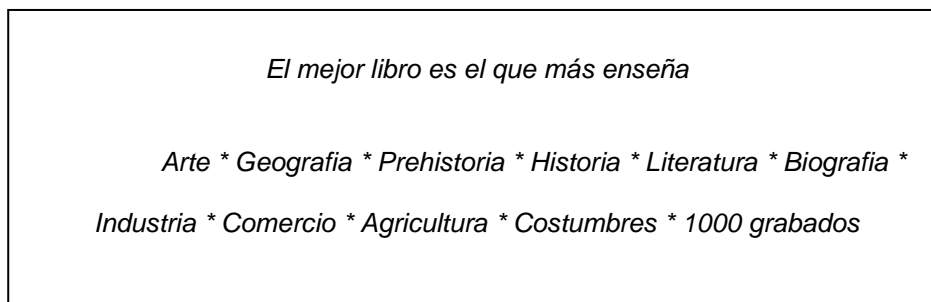
D. Crescencio va començar a donar Doctrina Cristiana a partir de 1929, quan va canviar el nom de l'escola pel de Colegio de San José i es va afiliar al Sindicat Catòlic de Mestres.

La primera pàgina conté l'autorització de l'arquebisbe de València de final del s. XIX, D. Antolín Monescillo. Els catecismes que s'utilitzaven per la formació religiosa, havien d'estar aprovats pel bisbe de cada diòcesi. Pedro Vives Murla 1688-1743, el va escriure al 1741. El catecisme comença amb oracions, en castellà, que han de ser llegides a les escoles pel matí i a la vesprada: *el Padrenuestro, Ave Maria, Credo, Salve*, etc... i continua amb enumeracions dels manaments, benaurances, virtuts teològals, i altres qüestions doctrinals. El segon capítol està organitzat a base de preguntes i respostes amb el clar propòsit de que siguin memoritzades pels alumnes. Es suposava que les preguntes les feia el rector i, per això, les respostes estan escrites amb la fórmula de cortesia "Sí padre". El tercer apartat explica en forma detallada la forma correcta com s'ha de resar el Rosari.

Al quart capítol, mitjançant una sèrie de preguntes i respostes es va explicant cada detall de la missa i es relaciona el seu significat amb la vida de Jesús. El darrer capítol indica la manera d'ajudar a missa i les contestacions en llatí que s'han de realitzar.

**-España, mi patria de José Dalmau Carles, editat per Dalmau Carles Pla S.A.
Girona- Madrid 1930.**

La seva primera pàgina s'inicia amb el lema de l'editorial:

Es tracta d'un llibre que va fent un recorregut per les regions espanyoles. A cada nucli o regió, l'anàlisi que realitza de cada regió és similar: Primer fa un recorregut general començant amb aspectes de la prehistòria o de l'origen de la regió que s'estudia. Posteriorment, analitza algun costum o característica pròpia: l'euskara en el País Basc, l'Ebre en Aragó... Després va repassant una per una totes les províncies que componen la regió. A cada província va recorrent la capital i els monuments, accidents o característiques més importants del lloc. Tanca cada capítol amb una sèrie de biografies de personatges eminents que són naturals de la província estudiada. De vegades, després del capítol dedicat a una província s'intercala un altre que estudia d'una manera més detallada algun aspecte de la província. El final de l'estudi de cada regió són una sèrie de biografies heroiques de naturals il·lustres.

Imatge 36. Portada de España, mi patria.

El to general de l'obra és grandiloqüent i pedant. L'autor no es cansa de lloar a cada regió la riquesa, la laboriositat, l'hospitalitat, la prodigalitat, modèstia i franquesa dels habitants. La seva gent en la història, les batalles guanyades victoriosament, la resistència que es va oferir en les que van perdre, la bellesa del paisatge i la monumentalitat de les seves edificacions.

El llibre no es fica en qüestions polèmiques i no hi ha cap referència a problemes socials o polítics. Els brillantíssims, eminentíssims o inspiradíssims es reparteixen per igual entre les biografies ja siguin de reis,

poetes, soldats o economistes. Són molt importants les il·lustracions: les fotos dels monuments i llocs citats i els gravats de cadascuna de les més de 400 biografies.

-Enciclopedia, grado elemental. José Dalmau Carles. Edicions Dalmau Carles Pla S.A. Girona-Madrid 1929.

Aquest llibre està concebut per ser estudiat al llarg de 2 anys i es divideix en dos nivells que es diferencien per la mida dels caràcters. Les lliçons estan dividides en dos nuclis el primer nucli de cada elecció està construït per una sèrie de definicions o explicacions en apartats de poques línies. Són paràgrafs curts i fàcilment memoritzables. Constitueixen la matèria a explicar o estudiar. Les assignatures de llengua

Imatge 37. Portada de l'Enciclopedia G. Elemental

castellana, aritmètica, geometria i ciències físiques, químiques i naturals contenen en cada lliçó un

segon nucli compost per exercicis apropiats per al primer nivell i altres per al segon nivell.

L'enciclopedia està dividida en les següents matèries:

<i>Historia Sagrada</i>	<i>40 lecciones</i>
<i>Lengua castellana</i>	<i>39 lecciones + Conjugaciones</i>
<i>Aritmética</i>	<i>40 lecciones</i>
<i>Geometría</i>	<i>40 lecciones</i>
<i>Geografía</i>	<i>44 lecciones</i>
<i>Historia de España</i>	<i>40 lecciones</i>
<i>Ciències físiques, químicas y naturales</i>	<i>40 lecciones</i>
<i>Agricultura, Indústria y Comercio.</i>	<i>40 lecciones</i>
<i>Derecho</i>	<i>20 lecciones</i>
<i>Higiene</i>	<i>10 lecciones</i>
<i>Educación Social</i>	<i>10 lecciones</i>
	<i>Total 363 lecciones</i>

Aquesta enciclopèdia va tenir gran importància a l'escola de D. Crescencio. Sobretot pel pes que aquest li concedia als exercicis de lectura i aritmètica.

a) Les lliçons de Llengua Castellana inclouen nocions de gramàtica, morfosintaxi, semàntica i ortografia. L'estructura de cada lliçó és senzilla: s'inicia amb unes definicions o nocions, poques, menys de 10, respecte al nucli temàtic i després una sèrie d'exercicis que solen ser:

EXERCICIS DE PRIMER ANY	EXERCICIS DE SEGON ANY
-Exercici d'escriptura: Copiar una sèrie d'oracions, subratllat d'algunes paraules que coincideixen amb nuclis temàtics (pronoms, adjectius...)	-Exercicis creatius: completar frases, transformar al plural, substituir paraules.

-Exercicis creatius: completar frases, transformar al plural, substituir paraules.	-Exercicis de lexigrafia: Buscar al diccionari del significat d'algunes paraules.
-Exercicis de conjugació: conjuguar un verb dins d'una frase simple (Vender flores, Alquilar una casa...).	-Exercicis de conjugació: conjuguar un verb dins d'una frase simple més complexa.
-Exercicis d'anàlisi: analitzar morfo-sintàcticament una frase	-Exercicis d'anàlisi: analitzar morfo-sintàcticament una frase més complexa.

b) Aritmètica: Les lliçons d'aritmètica de l'enciclopèdia estan basades en l'aprenentatge de les quatre operacions bàsiques, els decimals, els nombres enters, regles de tres, fraccions i mesures de longitud, àrees, pes, mesures tradicionals (arrova, lliures...). Al final de cada grup de lliçons hi ha una gran quantitat d'exercicis.

c) Ciències físiques, químiques i naturals. Baix aquest títol s'agrupen coneixements referits a Física, Química, Electricitat, Geologia, Zoologia, Botànica, Antropologia Biològica...

Cal entendre el desenvolupament de cada lliçó com a eminentment teòrica. Mitjançant definicions breus es van memoritzant nocions fonamentals de cadascuna de les ciències que analitza. Al final de cada lliçó hi ha una sèrie d'exercicis orals que avaluen l'assimilació i l'ampliació dels continguts.

d) Història Sagrada. La història sagrada ocupa la primera matèria de l'enciclopèdia. A l'escola de D. Crescencio s'estudiava mitjançant els relats que el mestre explicava als alumnes d'episodis de la Bíblia. A l'enciclopèdia es van narrar els esdeveniments més importants del poble d'Israel que són relatats a la Bíblia. Moltes vegades s'ofereixen relats que no són propis de les escriptures sinó de la tradició cristiana o jueva (La rebel·lió dels àngels, el nom dels Reis Mags, els fills de Noè ...).

e) Dret, higiene i educació social. Aquestes matèries ocupen els 3 darrers capítols i es refereixen a qüestions relacionades amb el funcionament de les institucions, qüestions sanitàries i de comportament cívic a l'església, la casa, el carrer ó les amistats, etcètera

-Resumen de Lecciones de Aritmetica aplicada a las diferentes cuestiones mercantiles. Grado medio. José Dalmau Carles. Edicions Dalmau Carles Pla S.A. Girona-Madrid 1929.

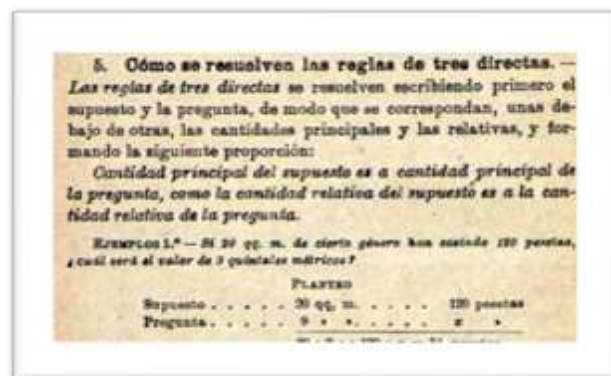
S'estudia des de els inicis amb les quatre operacions bàsiques i finalitza distints problemes d'interés, d'al·ligacions de metalls i comestibles. Hi han una gran quantitat de problemes per aplicar les operacions bàsiques, s'estudiaven les mesures "usuals" en Espanya (sistema mètric decimal) i algunes mesures regionals, catalanes, castellanés i valencianes. També hi han exercicis sobre monedes (duros, pessetes i reals), exercicis de volums i càlcul de interés.

Imatge 38. Portada de Resumen de Lecciones de Aritmética.

-Aritmética razonada i nociones de álgebra. José Dalmau Carles. Edicions Dalmau Carles Pla S.A. Girona-Madrid 1916.

Entre tots dos llibres, este i l'anterior *Resumen de Aritmética Aplicada*, hi ha més de 5000 exercicis diferents d'aritmètica.

Imatge 39. Llibre Aritmética razonada.

-Segundo manuscrito José Dalmau Carles. Edicions Dalmau Carles Pla S.A.

Girona-Madrid 1910.

Imatge 40. Portada Segundo Manuscrito.

Aquest llibre, com diu l'autor al pròleg, apareix com a resposta a:

“Los libros similares publicados en nuestra nación, pueden clasificarse –salvo contadas y honrosas excepciones– en dos grupos: Manuscritos con la única finalidad de que el niño se habitúe a descifrar caracteres revesados que sólo hallamos en los polvorientos documentos que llenan los plúteos de archivos y bibliotecas, y Manuscritos epistolares.

Unos y otros, en mi concepto, han de considerarse como grandes errores pedagógicos.”

L'objectiu de l'autor és facilitar la producció de textos per part de l'alumne proposant-li un llibre de viatges per Europa que desperte el seu interès creatiu. El llibre de José Dalmau consta de 2 parts diferenciades: una primera sobre arquitectura i altra que són notes d' un viatge a través dels països d'Europa. La trama que uneix les diferents descripcions és la història de 3 viatgers, un vidu i els seus fills, al llarg d'Europa. Dels llocs que van narrant l'escriptor cal assenyalar que sent tota la lletra de cursiva no tota manté el mateix estil, els diferents autors han plasmat diferents lletres per acostumar a l'alumne a llegir qualsevol tipus de lletra manuscrita. Pel que sabem de l'escola de D. Crescencio el professor feia llegir un tros de lliçó en veu alta a cada alumne i després preguntava sobre el text.

-Nociones de Geografía. Vicent Sanchis, F. Llibreria Matias Real. València 1927

Es tracta d'un xicotet manual compost per definicions que es reparteixen en 36 lliçons. Parla de les nocions bàsiques de geografia, estudi d'Espanya i els seus accidents geogràfics, el govern, els ministeris, etcètera

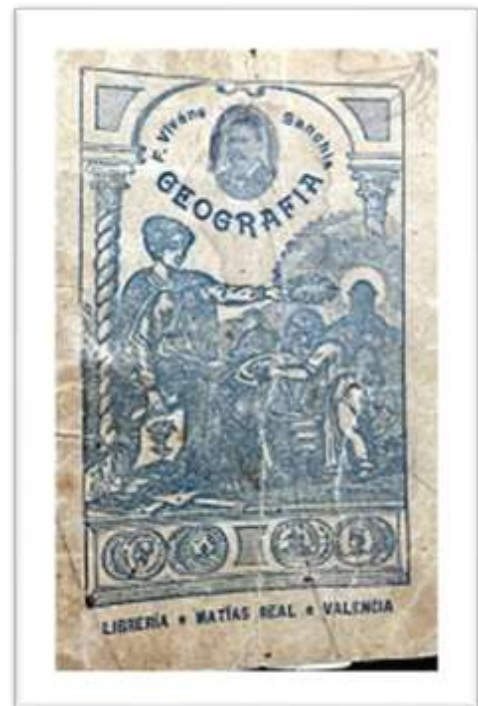
Conté algunes definicions pintoresques com:

“Sistemas astronómicos: el de Tolomeo, Copérnico y Tycho Brahe. Tolomeo considera la tierra fija y al sol y los demás astros dando vueltas alrededor de ella. Copérnico el sol fijo y la tierra y demás astros dando vueltas alrededor de él. Tycho Brahe el sol dando vueltas alrededor de la tierra y los demás astros alrededor del Sol. El de Copérnico es el que hoy se sigue.

Terremoto: violentas sacudidas de la tierra producidas por los vientos interiores.

Estrellas Fugaces: astros luminosos que recorren que corren por el espacio. Se observan generalmente por agosto.”

A banda d'aquestes qüestions cal destacar en el llibre la senzillesa i la brevetat de les definicions. El mètode didàctic del llibre sembla molt clar: els alumnes memoritzen les definicions d'un capítol i el professor pregunta per comprovar que s'ha memoritzat correctament.

Imatge 41. Portada Nociones de Geografía.

CONCLUSIONS

Durant principis del s.XX la creació de centres privats dirigits per mestres d'ensenyament primari s'estén de manera general des de les capitals de província a altres pobles de menys població i a entorns rurals. Ja no es tracta de fundacions a mans d'ordres religioses ni de grans complexos educatius. Són gent que a títol individual s'instal·len a zones rurals i obren el seu propi centre d'ensenyament, generalment d'una sola aula concentrada, a l'abric de la llei Moyano.

A banda d'aquells moguts per un clar compromís ideològic, molts d'estos mestres i propietaris dels seus propis centres privats havien d'aconseguir un difícil equilibri al context d'un país on les divisions socials i polítiques anaven progressivament radicalitzant-se. Al llarg de tot el final del s. XIX i principi del XX, Espanya entra de ple en una vertiginosa lluita de blocs radicals i on els hòmens públics i entre ells els mestres, hauran de prendre partit o romandre en un difícil equilibri. Pitjor ho tindran aquells que, com D. Crescencio, i li deuen la seua permanència en lliure competència a l'acceptació del sistema d'ensenyament que proposen.

Al context d'un poble agrícola i industrial com el Quart de Poblet de principi del s. XX, l'educació reglada comença a ser vista per la majoria de la població com una forma d'ascens social. Cent anys arrere, les diferències de classe que se manifesten a la societat corresponen al comú de la població que treballa en la terra o en les fàbriques de rajola o taulell, amb molt escassa formació, sobretot si eren dones, jornalers o obrers de parla valenciana. També hi havien exemples de persones de prestigi social (alcaldes, empresaris, grans terratinents) que eren analfabets i que no havien necessitat formació per prosperar o que s'havien recolzat en persones amb formació per aconseguir una posició social o econòmica. Finalment, un altre grup més reduït que si bé podria no pertànyer a l'elit econòmica, sí que es consideraven senyorets respectables: amb formació acadèmica, amb treball liberal o a l'administració, molt vinculats a la capital i als seus cercles socials, i que se expresen en castellà amb correcció. Però, a mida que avança el s.XIX es fa més patent l'augment de la complexitat econòmica i social del nou món industrial. I dins d'eixa creixent complexitat, les diferències en quan a

formació acadèmica, comporten una distinta possibilitat de progrés social i econòmic individual. Els veïns de Quart de Poblet que s'adonaven d'esta diferència i podien arribar a valorar com important pagar una quantitat respectable de diners per donar un futur als seus fills que estimaven més prometedor.

Cal entendre la realitat educativa de Quart de Poblet en 1926 per a valorar la importància de la tasca de D. Crescencio. La població, i la població infantil, augmentava any rere any, en canvi es mantenien les dos unitàries (una de xics i altra de xiques) del centre públic. L'escola nacional arrastrava les dificultats comuns a tot els país: massificació, abandonament precoç i uns mestres amb una deficient formació, sou escàs i irregular. A banda, al poble estava el centre privat de Sant Vicent de Paul (les Monges), on es feia educació infantil mixta i educació elemental per a xiques, on es valorava més saber cosir que llegir i escriure. Per això, l'aparició d'una escola centrada en una formació que implicava possibilitats de progrés social com la de D. Crescencio era vista per molts habitants del poble com una gran oportunitat i un bon grup de veïns apostaren pel projecte que els oferia este mestre.

El projecte educatiu que oferia D. Crescencio estava basat en l'aprenentatge a través de l'activitat de l'alumne, en la cohesió del grup de classe, entre ells i amb el mestre, en la preeminència de la formació en llengua i matemàtiques, en l'exclusió del valencià cercant la millora de la competència en llengua castellana i en un ambient lúdic i segur recolzat en la personalitat d'un mestre actiu, equilibrat i afable.

El caràcter i la personalitat de D. Crescencio li va dur a incardinar-se ràpidament a la vida del poble: classes de repàs per a xiques per les vesprades, ensenyament a domicili, educació per a adults a la nit, venda d'útils relacionats amb l'escola, representant comercial, jutge municipal... , tot això es va reflectir en el rebuig general que va produir la seua mort i el record, que fins ara es té del mestre D. Crescencio a la memòria de la gent major de Quart de Poblet.

BIBLIOGRAFIA

Álvarez Lázaro, P. Á. (2001). LAS ESCUELAS LAICAS Y RACIONALISTAS EN LA ÉPOCA FUNDACIONAL 255. *Cien años de educación en España: en torno a la creación del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes*, 255.

Asensio R., F. (2018). La Enseñanza Primaria y las Normales en Castilla-La Mancha. Siglos XIX y XX. *La Albolafia: Revista de Humanidades y Cultura*, (15), 146-175.

Baruque Pérez, A. (2018). Los efectos de la Gran Depresión sobre la economía española de los treinta.

Carreras, A., y Tafunell Sambola, X. (2006). Estadísticas históricas de España, siglos XIX-XX. Fundacion BBVA/BBVA Foundation.

Coll Ferrer, Vicente (1984). Geografía, origen e historia de la muy leal y heroica villa de Quart de Poblet. Ayuntamiento de Quart de Poblet.

García Regidor, T. (2016). Sobre el influjo de la ILE en la educación española. *Indivisa. Boletín de Estudios e Investigación*, (16), 11-28.

Gil de Zárate, A. De la Instrucción Pública, 1835. En Biblioteca Virtual Patrimonio bibliografico, en <https://bvpb.mcu.es/institutos/es/consulta/registro.do?id=418731>

Gómez-Rodríguez De Castro, F. (2010). La resistencia a las innovaciones. Informe de la academia de profesores de primera educación (1838). *Historia De La Educación*, 2. Recuperat a partir de <https://revistas.usal.es/tres/index.php/0212-0267/article/view/6464/6466>

Grasha, A. (1996) *Teaching with style. A practical guide to enhancing learning by understanding teaching and learning styles*, Alliance, University of Cincinnati, EUA. 1996

Guereña, J. L. (1989). Analfabetismo y alfabetización en España (1835-1860). *Revista de educación*.

Martín García, A. (2016). El método de enseñanza mutua de Joseph Lancaster. Análisis y actualización a un nuevo contexto (Bachelor's thesis).

Martín García, M. D. M., (2017). Antecedentes históricos del reconocimiento de la libertad de enseñanza en España. Historia Constitucional, (18),95-118. Consultat el 20 de Novembre de 2023. ISSN: . Recuperado de: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=259052486006>

Martinez, F. A. (1995). Desarrollo y crecimiento: la industrialización valenciana, 1834-1949. Generalitat Valenciana Conselleria D'Industria Comerc I Turi.

Martínez, P. (2009). Estilos de enseñanza: conceptualización e investigación. Revista Estilos de Aprendizaje, Vol. 2, Nº.3, p.3-19. Recuperat de: <http://learningstyles.uvu.edu/index.php/jls/article/view/152/110>

Miranda, J. A. (1992). Els orígens del model industrial valencià. Elx, 1850-1930. Recerques: història, economia, cultura, 159-173.

Moreno Martin, A. i Olmos Benlloch, P. (2015) Quart de Poblet 1936-1939: Un poble de la rereguarda. Ajuntament de Quart de Poblet.

Murgui Soriano, J. S. (2020). Diario del COVID-19: Casinos. Recuerdos de 1906, Parte-1. Periodico de aqui, edición del Camp del Túria. 22 de mayo de 2020 Recuperat en <https://www.elperiodicodeaqui.com/epda-noticias/diario-del-covid-19-casinos-recuerdos-de-1906/212952>

Murgui Soriano, J. S. (2020). Diario del COVID-19: Casinos. Recuerdos de 1906, Parte-2. Periodico de aqui, edición del Camp del Túria. 23 de mayo de 2020 Recuperat en <https://www.elperiodicodeaqui.com/epda-noticias/diario-del-covid-19-casinos-y-los-recuerdos-de-1906/213117>

MUVHE (2005) Museo Virtual de Historia de la Educación Recuperat en https://www.um.es/muvhe/imagenes_categorias/2951_phpXyHZwB.html

Pestalozzi, Johann H. (1801) Com Gertudis educa els seus fills. Ed EUMO. Barcelona 1986

Pozo-Bravo, O. (2018). Influencia de Pestalozzi en la Educación Infantil española a lo largo de la historia. *Rev. Publicaciones Didácticas*, 102.

Prados De la Escosura, L. (2003). *El progreso económico de España*. Fundación BBV.

Prados De la Escosura, L. (2017). *Spanish Economic Growth, 1850–2015. Creixement econòmic espanyol, 1850–2015*. Natura Springer. A <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/27869/1/1002135.pdf> Consultat el 26-07-2023

Quintana de Uña, D. (1975). La política educativa de España entre 1850 y 1939. *Revista de educación*.

Ruiz, C. (1982). La educación del obrero: los inicios del catolicismo social en València. *Historia de la Educación*, 1.

Sáez Fernández, T. (1980). Influencia de los métodos de enseñanza europeos en la instrucción pública valenciana del siglo XIX (1806-1870). *Revista española de Pedagogía*, 105-110.

Salinas, Jesús (2010). *Modelos didácticos en los campus virtuales universitarios: Perfiles metodológicos de los profesores en procesos de enseñanza-aprendizaje en entornos virtuales*. Universidad Nacional Autónoma de México. Recuperat de: <http://repositorial.cuaed.unam.mx:8080/jspui/handle/123456789/1489>

SANCHO, P.; SANCHO, C. (1993): *Contes per als nets (El Quart de Poblet de primers de segle)*, Quart de Poblet.

Sevilla Merino, D. (2007). La Ley Moyano y el desarrollo de la educación en España. *Ethos educativo*, 40, 110-123.

Sirera Miralles, C. (2012). *Historia Contemporánea: tierra, trabajo y riqueza en Quart de Poblet*. Quart de Poblet, historia, arte y geografía. València: Universidad de València, Facultad de Geografía e Historia.

Turin, I. (1975). 1898: el desastre, ¿ fue una llamada a la educación?. *Revista de educación*.

Viñao Antonio. Liberalismo, alfabetización y primeras letras (siglo XIX). In: Bulletin Hispanique, tome 100, n°2, 1998. pp. 531-560 ;Recuperat en: <https://doi.org/10.3406/hispa.1998.4985>
https://www.persee.fr/doc/hispa_0007-4640_1998_num_100_2_4985

Viñao Frago, A. (1985). La educación en el sexenio (1868.. 1874). Libertades formales y libertades reales. In Anales de Pedagogía (No. 3).

Viñao Frago, A. (2018). ¿ Existió una revolución educativa liberal en la España del siglo XIX?: discursos y realidades. AREAS. Revista Internacional de Ciencias Sociales, (37), 128-143.